

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

NEVŞEHİR MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN ORTA
DEMİR ÇAĞI FİBULALARI

Penpe GÜRSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2025

©2025- Penpe GÜRSOY

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

NEVŞEHİR MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN ORTA
DEMİR ÇAĞI FİBULALARI

MIDDLE IRON AGE FIBULAE FOUND IN THE
NEVŞEHİR MUSEUM INVENTORY

Hazırlayan
Penpe GÜRSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Elif BAŞTÜRK

KIRŞEHİR-2025

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Penpe GÜRSOY tarafından hazırlanan “Nevşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Orta Demir Çağı Fibulaları” adlı tez çalışması 22/08/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Elif BAŞTÜK (İmza)

Üye Doç. Dr. Kınıyoshi MATSUMURA (İmza)

Üye Doç. Dr. Bekir Sıtkı Alptekin ORANSAY (İmza)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../09/2025

Prof. Dr. Cemalettin İPEK
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

22/08/2025

Penpe GÜRSOY

ÖZET
NEVŞEHİR MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN ORTA DEMİR ÇAĞI
FİBULALARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hazırlayan: Penpe GÜRSOY
Danışman: Doç. Dr. Elif BAŞTÜRK
2025 – (XV+ 153)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Jüri

Danışman Doç. Dr. Elif BAŞTÜK
Üye Doç. Dr. Kımıyoshi MATSUMURA
Üye Doç. Dr. Bekir Sıtkı Alptekin ORANSAY

Bu araştırma, arkeolojik veriler ışığında ortaya çıkartılan günümüzdeki tutturma/sabitleme/çengelli iğnelere benzer işlevler gören ve başlangıcı MÖ 2. binyılın son çeyreğine dayanan fibulaların geniş kapsamlı kullanımını ele almaktadır. Fibulaların sadece giysi tutturma amacıyla değil, aynı zamanda dini ve sembolik anlamlar taşıyan nesneler olarak da kullanıldığı vurgulanmaktadır. Yakınoğu veya Balkan menşeli olduğu düşünülen bu objelerin Anadolu’da ilk kez Frigler tarafından imal edildiği arkeolojik verilerle belirlenmiştir.

Nevşehir Müzesine Satın Alma Yolu ile Müzeye Kazandırılan Fibulalar “Küçük Asya Tipi” olarak adlandırıldığı ve daha sonra “Frig Tipi Fibula” “Urartu Tipi Fibula” olarak bilinen örnekleri detaylı incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Nevşehir Müzesine satın alma yoluyla kazandırılan mevcut fibulaların envanter defterlerinde tipolojik sınıflandırmaları olmadığından, bilimsel yayınlar incelenerek benzer formları ayırtması nedeniyle bazı tanımlama ve tipolojik tutarsızlıklar barındırdığı saptanmıştır. Bu bağlamda, yakın zamanda yapılan kazı bulgularını ve yeni örnekleri kapsayacak, kronolojik sorunları gidermeye yönelik modern bir sınıflandırma önerisi sunulmuştur. Bu öneri, eski tipolojik değerlendirmelerin ve güncel verilerin yetersizliği ile kronolojik verilerdeki zorlukları göz önünde bulundurarak, daha sistematik bir şekilde analiz etmeyi hedeflemektedir.

Frig ve Urartu tipi fibulalar üzerine yapılan önceki incelemelerin genellikle tipolojik ve kronolojik değerlendirmelerle sınırlı kalması nedeniyle, fibulalar üzerindeki süsleme öğelerine dair

kavramlar yeniden gözden geçirilmiştir. Yapılan analizler, Frig tipi fibulaların ve süsleme geleneklerinin basit tanımlamalarla açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Özellikle iğne tutamak plakaları ile süsleme motifleri arasındaki kombinasyonun oluşturduğu sembolik ve ikonik olmayan yansımalar belirlenerek, bu fibulaların tanımlanmasına yönelik yeni yaklaşımlar üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Mitolojik ikonografisiyle ilişkilendirilen bu fibulaların, yeni değerlendirmeler ışığında yalnızca belirli kısımlarıyla değil, tüm yapılarıyla ana tanrıça inancının sembolizmini yansıtan objeler oldukları konusu da güncel yaklaşımlarda vurgulanmaktadır.

Bu çalışma, bilinen tüm fibula türleri arasında yer alan ve en yaygın formlardan olan Frig ve Urartu tipi fibulaların oldukça geniş bir coğrafyada tespit edildiğini ortaya koymaktadır. Zaman içinde fibulaların, Kıta Yunanistan'dan başlayarak Ege Adaları ve Kıbrıs üzerinden Doğu Akdeniz'e, oradan da Kuzey Suriye, Frigya, Urartu ve Luristan gibi bölgelere kadar yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu geniş yayılım, fibulaların yalnızca işlevsel takılar değil, aynı zamanda kültürel ve estetik değer taşıyan semboller olarak da benimsendiğini göstermektedir. Ayrıca çalışma, Urartu ve Friglerin Batı dünyasıyla olan ilişkilerinin hangi tarihsel ve kültürel koşullarda geliştiğine ve fibulalar aracılığıyla sağlanan kültürel etkileşimin niteliğine dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fibula, Frig, Orta Demir Çağı, Tipoloji, Urartu.

ABSTRACT
MIDDLE IRON AGE FIBULAETES FOUND IN THE NEVŞEHİR MUSEUM
INVENTORY

M.Sc.Thesis,

Preparer: Penpe GÜRSOY of thesis' preparer

Advisor : Doç. Dr. Elif BAŞTÜRK

2025 – (Page XV+153)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Archaeology Department

Jury

Danışman Assoc. Dr. Elif BAŞTÜK

Üye Assoc. Dr. Kımıyoshi MATSUMURA

Üye Assoc. Dr. Bekir Sıtkı Alptekin ORANSAY

This research examines the widespread use of fibulae, which were discovered through archaeological data and served functions similar to those of modern fasteners/clips/safety pins, dating back to the last quarter of the 2nd millennium BCE. It is emphasised that fibulae were not only used for fastening clothing but also as objects with religious and symbolic meanings. Archaeological data has determined that these objects, believed to have originated in the Near East or the Balkans, were first manufactured in Anatolia by the Phrygians.

Fibulae acquired by purchase for the Nevşehir Museum, referred to as 'Anatolian type' and later known as 'Phrygian type fibula' and 'Urartian type fibula,' have been examined in detail and evaluated. Since the fibulae acquired by purchase for the Nevşehir Museum do not have typological classifications in their inventory records, it has been determined that they contain some inconsistencies in terms of identification and typology due to the separation of similar forms based on scientific publications. In this context, a modern classification proposal has been put forward to address chronological issues, encompassing recent excavation findings and new examples. This proposal aims to analyse the data in a more systematic manner, taking into account the inadequacy of previous typological evaluations and current data, as well as the challenges posed by chronological data.

Previous studies on Phrygian and Urartian fibulae have generally been limited to

typological and chronological evaluations, prompting a re-examination of concepts related to decorative elements on fibulae. The analyses revealed that Phrygian-type fibulae and their decorative traditions cannot be explained by simple definitions. In particular, by identifying the symbolic and non-iconic reflections created by the combination of needle-holding plates and decorative motifs, evaluations were made on new approaches to the identification of these fibulae. It is also emphasised in current approaches that these fibulae, associated with mythological iconography, are objects that reflect the symbolism of the belief in the main goddess not only in certain parts but in their entire structure, in light of new evaluations.

This study reveals that among all known types of fibulae, the Phrygian and Urartian forms—among the most widespread—have been identified across a remarkably broad geographical area. Over time, fibulae appear to have spread from Mainland Greece through the Aegean Islands and Cyprus into the Eastern Mediterranean, and from there into regions such as Northern Syria, Phrygia, Urartu, and Luristan. This extensive distribution suggests that fibulae were not only functional ornaments but were also adopted as symbols of cultural and aesthetic significance. Moreover, the study provides valuable insights into the historical and cultural contexts in which the relationships between Urartu, Phrygia, and the Western world developed, as well as the nature of cultural interaction facilitated through fibulae.

Keywords: Fibula, Phrygia, Middle Iron Age, Typology, Urartu.

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihi boyunca yaşamı kolaylaştırmak amacıyla çeşitli çözümler geliştirilmiş; takılar, süsleme öğeleri ve işlevsel aparatlar aracılığıyla gündelik yaşam zenginleştirilmiştir. Bu unsurlardan biri olan fibulalar, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde yalnızca işlevsel bir giysi aparatı olarak değil, aynı zamanda estetik, sosyal ve ritüel anlamlar taşıyan birer kültür unsuru olarak kullanılmıştır. Söz konusu çok yönlü nitelikleri sayesinde, fibulalar dönemin maddi kültürünü anlamada, toplumsal yapıyı, sanatsal beğeniye ve kültürler arası etkileşimi ortaya koyan önemli bulgular arasında yer almaktadır. Fibulalar, farklı yapım teknikleri ve süsleme biçimleri ile dönemler ve bölgeler arasındaki etkileşimin güvenilir göstergelerinden biridir. Bu yönüyle, arkeolojik araştırmalarda önemli bir kronolojik gösterge unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Orta Demir Çağı'na tarihlenen fibulaların tarihsel, teknik ve tipolojik açıdan değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Nevşehir Müzesi envanterinde yer alan ve büyük bir kısmı daha önce bilim dünyasında tanıtılmamış 34 adet fibula, çalışmanın temel materyalini oluşturmuştur. Anadolu'nun farklı bölgelerinden müzeye kazandırılan bu eserler hem tipolojik çeşitlilikleri hem de kronolojik özellikleri bakımından dönemin kültürel dokusunu anlamada değerli bir veri grubu sunmuştur.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında ve olgunlaşmasında desteklerini esirgemeyen herkese içten teşekkürlerimi sunarım. Öncelikle, tez çalışmam süresince bana yol gösteren ve kıymetli bilgi birikimini benimle paylaşan Doç. Dr. Sayın Elif BAŞTÜRK hocama teşekkür etmek isterim.

Nevşehir Müzesi Müdürü Sayın Gökhan MASKAR'a ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen tüm Müze Uzmanlarına/meslektaşlarıma şükranlarımı sunarım. Mesleki tecrübeleriyle beni daima cesaretlendiren, Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog/Sümerolog Sayın İzzet ESEN'e de teşekkürlerimi sunmak isterim.

Tez sürecimin en başından beri dostluğu ve yardımları ile Nevşehir'e yolumun düşmesinde büyük desteği olan kıymetli meslektaşım, Iğdır Müze Müdürü Sayın Demet GÖÇER'e ve eşine; değerli görüşleri ile bilgilerini benimle paylaşan Ahi Evran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Anabilim Dalı Hocalarıma; çalışmada kullanılan eserlerin teknik çizimlerini yapan A. Furkan ALTUNPAK'a ve çalışmaya önemli katkıları bulunan Özlem HEPER'e çok teşekkür ederim.

Son olarak, bugünlere gelmemde en büyük emek sahibi olan, eēitim hayatım boyunca her daim destek ve imkân saēlayan, rahmetli Annem Fadime GÜRSOY’a ve pek kıymetli Babam Yaēar GÜRSOY’a sonsuz minnet duyduēumu belirtmek isterim. Ayrıca, b y ē m olarak bana her zaman yol gösteren güzel kalpli rahmetli aēabeyim Bilal GÜRSOY’a, ablam Ebru DEM RER’e ve biricik yeēenim Seyyit Ali DEM RER’e teēekk r  bir borç bilirim.

Kırēehir- 2025

Penpe GÜRSOY

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
TABLolar/ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
RESİMLER LİSTESİ	xiii
HARİTALAR LİSTESİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1
AMAÇ VE KAPSAM	1
MATERYAL VE YÖNTEM	2
BÖLÜM I	4
1. ÇALIŞMANIN TARİHSEL ÇERÇEVESİ: ORTA DEMİR ÇAĞ SÜRECİ ...	4
BÖLÜM II.....	13
2. FİBULANIN TARİHSEL VE TEKNİK GELİŞİMİ	13
2.1 Fibulanın Tarihsel Gelişimi	15
2.2 Fibula Kullanım Alanları ve Amaçları	17

2.3 Fibula Yapım Teknikleri	23
BÖLÜM III	32
3. ORTA DEMİR ÇAĞI FİBULA TİPOLOJİSİ	32
BÖLÜM IV.....	60
4. NEVŞEHİR MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN FİBULALARIN TİPOLOJİSİ VE KRONOLOJİSİ	60
V. BÖLÜM	78
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	78
KAYNAKÇA.....	86
EKLER	93
EK 1. Kataloglar	94
EK 2. Çizim Levhaları	128
EK 3. Resim Levhaları	140
ÖZGEÇMİŞ	152

TABLolar/ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1.1: Körte Kardeşlerin Gordion Tümölüs III ve IV Fibula Tipolojisi (Körte ve Körte 1904).....	32-33
Tablo 3.1.2: Christian Blinkenberg'in Fibula Tipolojisi (Blinkenberg 1926).....	34-37
Tablo 3.1.3: D. Stronach'ın Ana Kara Formlarını Temsil Eden, Yakın Doğu Fibulalarının Tipolojik Sınıflandırması (Stronach 1959).....	42
Tablo 3.1.4: Muscarella'nın Frig Tipi Fibulaları, XII. Grup-Anadolu Tipi (Muscarella 1967).....	45-47
Tablo 3.1.5: Muscarella ve Caner Tarafından Oluşturulan Frig Tipi Fibulaların Tipolojisi (Muscarella 1967, Caner 1983).....	50-52
Tablo 3.1.6: Muscarella ve Caner Tarafından Oluşturulan Frig Tipi Fibulaların Tipolojisi (Muscarella 1967, Caner 1983).....	55-56
Tablo 3.1.7: Pedde'nin Fibula Tipolojisi (Pedde 2018; Pedde 2000).....	58-59
Tablo 5.1: Nevşehir Müzesi Fibulaları İçin Oluşturulan Ana Tipoloji Tablosu.....	84-85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Frig Tipi Fibula Örneği (Kat. No. 4'den uyarlanmıştır).....	13
Şekil 2.2: Urartu Tipi Fibula Örneği (Kat. No. 32'den uyarlanmıştır).....	14
Şekil 2.3.3.1. Kaman- Kalehöyük Kazısı, Frig Tipi Fibula Kalıbı (Mori-Omura 1990, 337-347, Res. 9: 6).....	27

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 2.2: Kırmızı Figürlü Seramik Parçası Üzerinde Elbise Tutturma İşlevinde Kullanılmış olan İğne (Davidson 1952, Pl. 148/a.).....	18
Resim 2.3.3.1: Smyrna Frig Tipi Fibula Kalıbı (Muscarella, 1967, Pl. XVI, No. 83,84) ..	26
Resim 2.3.3.2: Kaman- Kalehöyük Kazısı, Frig Tipi Fibula Kalıbı (KL88-0016) https://www.getty.edu/publications/artistryinbronze/the-hellenistic-east/21-paterakis/#fig-21-4 (Erişim tarihi: 17.06.2025).....	27
Resim 2.3.3.3: Kaman- Kalehöyük Kazısı, Frig Tipi Fibula Kalıbı (KL95-0061).....	27
Resim 3.1.1: Tip XII, Anadolu Tipi Fibula Örnekleri (Blinkenberg 1926 199 Fig. 209-225, 234, 244, 252, 258, 264).....	38
Resim 3.1.2: Tip XIII, Kıbrıs Tipi Fibula Örnekleri (Blinkenberg 1926, 235-252, fig. 269-284-299).....	39
Resim 3.1.3: Sapouna-Sakellarakis Adalar Grubu Fibula Örnekleri (Sapouna-Sakellarakis 1978).....	48

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 1.1: Anadolu Uygarlıkları. (https://docplayer.biz.tr/37281008-Eskicag-tarihi-ve-uygarliklari-ii-6-ders-dr-ismail-baytak-anadolu-gec-hititler.html 30.04.2022).....	12
---	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kisaltmalar	Açıklamalar
Bkz.	Bakınız
cm.	Santimetre
Fig.	Figür
Gen.	Genişlik
Ing.	İngilizce
Kal.	Kalınlık
Km.	Kilometre
Lev.	Levha
NMF	Nevşehir Müzesi Fibula
m.	Metre
MÖ	Milattan Önce
Pl.	Plate
Res.	Resim
Şek.	Şekil
Yük.	Yükseklik

GİRİŞ

AMAÇ VE KAPSAM

Fibulalar, giysilerin uç kısımlarını birbirine tutturmak amacıyla kullanılan, zemberek (yay) mekanizmasına sahip ve genellikle gümüş, altın veya bronzdan üretilmiş özel iğne türleridir. İlk örnekleri MÖ 13. yüzyılda görülmekte olup, Anadolu’da MÖ 8. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Arkeolojik bağlamlarda güvenilir bir tarihlendirme aracı olmaları, üretim teknikleri ve süsleme unsurlarıyla farklı kültürler arasındaki ilişkilerin izlenmesine olanak tanınmaları, fibulaları dönemin maddi kültürünü anlamada anahtar bir buluntu grubu hâline getirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da Orta Demir Çağı’na tarihlenen Frig ve Urartu fibulalarının biçimsel, teknik ve tipolojik özelliklerini sistematik bir çerçevede inceleyerek, bu eser grubunun dönemin kronolojisi, kültürel etkileşimleri, üretim gelenekleri ve sosyo-ekonomik yapısı içindeki yerini ortaya koymaktır.

Çalışmanın kapsamı, Nevşehir Müzesi teşhir ve depo envanterinde yer alan, çoğunluğu daha önce bilim dünyasında yayımlanmamış 34 fibula örneğini içermektedir¹. Anadolu’nun farklı bölgelerinden müzeye kazandırılmış bu eserler, çeşitlilikleri sayesinde hem yerel üretim hem de ithal olabilecek örneklerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine imkân vermektedir. Bu yönüyle çalışma, yalnızca tipolojik çeşitliliği ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda fibulaların hangi kültürel ve coğrafi ortamlarda üretildiği, nasıl dolaşıma girdiği ve hangi tarihsel süreçlerde kullanıldığı sorularına da yanıt aramaktadır.

Araştırma kapsamında fibulalar; morfolojik özellikleri, üretim teknikleri, kullanılan malzemeler ve bezeme unsurları açısından ayrıntılı olarak incelenmiş, bu veriler ışığında kapsamlı bir tipolojik sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırmanın yanı sıra, her tipin kronolojik konumlandırması gerçekleştirilmiş; böylece tiplerin belirli dönemlerde ve bölgelerdeki yayılım örüntüleri ortaya çıkarılmıştır. Coğrafi olarak çalışma, Anadolu’nun Orta, Doğu ve Güneydoğu bölgelerini; kültürel olarak ise Frigya, Urartu ve Geç Hitit siyasi oluşumlarının hâkim olduğu sahaları kapsamaktadır. Kronolojik çerçeve, MÖ 900/800–600 yılları arasındaki Orta Demir Çağı ile sınırlıdır. Kaynak olarak müze koleksiyonlarının yanı sıra güvenilir kazı raporları, müze katalogları ve bilimsel yayınlar değerlendirilmiş;

¹ İncelenen fibulaların 8 tanesi (Kat. No. 1, 2, 3, 4, 9, 26, 27) 2013 yılında Barış Salman ve Veli Ünsal tarafından yayın haline getirilmiştir. Ancak çalışmanın bütünlüğünü sağlamak amacıyla söz konusu örnekler de tez kapsamına alınmıştır.

böylece hem arkeolojik konteksti bilinen hem de müze koleksiyonlarına satın alma yoluyla girmiş eserler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu yönleriyle çalışma, Orta Demir Çağı fibulalarının tipolojik çeşitliliğini ortaya koyarak, Anadolu arkeolojisi açısından hem yeni veri sunmakta hem de mevcut bilgi birikimini bir kez daha gözden geçirmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın materyalini, Nevşehir Müzesi teşhir ve depo envanterinde kayıtlı toplam 34 adet fibula örneği oluşturmaktadır. Envanter kayıtlarına göre, Urartu tipindeki eserler Ağrı/Patnos'tan, Frig tipindeki eserler ise Çanakkale ve Konya-Kulu' dan temin edilerek, satın alma ve hibe yoluyla müze envanterine kazandırılmıştır. Her ne kadar arkeolojik kazı bağlamları kesin olarak bilinmese de tipolojik açıdan incelemeye değer nitelikteki bu eserler, Orta Demir Çağı fibulalarının biçimsel ve teknik çeşitliliğini yansıması bakımından önem arz etmektedir. Koleksiyonda yer alan fibulalar; açık ve kapalı kalıp döküm, dövme ve ekleme gibi farklı üretim teknikleriyle imal edilmiş olup, her bir örnek gövde kesiti ve yüksekliği, zemberek veya menteşe sistemi, iğne tutamak plakası formu ve bezeme unsurları açısından ayrıntılı biçimde belgelenmiştir.

Yöntem olarak, öncelikle Anadolu'da Demir Çağı uygarlıkları ve bu dönemin kronolojisine ilişkin kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda, Demir Çağı fibulalarının kullanım alanları, işlevleri, biçimsel gelişimi ve önemli buluntu merkezlerine dair genel veriler derlenmiştir. Ardından, Frig ve Urartu fibulalarına odaklanılarak tipolojik sınıflandırma ve kronolojik değerlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama sürecinde müze katalogları, kazı raporları, bilimsel makaleler, monografiler, yüksek lisans ve doktora tezleri ile antik yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. İncelenen fibulalar, karşılaştırmalı tipoloji yöntemi ile form, malzeme, üretim tekniği ve bezeme özellikleri temelinde sınıflandırılmış; bu sınıflandırma sonucunda her tipin kronolojik konumu belirlenmiştir. Elde edilen veriler, farklı kültürler ve bölgeler arasındaki olası etkileşimleri yorumlamak amacıyla değerlendirilmiştir. Bu kapsamda;

Çalışmanın **Amaç ve Kapsam ile Materyal ve Yöntemi** oluşturan “**Giriş**” kısmının ardından, “**Çalışmanın Tarihsel Çerçevesi: Orta Demir Çağı Süreci**” başlıklı birinci bölümde, incelenen eserlerin ait olduğu tarihsel dönem ana hatlarıyla değerlendirilmiş; Orta Demir Çağı'ndaki siyasi yapı, kültürel ortam ve bölgesel dinamikler kısaca ele alınmıştır.

İkinci bölüm olan “**Fibulanın Tarihsel ve Teknik Gelişimi**” başlığı altında fibulanın kökenleri, kullanım alanları, işlevsel bağlamları ve teknik özellikleri üzerinde

durulmuştur. Bu kapsamda, fibulanın erken dönem formlarından Orta Demir Çağı örneklerine uzanan gelişim süreci ile üretim tekniklerine ilişkin veriler ele alınmıştır.

“Orta Demir Çağı Fibula Tipolojisi” başlıklı üçüncü bölümde ise, fibula tipolojisi üzerine yapılmış en erken araştırmalardan başlanarak Frig ve Urartu fibulalarının ayrımı, sınıflandırılması ve kronolojik değerlendirmesine yönelik çalışmalar incelenmiştir. Bu bölümde, uzman araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen tipolojik ayrımlar, karşılaştırma olanağı sağlamak amacıyla tablo şeklinde metin içerisine yerleştirilmiştir.

Dördüncü bölümde **“Nevşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Fibulaların Tipolojisi ve Kronolojisi”** kısmında, çalışma kapsamında incelenen özgün materyallerin ayrıntılı tanımı, tipolojik sınıflandırması ve değerlendirmesi yapılmış; bir önceki bölümde ele alınan tipolojik verilerle karşılaştırılarak kronolojik çerçevesi belirlenmiştir. Beşinci ve son bölüm ise çalışmanın **“Sonuç ve Öneriler”** kısmı olarak ele alınmıştır.

BÖLÜM I

1. ÇALIŞMANIN TARİHSEL ÇERÇEVESİ: ORTA DEMİR ÇAĞ SÜRECİ

MÖ 1190 ile MÖ 330 yılları arasını kapsayan Demir Çağları, Anadolu'nun farklı bölgelerinde çeşitli araştırma soruları çerçevesinde çözümlenmeye çalışılan karmaşık ve çok katmanlı bir tarihsel süreci ifade eder². Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışıyla başlayan bu dönem, Anadolu'da siyasal otoritenin parçalanması, bölgesel güçlerin yükselmesi ve toplum yapılarında köklü dönüşümlerin yaşanmasıyla karakterize edilmektedir. Süreç itibarıyla Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Beylikleri, Doğu Anadolu'da Urartu, Orta Anadolu'da Frig, Ege'de İonialılar ve Güneybatı Anadolu'da ise Lydia Krallığı gibi her biri kendine özgü kültürel özellikler taşıyan çok sayıda siyasi oluşum ortaya çıkmıştır³.

Demir Çağlarının başlangıcındaki önemli etkenlerden biri, Mısır kaynaklarında “Deniz Halkları” olarak anılan göçebe ya da akıncı toplulukların Yakındoğu üzerindeki etkisidir. Bu grupların MÖ 12. yüzyılda gerçekleştirdiği istilalar sonucunda, özellikle Geç Tunç Çağı'nın büyük siyasal merkezleri tahrip edilmiştir. Başta Hitit başkenti Hattuşa olmak üzere, birçok yerleşim merkezi yakılıp yıkılmış ve uzun süre yeniden iskân edilmemiştir. Alacahöyük, Alishar ve Boğazköy gibi merkezlerde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yangın tabakaları, bu yıkım sürecinin arkeolojik kanıtları olarak değerlendirilmektedir⁴.

Jürgen Seeher ise, Hattuşa'nın MÖ 1200 dolaylarında ani bir düşman saldırısıyla yakılıp yıkıldığı yönündeki bu geleneksel görüşe karşı çıkarak, arkeolojik verilerin kademeli ve planlı bir terk edilme sürecine işaret ettiğini savunmaktadır. Şehirde tespit edilen yangın izleri farklı dönemlere aittir ve bu yangınların çoğu, çoktan boşaltılmış yapıların bulunduğu alanlarda meydana gelmiştir. Özellikle tapınak, saray ve idari yapılarda, yangın sonrası beklenen zengin envanterin büyük ölçüde eksik olması, şehrin sakinleri tarafından sistemli bir şekilde boşaltılmış olduğunu vurgulamaktadır⁵.

Deniz Kavimleri Göçü, Deniz Buldanları Göçü ve Ege Göçleri⁶ gibi isimlerle anılan bu göç hareketini başlatan kavimler, Mısır'ın tarihi ve filolojisine yönelik önemli çalışmalar yapan G. Maspero tarafından Deniz Kavimleri olarak adlandırılmıştır⁷. Batı ve

² Baştürk 2025,101.

³ Kaya 2019, 23.

⁴ Polat vd., 1-2.

⁵ Seeher 2001, 623-634.

⁶ Collins 2008, 76; Polat 2010, 87.

⁷ Kavak 2017, 21.

Orta Anadolu'yu sosyal, ekonomik ve siyasi olarak derinden etkileyen bu olaya ilişkin Mısır kaynakları önemli bilgiler sunmaktadır. Bu göç dalgasının, Mısır kralı III. Ramses döneminde Mısır tarafından durdurulduğu Medinet Habu tapınağının duvarlarındaki yazıtlarda aktarılmaktadır⁸. Buradaki yazıttan da anlaşılacağı üzere bu göç dalgasının Anadolu üzerinden Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar etkisini gösterdiği anlaşılmaktadır⁹. Tarihsel kronolojide, Deniz Kavimleri Göçü' nün de etkisiyle Hitit İmparatorluğunun yıkılışı, Geç Tunç Çağı'nın sonu, Demir Çağlarının başlangıcı olarak kabul edilir¹⁰.

Deniz Kavimleri Göçü ile Helenistik Dönem arasındaki zaman dilimine karşılık gelen Demir Çağları süreci, Tarsus Kronolojisi esas alınarak üçe ayrılmaktadır¹¹.

- Erken Demir Çağı (MÖ 1200-900/800)
- Orta Demir Çağı (MÖ 900/800-600)
- Geç Demir Çağı (MÖ 600-330)

Bu evreler, genel olarak her bölgedeki baskın siyasi güç ve bu güçler arasındaki mücadelelerin sonuçlarına göre tanımlanır. Hitit İmparatorluğu'nun MÖ 12. yüzyılda çökmesiyle Anadolu, yazılı belgelerin kaybolduğu ve birçok yerleşmenin terk edildiği "Karanlık Çağ"a girmiştir. Bu dönem yaklaşık 400 yıl sürmüş ve İç Anadolu bazı bölgelerde boş kalmış veya göçebe topluluklarca iskân edilmiştir. Ancak son arkeolojik buluntular, bu karanlık dönemin sandığımızdan daha kısa ve yerleşimlerin tamamen sona ermediğini göstermektedir¹². Bununla birlikte yazılı kaynakların azlığı nedeniyle, MÖ 1200-950/900 arasına tarihlenen Erken Demir Çağı'nın siyasi gelişmelerinin aydınlatılmasında genel olarak yetersiz kalınmaktadır. Bu sebeple, yerleşimlerin yaşadığı değişim veya devamlılık, her bölgeye özgü anahtar merkezlerdeki stratigrafik buluntular üzerinden anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Genel olarak MÖ 9. yüzyıl ile 6. yüzyıl arasına tarihlenen Orta Demir Çağı ise, Frig, Urartu ve Geç Hitit Kent Devletleri'nin Assur Krallığı'yla olan mücadeleleriyle ön plana çıkmaktadır.

MÖ 6.- 4. yüzyıl arasına tarihlenen Geç Demir Çağında ise Anadolu'nun tek bir

⁸ Breasted 1930; Tekin 2007, 15.

⁹ Tekin 2008, 53.

¹⁰ Lisa Kealhofer-Peter Grave 2011, 415.

¹¹ Sivas ve Sivas 2007, 15-23; Arslan 2016, 2-3; Sagona ve Zimansky 2015, 260; Kaya 2019, 104-142.

¹² Sivas ve Sivas 2007, 15-16. Yine aynı kaynağa göre; Gordion, Boğazköy ve Kaman Kalehöyük'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılan basit konutlar ve el yapımı çanak çömlekler, "Karanlık Çağ" olarak adlandırılan bu sürecin sanılandan daha kısa sürdüğünü göstermektedir.

siyasi gücün idaresi altında olduğu görülmektedir¹³.

Akhaemenid hanedanlığı yönetimindeki Perslerin MÖ 547/546 yılında Sardes'i ele geçirmesiyle birlikte Anadolu tamamıyla Pers hâkimiyetine geçmiştir. Yaklaşık 200 yıl süren bu durum, Büyük İskender'in MÖ 334 yılındaki seferlerine kadar devam etmiştir¹⁴.

Oldukça geniş bir zamanı kapsayan Demir Çağları sürecini daha iyi anlayabilmek için, belirli bir düzen içerisinde ve sistematik olarak kronolojik olaylara değinmek, genel anlamda dönemin daha anlaşılır olmasını sağlayacağı kuşkusuzdur. Ancak tez çalışmamızın odak noktasını Orta Demir Çağı fibulaları (Frig ve Urartu örnekleri) oluşturduğu için bütün bir Demir Çağlar siyasi tarihini ele almak, konunun özünden uzaklaşmaya neden olacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde yalnızca bahsi geçen uygarlıkların siyasi yapılanmalarına kısaca değinilmiştir.

Siyasi ve kültürel açıdan son derece hareketli bir dönem olan Orta Demir Çağı'na geçiş süreci, göç hareketlerinin sona ermesi ve Anadolu coğrafyasında kalıcı siyasi kimliklerin oluşturulmasıyla başlamıştır. Nihayetinde, uzun yıllar varlıklarını sürdürecektir birçok siyasal yapı ortaya çıkmıştır¹⁵.

Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ile boşalan siyasi alan, Frigler, Urartular ve Geç Hitit Kent Devletleri adıyla anılan çeşitli yerel yönetimler tarafından doldurulmuş, Anadolu'nun farklı bölgelerinde çok sayıda siyasi güç ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, bu dönemde göçlerle birlikte ticaretin ve kültürel etkileşimlerin arttığı, ticaretin geliştiği ve yeni uygarlıkların temellerinin atıldığı bir sürecin yaşandığı da anlaşılmaktadır¹⁶.

Erken Demir Çağ Anadolu'suna ait az sayıda yazılı veriye göre, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Hattuša'nın güneyindeki Kızılbaş ve çevresinde, Elbistan yakınlarındaki Karahöyük'te ve Kargamış'ta kendilerini 'büyük kral' olarak tanımlayan, Geç Hitit Devletleri'nin ilk temsilcileri ortaya çıkmıştır¹⁷. Anadolu'nun güneydoğusu ile Kuzey Suriye boyunca, özellikle Fırat Nehri çevresine yayılmış şekilde ortaya çıkan bu devletler, siyasi bakımdan parçalı ancak kültürel bakımdan güçlü bir gelenek oluşturmuş olan krallıklardır¹⁸.

Yazıtlardan anlaşıldığı üzere Anadolu'daki Geç Hitit Şehir Devletleri, Frig ve Urartu Devletleri'nin hâkim olduğu alanlara yayılarak, Kayseri, Malatya, Adana, Hatay, Gaziantep ve Kahramanmaraş merkezli kurulan siyasi birimlerdir. Geç Hitit kent

¹³ Baştürk 2025,101

¹⁴ Duymuş 2011, 58.

¹⁵ Sams 2011, 606; Akurgal 2003, 74; Kaya 2019, 26-27.

¹⁶ Akurgal 2003, 74.

¹⁷ Hout 2013, 43.

¹⁸ Hawkins 1982, 372-373.

devletleri, çoğunlukla Hitit ileri karakollarının veya doğal savunma imkânları sunan bölgelerin üzerine inşa edilmiş, siyasi olarak bağımsız ama kültürel olarak Hitit mirasını sürdüren yapılar olmuştur. Karkamış, Melid, Kummuh, Til Barsip, Sam'al, Arpad, Hamath, Que ve Tabal bölgesi kentleri bu kapsamda öne çıkan devletler arasında yer almaktadır. Söz konusu kentler, bulundukları konumlara göre Arami, Asur ve Urartu gibi dış güçlerin etkisine açık olmuş; bu da siyasi yapılarını ve kültürel gelişimlerini doğrudan etkilemiştir. MÖ 9. yüzyıldan itibaren, artan şekilde Asur İmparatorluğu'nun etkisi altına giren bu yapılardan bazıları vasal krallık hâline gelmiş, bazıları ise doğrudan Asur topraklarına katılmıştır. Aynı dönemde kuzeydeki Geç Hitit bölgeleri Urartu krallığının baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Melid ve Tabal gibi krallıklar Urartu seferlerine hedef olmuştur¹⁹.

Tarihsel süreç içerisinde sosyo-kültürel açıdan Anadolu'da önemli izlerler bırakan önemli siyasal güçlerden biri de Friglerdir. Frigler, Orta Demir Çağ boyunca, Polatlı'daki Gordion başkent olmak üzere İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu'nun büyük bir kısmında varlık göstermişlerdir. Her ne kadar Friglerin kökenleri ile ilgili sorunlar devam etmekteyse de genel olarak MÖ 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında, "Ege Göçleri" ya da "Kavimler Göçü" sonucunda, Yunanistan'ın kuzeyinden Anadolu'ya geldikleri kabul edilmektedir²⁰.

Orta Anadolu ile ilgili yazılı verilerin bir kısmı Asur çivi yazılı tabletlerinden bilinmektedir²¹. Bu kayıtlara göre MÖ 12. Yüzyıldan itibaren Kızılırmak'ın doğusunda baskın güç olarak Muşkilerin varlığından söz edilmektedir. Ancak bu halkın kim olduğu, Friglerle bir bağlantısının olup olmadığı konuları henüz tam olarak anlaşılamamıştır²².

Asur tabletlerinde geçen Muşki kralı Mita ile Prygia kralı Midas'ın aynı krallar olduğuna dair görüşler de mevcuttur²³. Frig Kralı Midas ile Mita'nın aynı kral olduğunu ifade eden Mellink, Midas isminin etimolojik anlamda Trakya kökenli değil Anadolu kökenli olduğunu vurgular²⁴. Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sunan Sevin ise, Frigliler ile Muşkilerin birbirinden farklı topluluklar olduğu ve farklı coğrafi kökene sahip olduklarının altını çizer²⁵. Dolayısıyla bilim dünyasında Muşkiler ile Friglilerin birbirleriyle olan bağlarına yönelik genel kabul görmüş bir öneri henüz bulunmamaktadır.

¹⁹ Hawkins 1982.

²⁰ Sevin 2001, 193-194.

²¹ Çapar 1987, 47.

²² Özdemir 2016, 18.

²³ Winler 1901, 136; Yılmaz 2015, 22.

²⁴ Mellink 1965, 320.

²⁵ Sevin 2019, 233.

Bununla birlikte epigrafik kaynaklardan anlaşılacağı üzere Erken Demir Çağ süreci içerisinde Orta Anadolu’da Muşkilerin varlığı tartışmasız bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Demir Çağı ve Frigler üzerine önemli çalışmaları olan T. Tüfekçi Sivas da; “... Frigler, Makedonya ve Trakya’dan Boğazlar yolu ile Anadolu’ya göç eden Trak boylarından biriydi. Genel olarak kabul edilen görüşe göre MÖ 1200 yıllarına doğru başlayan ve dalgalar halinde 400 yıl kadar süren Trak göçleri, Hitit İmparatorluğu’nun yıkılışını izleyen dönemde yoğunlaşmıştı. Son yıllarda, Troia ve Gordion (Yassihöyük) kazılarında elde edilen arkeolojik buluntular da bu görüşü desteklemektedir. Adını Homeros destanlarından öğrendiğimiz Mygdon, Askanios, Otreus gibi liderlerin önderliğinde, ilkel bir aşiret düzeninde yaşamlarını sürdürdüğü anlaşılan Frigler’in Anadolu’daki ilk yüz yılları hala büyük ölçüde karanlıktır. Bununla birlikte Eskiçağ yazarlarının verdikleri bilgilerden onların, başlangıçta Traia ve çevresini ele geçirdikleri zaman içinde Askania Gölü (İznik Gölü) kıyıları ile Sangarios (Sakarya) Nehirleri vadisine yayıldıkları anlaşılmaktadır.”²⁶ ifadeleriyle Frigler’in genel durumları ve nerelerde yayıldıkları ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Mevcut Yunanca metinler, Friglerin kökenleri hakkında net bir tablo sunmaktan uzaktır. Bu metinlere göre, Çanakkale Boğazı (Hellespont) üzerinden her iki yönde de birden fazla göç hareketi gerçekleşmiştir. MÖ 5. yüzyıldan itibaren ise, çeşitli halklar ya Friglerle akrabalık iddia etmiş ya da başkaları tarafından bu şekilde algılanmışlardır²⁷.

Frigleri ayrı bir halk olarak tanımlamanın temel dayanağı, Erken Demir Çağı’nda Gordion’da varlığı kazılar ve çağdaş Asur metinleriyle doğrulanan güçlü bir krallığın mevcudiyetidir. Bu krallığın, Gordion’un hâkim olduğu nehir vadileri ile batıdaki yayla bölgelerinde yoğunlaşmış yazıtlarla Frigce konuşan bir yapıya sahip olduğu da teyit edilmiştir. Tüm bu bulgular, daha sonraki Yunan kaynaklarındaki bilgilerle örtüşmektedir²⁸.

Frig Krallığının egemen olduğu bölge, adını Thrakia üzerinden Anadolu’nun iç kısımlarına kadar ulaşarak bölgeye hâkim olan Thrak boyu olan Phryglerden almıştır. Herodotos, *Historiai* adlı eserinde, Makedonluların, Friglilerin Thrakiada ikamet ettikleri dönemde Bryg adını kullandıklarını bildirmektedir. Öte yandan Bryglerin Anadolu’ya geçtikten sonra isimlerini değiştirip hâkim oldukları bölgeye de aynı ismi verdiklerini

²⁶ Sivas 2007, 9.

²⁷ Kopanias 2015, 215.

²⁸ LaBuff 2020,43

aktarmaktadır²⁹.

Friglerin yaklaşık olarak MÖ 10. Yüzyılın başlarında, Balkanlar üzerinden Orta Anadolu'ya ulaştıkları kabul edilmektedir³⁰. Frig Krallığının sınırlarını, günümüz Ankara, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinin tamamını; Isparta, Konya ve Burdur illerinin kuzey bölümü ile Kütahya ilinin batısı oluşturmaktaydı³¹.

MÖ 12. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar olan dönemde, Kızılırmak Nehri kıvrımının batısı ve doğusundaki seramik buluntular arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Kızılırmak kıvrımı içinde bulunan seramikler, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye seramikleriyle daha fazla benzerlik taşımaktadır. Bu farklılıklar, söz konusu iki coğrafi bölgede farklı etnik grupların varlığına işaret ediyor gibi görünmektedir³². Bu durum, aynı zamanda, Frigya'yı Kızılırmak'ın batısında, Kapadokya'yı ise doğusunda konumlandıran Klasik Yunan kaynaklarındaki bilgilerle de örtüşmektedir. Ancak, seramiklerin yalnızca kültürel kimliğin bir göstergesi olarak kullanılabileceği ve bunun da genellikle kabile ve etnik kimlikten farklı olabileceği unutulmamalıdır³³.

MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında merkezi bir devlet konumuna gelen Frigyalıların ismi en çok duyulmuş kralları, Gordion'a adını vermiş olan³⁴ Gordios ve onun oğlu Midas'tır³⁵.

Kral Midas döneminde krallığın sınırları ve etki alanı oldukça genişlemiştir. MÖ 8. yüzyılın sonlarında, batıda Ege Denizi, doğuda Kızılırmak'ın (Halys) doğu sınırlarına aşacak şekilde hâkimiyet kurmuştur. Krallık MÖ 7. Yüzyılın başlarında pastoral boylar olan Kimmerlerin saldırılarıyla başkent Gordion yakılıp yıkılmıştır. Yenilgiyi hazmedemeyen kral Midas, yaşamına son vermiş ve böylelikle Frig Krallığı son bulmuştur³⁶.

Egemenlikleri son bulan ancak bağımsız olarak Orta Anadolu'da ikamet ettikleri bilinen Friglilerin en güçlü oldukları yer, daha sonraları Küçük Frig adını alacak olan Eskişehir ve Afyonkarahisar arasında kalan bölgedir. Bununla birlikte, Pers istilasına kadar siyasi kimliklerini devam ettiren çok sayıda Frig kenti olduğu da bilinmektedir. Bu kentler arasında en önemlilerinden olan Frig şehri, Gordion (Yassıhöyük)'dür³⁷.

²⁹ Sevin 2016, 233.

³⁰ Yıldırım 2006, 43; Bülbül 2009, 80; Yiğitpaşa, Çakır 2021, 39.

³¹ Sevin 2019, 233. Res. 29.

³² Kopanias 2015, 221.

³³ Kopanias 2015, 221.

³⁴ Bülbül 2009, 85.

³⁵ Uçankuş 2000, 568.

³⁶ Sevin 2019, 235; Uçankuş 2000, 568.

³⁷ Uçankuş 2000, 568; Sevin 2019, 235; Ksenophon Kyropedia 2014, II 1, 5.

Orta Demir Çağı'nda Ön Asya'nın önemli siyasi güçlerinden biri Urartu Krallığı'dır. Van Gölü Havzası merkez olmak üzere Urartu Krallığı katı merkeziyetçi devlet yapısıyla bölgede Yeni Asur'a karşı önemli bir siyasi güç olmuştur³⁸. Bu dönemde Urartu Krallığının, Güneyde Yeni Assur Krallığı, batıda Geç Hitit devletlerinden Melitia (Malatya), Tabal (Kayseri çevresi) ve Qumaha (Kommagene/Adıyaman-Samsat), Orta Anadolu'da Frigler, kuzeybatı İran'da ise Mana ve Medler gibi çevresindeki birçok devletle siyasi ve ticari ilişkiler geliştirdiği bilinmektedir³⁹.

MÖ 9. yüzyılın ortalarında Asur Krallığı'nın siyasi gücünü artırması ve özellikle kuzey bölgeler üzerindeki baskısını yoğunlaştırması, Anadolu'nun doğusundaki küçük yerel beyliklerin birleşmesine yol açmıştır. Orta Assur Döneminden itibaren Asur kaynaklarında adları geçen bu beylikler, "Uruadri-Nairi Konfederasyonu" çatısı altında bir araya gelmiş ve böylece MÖ 9. yüzyılın ilk yarısında yaklaşık iki yüzyıl sürecek bir devlet yapısının temellerini atmışlardır⁴⁰.

Erken Demir Çağı'nda, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki yerleşimleri Uruatri-Nairi feodal beylikleri ve kabileleri oluşturmaktaydılar. Bu beylikler siyasi kimlik/birliklerini ise ancak MÖ 9. yüzyılda gerçekleştirmiş ve devletin adı da "Urartu" olmuştur. Urartular kendilerini "Biainili" olarak adlandırırken, Asurlular onlara Urartu adını vermişlerdir. İlk kral ve ilk başkent hakkında henüz yeterli bilgiye sahip olunmamakla birlikte, Urartuların bilinen ilk kralı Aramu ve ilk başkenti Arzaşkun'dur⁴¹.

Orta Demir Çağında Anadolu'da Geç Hitit Şehir Devletleri ve Doğu Anadolu'da da Urartular, askeri güç olarak siyasi ilişkilerine devam etmişlerdir. Her dönemde olduğu gibi yazılı kaynaklar geleceğe hep bir bilgi akışı sağlamıştır. Nitekim, III. Salmanasar dönemine ait olan ve ilk defa "Urartu" kralından bahsedilen "Tükçe Kurkh Monololit" yazıtında:

"Savaş arabalarımı ve ordularımı yola çıkardım ve Hubuşkia kentine yaklaştım. Hubuşkia'yı çevresindeki 100 şehirle beraber yaktım. Nairi Ülkesi'nin Kralı Kakia ve geri kalan ordusu, benim korkunç silahlarımdan dehşete kapıldılar ve sarp dağlara sığındılar... Hubuşkia'dan hareket ettim. Sugunia'ya, Urartulu Arame'nin (Aramu) tahkim edilmiş kentine yaklaştım. Kenti kuşattım ve ele geçirdim...Civardaki 14 kenti ateşe verdim. Sugunia'dan hareket ettim, Nairi Ülkesinin Denizi'ne ulaştım."⁴² "Urartulu Arame" den

³⁸ Konyar 2013, 241.

³⁹ Köroğlu 2020, 11.

⁴⁰ Çilingiroğlu 1997, 21-33.

⁴¹ Polat vd., 27.

⁴² Baştürk 2012, 52-53. Kaya 2019, 34(Resim 2.5).

bahsedilmesi o dönemde Urartu'ya ait siyasi bir otoritenin var olduğu fikrini oluşturmuştur.

Urartu Devleti'nin kurucusu I. Sarduri, başkent olarak Van Kalesi'nde Tuşpa şehrini inşa etmiştir. Devletin en güçlü dönemi, topraklarını genişleten ve Urartu'nun askeri gücünü pekiştiren II. Sarduri zamanında yaşanmıştır. Bu süreçte, Asur Kralı II. Sargon ile Tabal Krallığı arasındaki ilişkilerin bozulması, Tabal'ın da içinde yer aldığı ve Urartu'nun öncülük ettiği bir anti-Asur ittifakının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Urartu, bölgede Asur'dan sonra en etkili siyasi ve askeri güç konumuna gelmiştir.

Urartu Kralı Rusa, II. Sargon'a karşı girdiği savaşı kaybederek intihar etmiş, yerine geçen oğlu II. Argiştı döneminde ise krallık yeniden toparlanmıştır. II. Argiştı, sadece imar faaliyetlerine değil, aynı zamanda ekonomik ve idari reformlara da önem vererek Urartu'nun yeniden güç kazanmasını sağlamıştır. Ancak II. Rusa'nın ardından gelen dönemde Urartu eski gücünü kaybetmiş ve özellikle büyüyen Med tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. MÖ 6. yüzyılda Medlerle Lidyalılar arasında başlayan mücadele sırasında Urartu toprakları Med egemenliği altına girmiştir. Bu süreçte Urartu'nun denetimi altına girmeyen tek bölge, Geç Hitit şehirlerinden biri olan Milidia'nın hüküm sürdüğü Malatya olmuştur. Urartu'nun yıkılış sürecinde İskitler de belirleyici rol oynamıştır. MÖ 6. yüzyılda Pers Kralı Kyros'un Medleri yenmesiyle bölgedeki siyasi dengeler değişmiş, Persler Yakınoğu'nun yeni hâkim gücü haline gelmiştir. Kyros'un MÖ 546 yılında Lydia Krallığı'nı mağlup ederek başkent Sardeis'i ele geçirmesi sonucunda, Anadolu yaklaşık iki yüzyıl boyunca Pers egemenliğine girmiştir⁴³.

Lydia krallığının yıkılmasının ardından Persler, Anadolu'da satraplık sistemi tesis etmişlerdir. Frig bölgesi de bu satraplık sistemine dâhil edilerek Kappadokia, Paphlagonia ve Hellespontos ile Büyük Frig Satraplığına bağlanmıştır⁴⁴.

Makedon İmparatoru II. Philippos'un oğlu III. Aleksandros (Büyük İskender), MÖ 4. yüzyılda Doğu seferine başlamış ve Frig bölgesindeki Kelainai (Dinar)'a varmıştır. Pers satraplığının garnizonu bulunan kent, savaşılmadan alınmış ve Frig satraplığına komutanlarından Antigonos'u atamıştır⁴⁵. Sonrasında Gordion'u ele geçiren Büyük İskender'in, Anadolu'daki Pers hâkimiyetini bitirmesinin ardından, yaklaşık 300 yıl sürecek Hellenistik Çağ başlamıştır. Bu çağın başlangıcı ile Anadolu'nun Demir Çağları son bulmuştur ancak, kültürel izleri günümüze kadar devam etmiştir.

⁴³ Polat vd., 27-28.

⁴⁴ Tekin 2008, 96. Harita 6; Sevin 2019, 235.

⁴⁵ Tekin 2008, 132.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışıyla başlayan ve Anadolu'da parçalı bir siyasi yapının hâkim olduğu bu dönemde, Frig, Urartu ve Geç Hitit krallıkları ile Yeni Asur arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler, maddi kültürün pek çok alanında olduğu gibi fibulalar aracılığıyla yansıtılmıştır. Söz konusu objeler arkeolojik buluntu olmanın yanı sıra, dönemin kabartma, amulet ve mezar stelleri üzerinde de sıkça tasvir edilmiştir. Özellikle Khorsabad (Dur-Şarrukin), İvriz, Persepolis Apadanası, Zincirli, Maraş ve Nimrud'tan bilinen bu tasvirler, fibulaların çeşitli kullanım amaçlarına ışık tutmaktadır. Khorsabad, İvriz ve Maraş'taki fibula tasvirleri, büyük ölçüde Frig fibulalarını yansıtmaktadır.

Bu dönemde birden fazla önemli medeniyet yoğun bir kültürel ve ekonomik etkileşim içerisinde bulunmuştur. Söz konusu etkileşim, insanların günlük yaşam biçimlerine, sanatsal ifadelerine, kullandıkları eşyaların form ve süsleme anlayışına, ticari faaliyetlerine, göç hareketlerine ve teknolojik bilgi aktarımına derin izler bırakmıştır. Fibulaların üretimi, dağıtımı ve farklı kültürlerle etkileşimi de bu çok yönlü sürecin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Dolayısıyla bu etkileşimler, yalnızca siyasi olaylar zincirinden ibaret olmayıp, medeniyetlerin karşılıklı olarak birbirini şekillendirdiği ve sonraki kültürel gelişimlerin temellerini attığı daha geniş kapsamlı bir süreci yansıtmaktadır (**Harita 1.1**).

Harita 1.1: Anadolu Uygarlıkları. (<https://docplayer.biz.tr/37281008-Eskicag-tarihi-ve-uygarliklari-ii-6-ders-dr-ismail-baytak-anadolu-gec-hititler.html>) (30.04.2022).

BÖLÜM II

2. FİBULANIN TARİHSEL VE TEKNİK GELİŞİMİ

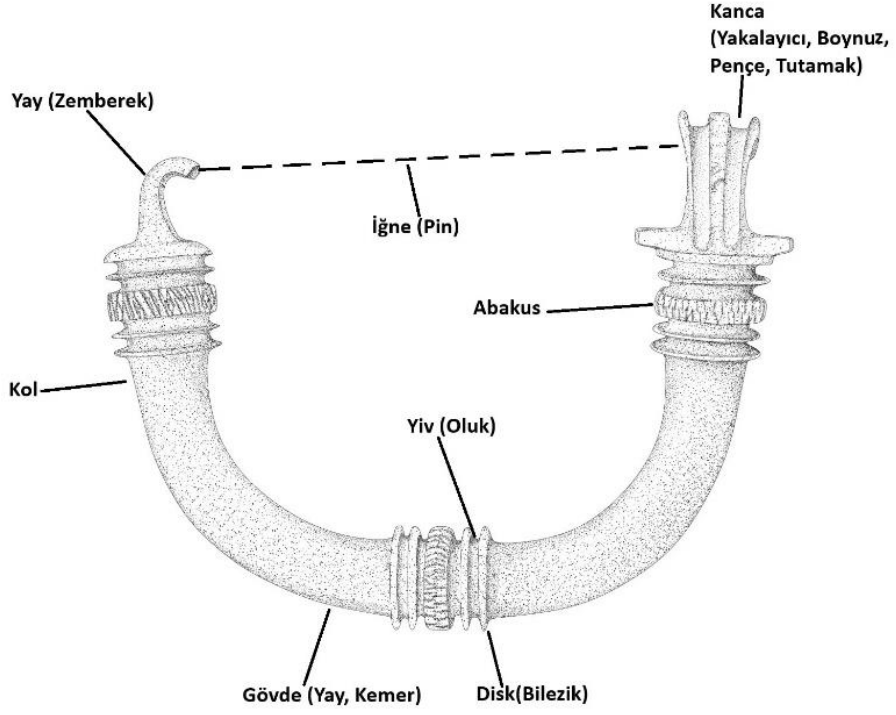
Fibula, antik dönemlerde giysi parçalarını bir arada tutmak ve elbiseyi vücut üzerinde sabitlemek amacıyla kullanılan, çengelli iğne benzeri metal bir aksesuardır. Temel olarak modern çengelli iğneyle aynı prensibe dayanan fibulaların bir ucunda iğne, diğer ucunda ise bu iğneyi sabitleyen yaylı ya da menteşeli bir kilit sistemi bulunur. Dolayısıyla giysilerin açık kalan kısımlarını kapatmak ve dengeli bir duruş sağlamak gibi işlevsel amaçlarla kullanılmıştır. Zamanla sadece işlevsel değil, estetik ve sembolik anlamlar da taşıyan bir obje hâline gelen fibulalar, farklı dönem ve bölgelerde hem kadınlar hem de erkekler tarafından takı olarak kullanılmış; ölü armağanı olarak mezarlara bırakılmış ya da adak/armağan nesnesi olarak tapınaklara sunulmuştur. Bu yönüyle sadece gündelik yaşamda değil, inanç ve ritüel dünyasında da yer bulmuştur⁴⁶.

Söz konusu objeler çoğunlukla bronzdan üretilmiş olmakla birlikte literatürde altın, gümüş, demir, pirinç, elektron, fildişi ve kemik gibi malzemelerden yapılmış örnekleri de yer almaktadır⁴⁷. Bu nedenle fibulaların muhtelif malzemelerden üretilmiş olduğunu söylemek daha doğru bir ifadedir.

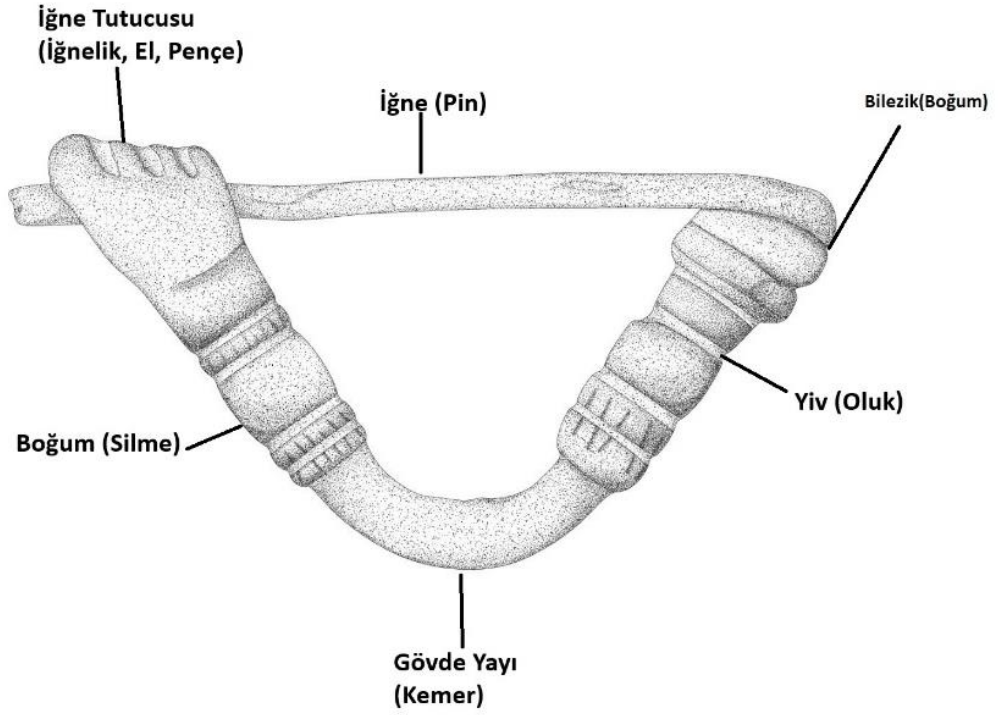
Fibulalar temelde gövde, zemberek, iğne ve tutamak plakası olmak üzere dört ana bölümden oluşur. Fibulanın gövdesi, yapının ana iskeletini oluştururken; zemberek iğnenin hareketini sağlayan işlevsel bölümdür. İğne, giysiyi delerek objeyi sabitleme görevini üstlenirken; iğne tutamak plakası, iğnenin sabitlendiği ya da gizlendiği yapısal eleman olarak tanımlanabilir. Bu bölümler, fibulanın formuna, işlevine ve dönemsel özelliklerine göre çeşitli tipolojik varyasyonlar göstermektedir (**Şekil 2.1, 2.2**).

⁴⁶ Muscarella 1967; San 2006; Erdan vd., 2020; Erpehlivan 2024; Tekocak 2012;

⁴⁷ Erdan vd., 2020, 131.

Şekil 2.1: Frig Tipi Fibula Örneği (Kat. No. 4'den uyarlanmıştır).

Şekil 2.2: Urartu Tipi Fibula Örneği (Kat. No. 32'den uyarlanmıştır).

MÖ 1. binyıl boyunca ise, fibulalar öylesine çeşitli biçimlere evrilmiştir ki bu çeşitlilik onları seramiklerle birlikte kronolojik göstergeler olarak oldukça faydalı bir bulgu haline getirmiştir⁴⁸.

2.1 Fibulanın Tarihsel Gelişimi

Fibulaların tarihsel gelişimi, estetik ve işlevsel olan bu eserlerin kökenlerinden günümüze kadar farklı kronolojik dönemler, coğrafi bölgeler ve kültürel bağlamlar boyunca geçirdiği dönüşümü kapsamaktadır. Bu süreç boyunca üretim tekniklerinde, biçimsel (morfolojik) çeşitliliğinde ve sembolik anlamlarındaki değişimlerin incelenmesi, fibulaların çağlar boyu süregelen aktarımını da aydınlatmaktadır. Dolayısıyla, fibulaların bu dönüşüm süreci, insanlık tarihinin sosyo-ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişimini aydınlatan temel bir gösterge niteliğindedir.

Fibulaların MÖ 2. binyılın sonlarında ilk kez Doğu Avrupa’da ortaya çıktığı düşünülmekteyse de kesin çıkış noktaları henüz belirlenememiştir. Kültürel tabakalardaki farklı yorumlar nedeniyle, fibulaların kökenine ilişkin çeşitli merkezler önerilmiştir. Kuzey Avrupa veya İskandinavya, Orta Avrupa, Kuzey İtalya ve Kıta Yunanistan, fibulaların ilk kez kullanıldığı bölgeler arasında değerlendirilmektedir⁴⁹. Süreç içerisinde Kıta Yunanistan’dan, Ege Adaları’na, Kıbrıs’tan, Kuzey Suriye, Frigya, Urartu ve Luristan’a dek geniş bir coğrafyaya yayılmıştır⁵⁰.

Geç Miken IIIB Dönemi’nde Avrupa ve Akdeniz’de yaygın olarak kullanılan bu objeler, söz konusu dönemin sonlarına doğru Kıbrıs, Kilikya ve Yakındoğu’ya kadar ulaşmıştır. Ege ve Doğu Avrupa gelenekleriyle benzerlik gösteren Yakındoğu fibula örneklerinin öncüllerine MÖ 13–12. yüzyıllarda rastlanmaktadır⁵¹. Fibulaların en yoğun kullanımı, MÖ 8–6. yüzyılları kapsayan Geç Geometrik ve Erken Arkaik Dönemlere tarihlenmektedir. Ancak MÖ 5. yüzyılın sonlarından itibaren, yünden yapılan Dor giysilerinin yerini ince ketenden üretilen İon khitonlarının almasıyla birlikte batıdaki kullanımları azalmış ve zamanla ortadan kalkmıştır⁵². Roma Dönemi’nin başlarında fibula

⁴⁸ Shaw ve Jameson, 1999, 236; Alexander 1973, 217-230; Alexander ve. Hopkin, 1982, 401-416.

⁴⁹ Muscarella 1964, 34; San 2006, 37; Erdan vd. 2020, 131.

⁵⁰ Waldbaum 1983, 112; Muscarella 2007, 173; Tekocak 2012, 28; Erdan vd. 2020, 131.

⁵¹ Erdan 2018, 13; Tekocak 2012, 28.

⁵² Brons 2017, 363.

kullanımı yeniden canlansa da Geç Roma Dönemi'nin ortalarında broş ve tokaların yaygınlaşmasıyla birlikte önemini yitirmiştir⁵³.

Doğu Akdeniz'de Batı'daki gelişmelere paralel olarak, MÖ 8. yüzyılda Suriye ve Filistin coğrafyasında fibula kullanımı yaygınlık kazanmış; bu süreçte bölgeye özgü tekniklerle yeni form arayışları ortaya çıkmıştır. MÖ 7. yüzyılda, Asur'a özgü, fibula tipleri ile bu dönemde fibula kullanım alanı Asur İmparatorluğu'nun siyasal sınırlarıyla büyük ölçüde örtüşmüştür. Aynı formların Kafkasya ve Urartu coğrafyasında da bulunması, bu bölgelerin Asur etkisi altında kaldığını göstermektedir⁵⁴.

MÖ 7. yüzyıl sonları ile 6. yüzyıl başlarında ise fibulaların dağılımı, Filistin'den Luristan'a ve Güney Babil'e kadar uzanarak neredeyse tüm Bereketli Hilal'i kapsamaktadır. MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında Akhamenid Dönemi ile fibula tiplerinde belirgin değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu değişim, dönemin farklı bölgelerinde gelişen giyim alışkanlıklarının etkisiyle açıklanabilir. Nihayetinde, Akhamenid Dönemi'nin sonunda Yakındoğu'ya özgü fibula kullanımının da sona erdiği görülmektedir⁵⁵.

Anadolu'da bulunmuş en eski fibulalar, Anadolu'nun güneybatısında ele geçmiştir. MÖ 11. yüzyıla tarihlendirilen Assarlık (Bodrum) fibulası⁵⁶, MÖ 11. Yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilen Pedasa (Bodrum)⁵⁷ fibulaları, MÖ 10. yüzyıla tarihlen Çömlekçi (Bodrum), Bayraklı (İzmir) ve Beçin (Milas) fibulaları⁵⁸ ile Amos (Marmaris)⁵⁹ fibulalarıdır.

Antik yazılı kaynaklar, fibulaların kökeni hakkında sınırlı bilgi sunar. Lamastu yazıtlarından⁶⁰ yola çıkarak, Akadca tudittu/dudittu, Sümerce dudinetu/dudinatu olarak isimlendirilen kelimenin (manası tartışmalı olmasına rağmen) çengelli iğne/iğnelere karşılık geldiği düşünülmektedir. Tudittu, Klein tarafından "Kıyafetin içinden geçirilen böyle bir iğne kullanıldığında, göze bir iplik takıldı, daha sonra yayın etrafına iliştilirdi. Delikten geçen kordonu süslemek için dişli inciler ve silindir mühürler kullanılırdı. Dekoratif etkiye ek olarak, süs iğneleri giysiye güvenli bir tutuş sağlıyordu. Bu rolleri gereği daha pratik olan fibulalarla değiştirildiler, fibulalar Orta Tunç Çağı'nın son derece ince ve sanatsal tasarımlı iğneleri kadar kırılğan değillerdi" sözleriyle açıklamaktadır⁶¹ ve fibulaların öncülleri olan gözlü iğnelere (süs iğne) verilen genel bir ad olduğuna

⁵³ Demirer 2013, 33.

⁵⁴ Muscarella 1984, 413.

⁵⁵ Pedde 2001, 492.

⁵⁶ Caner 1983, 28,29, Taf.1-5.

⁵⁷ Özer 2018, 45, Res. 8,13.

⁵⁸ Caner 1983, 29, 30, 31, Taf.2.

⁵⁹ Gürbüz 2022, 31,32, Fig 10.

⁶⁰ Antik Mezopotamya'da Pazuzu ve Lamastu adı verilen demonlara ilişkin ritüellerin anlatıldığı metinler.

⁶¹ Erdan, vd. 2020'den doğrudan aktarım.

değmektedir⁶².

Tudittu teriminin çengelli iğneyi tanımladığı düşünülse de bu kavramı karşılayacak herhangi bir Tunç Çağ örneğine henüz rastlanmamıştır. Bu nedenle Yakınoğlu'da Tunç Çağlarına ait fibulalara ilişkin bilgiler yalnızca yazılı kaynaklarla sınırlı kalmaktadır. Öte yandan fibulaların kökeni olabileceği düşünülen çengelli iğnelerin fildişi gibi organik malzemelerden yapılmış olabileceği de öne sürülmüştür⁶³.

Fibulalara ilişkin ilk yazılı veriler, MÖ 8. yüzyılda yaşadığı düşünülen Homeros'un kaleme aldığı "İlyada ve Odysseia" adlı eserlerinde de geçmektedir. Homeros'un İlyada destanında iki farklı pasajda fibulalara dair atıflar yer almaktadır. Bunlardan ilki, Athena'nın Aphrodite'yi babası Zeus'a şikâyet ettiği sıradaki Zeus'a yönelik yazdığı metinde geçmektedir⁶⁴. Odysseia destanında ise, orijinal metinde "περόνη (peronē)" olarak geçen kelime ile fibulalara atıf yapılmaktadır. Burada, Antinoos'un Penelope'ye sunduğu armağanlar arasında, iki altın iğne⁶⁵ ve on iki altın fibulayla⁶⁶ süslü bir peplostan bahsedilir⁶⁷. Fibulalar, aynı zamanda Yunan Tragedyalarında da kendine yer bulmuştur. Atina'nın önde gelen tragedyacılarından Sophocles(Sofokles), Oedipus Tyrannus(Kral Oidipus) adlı eserindeki bir pasajda bu objelere değinir. Fibula, burada basit bir giysi aksesuarı olmaktan çıkarak, Oidipus'un kendi kaderini mühürlediği korkunç bir gerçeğin aracı haline gelmiş olduğundan bahsedilmektedir⁶⁸.

Erken dönem fibula örneklerinin, Hellenistik Dönem'in sonuna kadar işlevini sürdürdüğü görülmektedir⁶⁹. Roma Dönemi'ne gelindiğinde ise, Kıta Yunanistan dışındaki Avrupa, Anadolu ve Yakın Doğu coğrafyalarında hem çeşitli tekniklerle yerel üretimler yapıldığı hem de ithal fibula tiplerinin kullanıldığı tespit edilmiştir⁷⁰.

2.2 Fibula Kullanım Alanları ve Amaçları

Günümüzde biçimleri ve işlevsel özellikleri bakımından çengelli iğnelere benzetilen fibulaların farklı form ve boyutlarda üretilmiş olması, bu nesnelerin kullanım

⁶² Erdan, vd. 2020, 132.

⁶³ Erdan vd. 2020, 132.

⁶⁴ Hom. İl. 5.420-425; Hom. İl. 14.178-180.

⁶⁵ Hom. Od. 19.220-230.

⁶⁶ Hom. Od., 18, 290-295.

⁶⁷ Hom. Od. 19.220-230; Hom. Od., 18, 290-295.

⁶⁸ Soph. OT. 1265-1280; Eur. Ba. 95-99.

⁶⁹ Brøns, 2017, 356.

⁷⁰ Blinkenberg, 1926, 14-15; Bilir 2019, 78; Tekocak 2012, 39.

biçimleri hakkında çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır⁷¹. Fibulaların kullanım yelpazesinin, geleneksel algının ötesinde oldukça geniş olduğunu gösteren kanıtlar, sürekli olarak zenginleşmektedir. Bu nedenle fibulaların işlevleri, arkeolojik araştırmalarda temel tartışma konularından biri haline gelmiştir. Antik dönem giyim kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan fibulalar, gündelik yaşamda giysileri tutturmak için kullanılan işlevsel süs eşyaları olmanın ötesinde, dini ve sembolik anlamlar da taşıyan çok yönlü objelerdir.

Arkeolojik buluntular arasında heykel, kabartma, stel ve figürinler üzerinde temsillerine rastlanan fibulalar; aynı zamanda tapınaklara ve mezarlara adak olarak bırakılmış, bu yönüyle kült objesi niteliği de kazanmıştır. Antik yazılı kaynaklar da fibulaların çok çeşitli kullanım alanlarına işaret etmektedir. Bu kaynaklarda fibulaların tapınak armağanı olarak sunulduğu, tanrıça ve kadın betimlemelerinde giysileri tutturmak için kullanıldığı, cerrahi uygulamalarda dikiş aracı işlevi gördüğü ve hatta zaman zaman cinayet aracı olarak kullanıldığı aktarılmaktadır. Bu çok yönlü işlevsellik, fibulaların hem sembolik hem de pratik açıdan önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır⁷².

İşlevsel olarak günlük kullanım için üretilen fibulalar, giysileri güvenli bir şekilde sabitlemek amacıyla geliştirilmiştir. Yaygın görüşe göre, küçük boyutlu fibulalar ince ve hafif kumaşlarda, daha büyük örnekler ise kalın ve ağır tekstil ürünlerinde tercih edilmiştir⁷³.

G.R. Davidson, Corinth'teki küçük buluntular⁷⁴ üzerine yaptığı çalışmalarda, farklı dönemlerde giysilerin tutturulmasında fibula, düz iğne, toka ve düğme gibi çeşitli objelerin kullanıldığını belirtmiştir. Bu objeleri işlevlerine göre sınıflandırırken, fibula ve tokaları bir grupta; düz iğne ve düğmeleri ise diğer bir grupta değerlendirmiştir⁷⁵. Temelde hepsinin ana işlevi, kıyafetlerin kapanmasını sağlamak olarak görülmektedir. Sadece ortaya çıkış zamanları farklılık göstermektedir. Nitekim, H. Thiersch de Klasik Yunan Dönemi (MÖ 4. yüzyıl) heykeller üzerinde yaptığı çalışmalara göre giysileri tutturmak için düz iğnelerin fibulalara nazaran daha çok kullanılmış olduğunu belirtir⁷⁶ (**Resim 2.2**).

⁷¹ Pedde, 2001, 485.

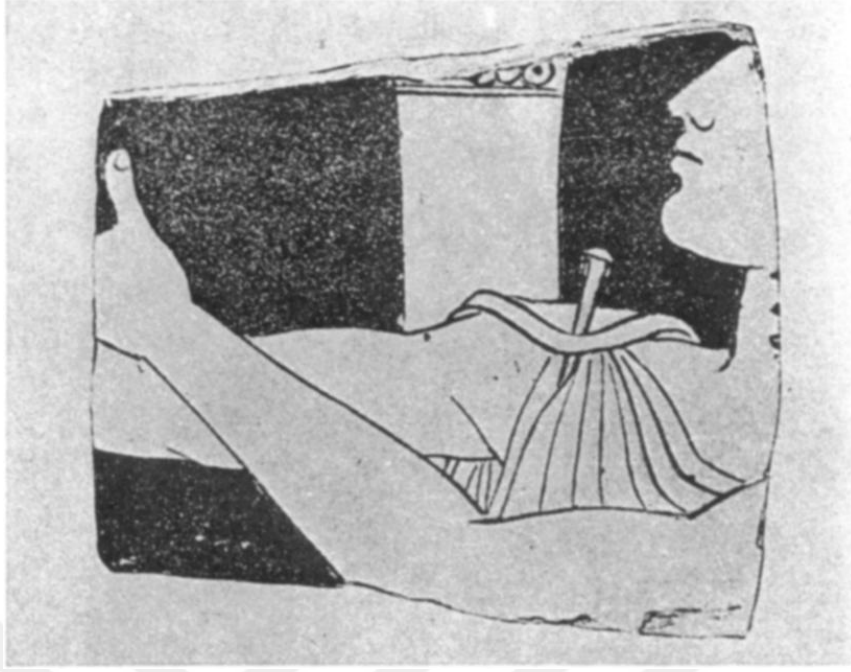
⁷² Erdan vd. 2020, 131.

⁷³ San 2006, 37.

⁷⁴ Fibula ve tokalar, takı ve kıyafet aksesuarları başlıkları altında ilgili konuya daha detaylı değinilmiştir. Bkz. Davidson 1952, 265-295.

⁷⁵ Davidson 1952, 265.

⁷⁶ Davidson 1952, 277.

Resim 2.2: Kırmızı Figürlü Seramik Parçası Üzerinde Elbise Tutturma İşlevinde Kullanılmış olan İğne (Davidson 1952, Pl. 148/a.).

Pratik işlevlerinin yanı sıra, bu iğneler estetik kaygılardan da uzak değildir. Erken dönem düz iğnelerde yalnızca baş kısmında sınırlı süsleme unsurlarına rastlanırken, fibulaların boyutları ve yapısal öğeleri sayesinde süsleme olanakları artmış; bu sayede farklı toplum ve kültürler, kendilerine özgü fibula tasarımları geliştirerek çeşitlilik yaratmışlardır⁷⁷. Fibulaların üzerlerindeki estetik kaygıyla yapılmış süslemeler, bu nesnelerin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda birer kişisel aksesuar ve takı olarak da kullanılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Frig Dönemi'nin en belirgin aksesuarlarından biri olan bu objeler, benzersiz bir tarz yaratarak diğer uygarlıklarla yapılan ticarete nadide bir takı türü haline gelmiş ve geniş bir coğrafyada yayılım göstermiştir. Bu durum, fibulaların sanatsal ve ekonomik bir değer taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır⁷⁸. Nitekim Homeros, Odessa'da fibulalardan süs gereci⁷⁹, İlyada'da ise Afrodit⁸⁰ ve Hera⁸¹ isimli tanrıçaların kullandığı objeler olarak söz etmektedir. Günümüzde ise fibula ve çengelli iğne işlevlerinin birleşimini yansıtan broşlar, yalnızca giysileri tutturmakla kalmayıp, aynı zamanda estetik amaçlarla da kullanılmaktadır. Dolayısıyla, broşların fibulaların evrimsel sürecinin günümüzdeki uzantısı olduğu söylenebilir.

⁷⁷ Tekocak 2012, 27-28.

⁷⁸ Engin 2016, 3.

⁷⁹ Homer 1946, 290-295.

⁸⁰ Homeros 2014, 425-427.

⁸¹ Homeros 2014, 304, XIV. Bölüm, 178-181.

Fibulaların dini ve ritüel kullanımına yönelik, tapınaklara adak ya da armağan olarak bırakıldığına dair örnekler geniş bir coğrafyada görülmektedir. Özellikle Anadolu, Kıta Yunanistan, Rodos ve Ege Adaları'ndaki tapınaklarda/kutsal alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalar, diğer adak eşyalarıyla birlikte çok sayıda fibulanın ele geçtiğini ortaya koymuştur⁸². Herodot'un bahsettiği üzere, fibulalar tapınaklara yapılan sunularda diğer kült gereçlerinin yerine tercih edilmekteydi⁸³. Nitekim arkeolojik çalışmalar, fibulaların sunu aracı olarak kullanıldığı bilgisini doğrulamaktadır⁸⁴. Hitit ve Frig Krallıkları dönemlerine ait kültürlerle ilişkili eserlerin bulunduğu, ancak yerleşime dair herhangi bir kalıntıya rastlanmayan Gâvurkale'de ele geçen bir adet fibulanın⁸⁵, kült objesi olma ihtimali de oldukça kuvvetlidir. Ayrıca fibulaların günlük ihtiyaçlar dışında, ölü hediyesi olarak da yaygın şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır⁸⁶. Gordion'daki tümülüslerde fibulaların, ölü hediyesi olarak ele geçen buluntular arasında olduğu anlaşılmaktadır⁸⁷.

Yapılan araştırmalarda, Urartu fibulalarının mezarlara bırakılarak kötü ruhları uzak tuttuklarına inanıldığı düşünülmektedir⁸⁸. Pedasa'daki taş mezarlarda ele geçen iki adet fibulanın, kremasyon işlemine kullanılan malzemelerden kalanların konulduğu bir torbanın ağzını tutturmak/bağlamak için bırakılmış olabileceği anlaşılmıştır⁸⁹.

Fibulaların kutsal alanlarda armağan ya da adak objesi olarak kullanılmaya başlandığı dönemde, üzerlerine eklenen ya da betimlenen figüratif unsurlar nedeniyle süslemelerinde belirgin bir artış gözlemlendiği de belirtilmelidir⁹⁰.

Fibulalar taşıdıkları simgelerle zamanla evli ya da bekar bir kadını, savaşçı bir erkeği, statü gerektiren durumları ya da farklı meslek gruplarını ifade eder hale gelmiştir. Bu objeler, Demir Çağ'da, Ön Asya ve Anadolu ile yakın coğrafyalarda bir saygınlık unsuru olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu değerlendirme, bölgesel ve tarihsel farklılıklar açısından ele alındığında her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Bu tip arkeolojik buluntuların sadece bir saygınlık unsuru olarak değerlendirilebilmesi için, o toplumun

⁸² Burke 2016, 159-168.

⁸³ Herodotos 2012, 88.

⁸⁴ Burke 2016, 159-168.

⁸⁵ Temizsoy 1999, 55, 72, Fig. 11a.

⁸⁶ Kohler 1995, 211-213.

⁸⁷ Young 1981, Gordion MM Tümülüsü Fibulaları, Pl. 76, 79; Gordion MM Tümülüsü fibulaları, Pl. 43, A; Gordion W Tümülüsü Pl. 91, 92.

⁸⁸ Köroğlu 2004, 20.

⁸⁹ Özer 2018, 45.

⁹⁰ Erdan 2018, 231-232.

kültürü, tarihi ve cinsiyet ayrımlarına dayanan kullanım biçimlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir⁹¹.

Anadolu Arkeolojisi açısından büyük önem taşıyan İvriz Kabartmasında tanrı Tarhunza'nın karşısında duran Tabal kralı Warpalawaş'ın giysisi üzerinde yer alan geometrik desenler ve giysiyi tutturmak için kullandığı Frig fibulası krala gönderilmiş prestij hediyelerinden sayılmakta, dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgiler sunmaktadır⁹². Bu bağlamda bazı fibula örneklerinin birer sosyal statü sembolü, ritüel nesnesi ya da apotropaik (koruyucu) birer amulet olarak kullanıldığına dair yorumlar, bu objelerin ait oldukları dönemler için taşıdığı kültürel ve sembolik önemi açık biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla fibulaların maddi kültür araştırmalarında, sadece tipolojik bir sınıflandırmanın ötesinde, toplumsal pratikler ve inanç sistemleri hakkında da değerli veriler sunduğunu gözler önüne sermektedir⁹³.

Fibulaların kullanımı, ilk dönemlerde toplumun belirli kesimlerinde başlarken, Demir Çağı Anadolu topluluklarında öncelikle kral ve aristokrat sınıfa yayılmış, daha sonra ise toplumun geneline ulaşmıştır.

Geç Helladik Dönem'e ait savaşçı erkek mezarlarında fibulalara rastlanması, fibulanın kullanımında zamansal farklılıklara işaret etmektedir. Zira takip eden Sub-Miken, Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemlerde, fibulaların armağan olarak bırakıldığı mezarların erkeklerden ziyade daha çok kadınlarla ilişkili olması, bu nesnelerin kullanımının kişisel hayattaki yeriyle ilgili önemli bir değişimi gözler önüne sermektedir. Fibulaların, ölen bireyin defnedilirken giydiği giysi üzerinde saptanan örneklerin yanı sıra, mezar içerisinde birbirine eklenmiş halde ölü armağanı olarak da kullanılması, bu eser grubunun aynı zamanda bir statü sembolü olarak değerlendirildiğini göstermektedir⁹⁴.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde günlük yaşamın vazgeçilmez birer objesi haline gelen fibulalar, taşıdıkları zengin sembolizm aracılığıyla bireylerin sosyal kimlikleri ve statüleri hakkında önemli bilgiler sunmaktaydı. Fibula yüzeylerindeki motif ve sembollerin, kullanıcıların askeri rütbesi, medeni durumu (evli veya bekar oluşu), sosyal hiyerarşideki yeri ya da mensup olduğu meslek grubu gibi kişisel özelliklerini yansıttığını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu nesneler, Roma toplumunda bireysel kimliğin ve toplumsal aidiyetin görsel bir beyanı işlevini üstlenmiştir. Bizans İmparatoru I.

⁹¹ Erdan 2019, 2-3.

⁹² Erdan 2019, 2-3.

⁹³ Tekocak 2012, 27-28.

⁹⁴ Erdan 2018, 231.

Justinianos döneminde ise, imparatorun altına olan düşkünlüğünden de anlaşıldığı üzere, fibulaların tekrar statü sembolü haline geldiği bilinmektedir⁹⁵.

Fibulaların MÖ 2. binyıl sonunda hız kazandığı düşünülen “kolonileşme” hareketleriyle birlikte değerlendirilmesi, yeni göçerlerin yerel halklarla gerçekleştirdikleri evlilikler kapsamında da ayrıca incelenmektedir. İstila sonucu yeni yerleşilen topraklarda içlerinde fibulaların da olduğu eski kültür ürünlerinin standart kullanımının devam etmesi dikkat çekicidir. Bu durum, göçlere kadınların katılmadığı, yeni gelenlerin yerleştikleri bölgelerdeki kadınlarla evlilikler gerçekleştirdikleri ve bunun sonucunda da “kültürü devam ettiren kadın” düşüncesinin ortaya konduğu teorisini desteklemektedir⁹⁶.

⁹⁵ Tekocak 2012, 27-28.

⁹⁶ Erdan 2019, 231-232.

2.3 Fibula Yapım Teknikleri

Fibulalar, çağlar boyunca çeşitli üretim teknikleri uygulanarak biçimlendirilmişlerdir. Bu teknikler, birincil olarak dönemin sosyo-ekonomik koşullarına ve mevcut teknolojik imkanlara bağlı olarak belirgin farklılıklar sergilemiştir. Örneğin, Erken Demir Çağı'nda daha basit dövme veya döküm teknikleri kullanılırken, Roma İmparatorluğu döneminde incelikli mineleme, kakma ve telkâri gibi daha karmaşık yöntemler tercih edilmiştir. Ancak bölgesel ve dönemselsel varyasyonlara rağmen, fibula yapım tekniklerinin çeşitli toplum ve kültürlerde şaşırtıcı bir paralellik içinde evrildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, bilgi ve teknoloji transferinin yanı sıra, belirli ihtiyaçlara yönelik benzer çözümlerin bağımsız olarak geliştirilebildiğini de düşündürmektedir. Fibulaların incelenmesi, yalnızca kullanım amaçları hakkında değil, aynı zamanda metal işçiliği, ticaret ağları ve kültürel etkileşimler hakkında da değerli bilgiler sunar. Dolayısıyla fibulalar hem tarihlendirme hem de sosyo-kültürel özelliklerin belirlenmesinde önemli bir arkeolojik buluntu grubunu oluştururlar⁹⁷.

Antik dönemde, sınırlı sayıda fibula örneğinde altın⁹⁸, altın kaplama, elektron⁹⁹ ve gümüş¹⁰⁰ gibi değerli metaller kullanılmış olsa da¹⁰¹, genel olarak kullanılan maden bronz olup, ağırlıklı olarak döküm tekniğinde üretilmiştir¹⁰².

M.Ö. 3. binyıldan itibaren başta bronz olmak üzere metal eserlerin üretiminde çoğunlukla döküm tekniğinin kullanılmış olduğu bilinmektedir. Genel olarak döküm tekniği; potalarda eritilmiş ham madenin üretilmek istenen obje formunda hazırlanmış kalıplara dökülerek dondurması işlemidir. Bu işlem için öncelikle, eriyik hele getirilen metal ve üretilmek istenen eser formunda bir kalıbın olması gerekmektedir. Kullanılan kalıplar genel olarak taş, kil, kum ve metalden oluşmaktadır. Bu kalıplarda, erken örneklerin çoğu dışında, genellikle erimiş metalin kalıba daha rahat dökülmesi için hazne olarak kullanılan bir giriş hunisi bulunmaktadır¹⁰³.

Döküm tekniğinde üretilcek objeler, formuna bağlı olarak açık döküm veya kapalı döküm tekniği kullanılarak üretilmişlerdir. Daha çok işçilik gerektiren objelerin kapalı döküm tekniğiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Tezin konusu olan fibulaların yapımında da genel olarak bu iki teknik kullanılmıştır.

⁹⁷ Erdan 2018, 229.

⁹⁸ Young 1981, 1, Pl. 95:H; Muscarella 1967, Pl I-1.

⁹⁹ Muscarella 1967, Pl I-1.

¹⁰⁰ Young 1981, 1, Pl. 95, I.

¹⁰¹ Engin 2016, 4.

¹⁰² Ogden 1992, 50.

¹⁰³ Ogden 1992, 50.

2.3.1 Kapalı Kalıba Döküm Tekniği: Daha fazla işçilik ve detay gerektiren, çok parçalı objelerin üretiminde kullanılan bir yöntemdir. Bu teknikte genellikle tek örnek (ünik) eserler yapılır ve objenin her parçası ayrı ayrı biçimlendirilerek bir araya getirilir. Üretimde, pişmiş toprak ya da taş malzemeden yapılan kalıpların kullanılmış olmasının yanı sıra daha karmaşık örneklerde, Fransızca’da “à cire perdue tekniği” olarak da adlandırılan balmumu; (kaybolan/kayıp/eriyik) tekniğinin kullanılmış olduğu belirtilmektedir¹⁰⁴. Bu yöntemle üretilen obje, boyutuna göre ya içi dolu döküm ya da içi boş döküm tekniği ile yapılmaktadır¹⁰⁵. İçi boş döküm tekniğinde üretilmek istenen objenin formunda; öncelikle iç kalıbın üzeri, üretilcek eser kalınlığında balmumu ile sıvanmaktadır¹⁰⁶. Tek kullanımlık kalıplarda kolayca şekil alabilen balmumu kullanılarak hazırlanan mumların, tüm teknik ayrıntılar dikkate alınarak pişmiş kil ya da ahşap kalıplarla model hâlinde biçimlendirildiği anlaşılmaktadır. Kalıp uzun süre ve iyice pişirilerek kurutulduktan sonra mumun dışarı akacağı ve modelin şeklini koruyan bir boşluk bırakacak şekilde kalıba bir açıklık yapılmaktadır. Kalıp, dökümden önce, döküm demirle temas ettiğinde aradaki sıcaklık farklarından dolayı çatlamaması veya deforme olmaması için yeteri kadar ısıtılmaktadır. Kapalı bir kalıp ile üretim yapabilmek için balmumu kullanıldığında, tüm detayların işlendiği modelin bir akıtma kanalının olduğu açıklık dışında tamamen yumuşak haldeki kil ile kaplanmış olabileceği düşünülmektedir. Tüm bu döküm işlemleri sonrasında fibulayı çıkarabilmek için kalıbın kırılması gerekmektedir. Bu yöntemde, kullanılan her kaybolan balmumu model ve kalıplarla yalnızca tek seferlik bir üretim yapılabildiği düşüncesini ortaya çıkmaktadır¹⁰⁷. Gövdesi oval ve yuvarlak kesitli olan fibula iğnelerinin de bu kalıplarda üretilmiş oldukları anlaşılmaktadır¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Balen-Letunić, 2003, 251-252.

¹⁰⁵ Balen-Letunić, 2003, 251-252; Tarhan 2009, 122.

¹⁰⁶ Tarhan 2009, 109.

¹⁰⁷ Balen-Letunić, 2003, 251-252.

¹⁰⁸ Engin 2016, 4.

2.3.2 Açık Kalıba Döküm Tekniği: Potada eritilen madenlerin istenilen biçimde ve boyutta hazırlanmış taş ya da kil kalıplara dökülerek dondurulması yöntemidir. Bu teknikte eritilen maden tek seferde tüm olarak döküldüğü için, objenin her bir parçasıyla tek tek uğraşılmasına gerek kalmamıştır¹⁰⁹. Ana hattı büyük “D” harfi şeklinde, dikdörtgen ya da kare şeklinde olan fibulalar tekli açık kalıplarda üretilmiştir¹¹⁰. Ancak açık kalıplara döküm yönteminde, tek yüzlü kalıplarda donma işleminin daha hızlı gerçekleşmesi nedeniyle daha kalitesiz ürünler ortaya çıkmaktadır. Açık ve tek yüzlü olan bu kalıplar yerine, çift yüzlü ve kapalı kalıpların kullanılması ile bu sorunun ortadan kalktığı görülmüştür. Bu yöntemde, üretilcek objenin son formunun negatif izi, taş kalıp parçalarının her iki yüzeyine ters yönlü olarak oyulmaktadır. Daha sonra bu iki kalıp parçası birbirine sıkıca yerleştirilerek, aralarında bırakılan döküm kanalından eritilmiş maden kalıp boşluğuna dökülmektedir¹¹¹.

2.3.3 Dövme Tekniği: Ham halde bulunan madenin, ısıtıldıktan sonra çekiç gibi aletlerle dövülerek şekillendirildiği, metal işçiliğinde bilinen en eski tekniklerden biridir. Dövme işleminde şekillendirme öncesinde metal ısıtılır ardından sıcak haldeyken suya daldırıldıktan sonra dövülerek şekillendirilir. Tez çalışması kapsamında incelediğimiz örneklerde dövme tekniği, yalnızca bazı fibulaların kanca şeklindeki iğne tutamaklarının yapımında kullanılmıştır. Blinkenberg, iğnelerin kırılmasının önüne geçmek için, gövdeden ayrı bir işlem ile üretiminin yapılmış olabileceğini ifade etmektedir¹¹². Genel olarak gövde ve iğneleri ayrı kalıplara dökülerek üretilen fibulaların boncuklu olanlarında, boncuklarının da ayrı kalıplarla üretildikten sonra gövdeye çiviler aracılığı ile aplik edilmiş oldukları anlaşılmaktadır¹¹³. Açık kalıp ya da iğnesi ayrı dökülen fibulaların, döküm esnasında ortaya çıkacak gerilim sebebiyle kırılmasını önlemek ve fibula kalıptan çıkarıldıktan sonra hareket kazanmasını sağlamak için zembereğin gövde ile birleşimi noktasında bir yuva açılarak iğnenin yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Gövdeyle birlikte dökülen iğne tutamak plakasının, kanca formunu alacak şekilde dövülerek son şeklini aldığı; ayrıca üretim sürecinin sonunda fibula üzerinde oluşabilecek pürüzlü yüzeylerin zımparalanarak düzeltilip parlatılmış olabileceği düşünülmektedir¹¹⁴.

Genel anlamda antik dönemlerde kullanılan bazı objelerin günümüze kadar

¹⁰⁹ Tarhan 2009, 112.

¹¹⁰ Engin 2016, 4; Buluç 1979, 33.

¹¹¹ Tarhan 2009, 112.

¹¹² Blinkenberg, 1926, 205.

¹¹³ Buluç 1979, 32.

¹¹⁴ Muscarella, 1967, 50-51.

ulaşamamasının temel nedeni kolay çürüyebilen malzemelerden yapılmış olmalarıdır¹¹⁵. Bu objeler içerisinde fibula kalıpları da gelmektedir.

Bu kalıpların günümüze çok nadir olarak ulaşması kalıp yapımında kullanılan malzemelerin niteliği ile ilgili olduğunu akıllara getirmektedir. Söz konusu kalıplar taş benzeri sağlam malzemeden üretilmiş olsalardı, yapılan arkeolojik çalışmalarla elde edilen bulgular arasında çoğunlukla olmaları gerekirdi. Günümüze çok az örneği ulaşabilen bu kalıpların çoğunun, kil ya da kaybolan balmumu gibi kolay bozulabilen malzemelerden yapılmış olması muhtemeldir. Ayrıca, üretim süreci tamamlandıktan sonra fibulaların kalıptan çıkarılabilmesi için kalıpların kırılmış olması da olasıdır.

Muscarella hem açık ve tek parça hem de kapalı ve iki parçadan oluşan kalıpların üretilebileceğini belirterek, bu kalıpların, fibulaların aynı boyut ve işçilikte seri olarak üretilmesini sağlamak amacıyla defalarca kullanılabileceğini önermektedir. Gordion'daki tümölüslerde bulunan bazı fibulaların aynı tip, boyut ve tamamen aynı süslemelere sahip olarak üretildiği görülmektedir. Aynı teknik özelliklere sahip fibulaların bazılarının aynı ölçülere sahip olduğu görülürken, bazılarının ise yalnızca birkaç milimetrelik farkla bunlardan ayrıldığı anlaşılmıştır. Muscarella ise bu durumun, döküm sonrasında gerçekleştirilen bazı işlemlerden (işleme veya perdahlama gibi) kaynaklanabileceğini ifade etmektedir¹¹⁶.

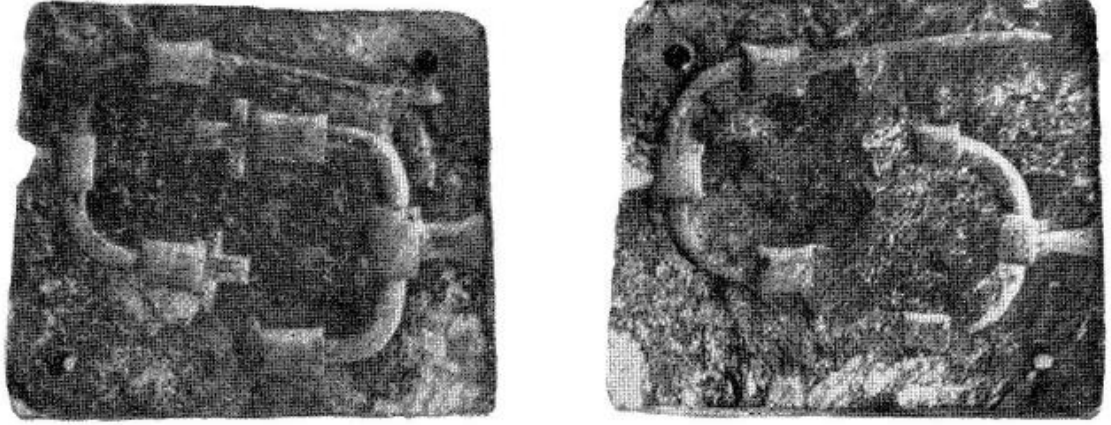
Antikacılardan ele geçen taş kalıplar ve fibulaların teknik özelliklerinin incelenmesi sonucunda fibulaların üretim teknikleri hakkında fikir edinmek mümkün olmuştur. Bu doğrultuda özellikle Frig örneklerinin üretiminde açık ve kapalı olmak üzere iki farklı kalıp tekniğinin varlığı tespit edilmiştir. Urartu örnekleri de benzer biçimde ve iğne kısmının ayrı şekillendirildiğini göstermektedir.

Arkeolojik buluntu olarak tespit edilen kalıplardan biri Smyrna'da/Bayraklı' da büyük ihtimalle MÖ 7. yüzyıla tarihlendiği düşünülen iki adet Tip XII, 13 fibulaya ait kalıp parçasıdır. Kalıpların üzerinde diğer kalıp parçasıyla birbirine bağlayıp sıkıca tutturulması için bir ip ya da telin geçirilebileceği iki çapraz delik bulunmaktadır. Kalıbın karşılıklı kenarlarında her fibula için ayrı ayrı döküm kanalları olduğu görülmektedir. Kalıbın bir parçasında fibula gövdesinin iğne ve iğne tutamak plakası ile birlikte dökülebilmesi için oluşturulan kısımları bulunmaktayken, diğer parça üzerindeki bu kısımların tahrip olduğu ve bu nedenle gövdenin diğer kısımlarla birlikte dökümü için hazırlanıp hazırlanmadığının

¹¹⁵ Hoffmann 1965, 24.

¹¹⁶ Muscarella 1967, 49-50.

anlaşılamadığı belirtilmektedir¹¹⁷. Bu iki kalıp örneği fibulaların üretimi hakkında bilgi vermektedir. Ancak Boehmer bu kalıpların, Friglere ait bir atölyeden gelip gelmediğinin henüz bilinmediğini ifade etmiştir¹¹⁸ (**Resim 2.3.3.1**).

Resim 2.3.3.1: Smyrna/Bayraklı Frig Tipi Fibula Kalıbı (Muscarella, 1967, Pl. XVI, No. 83,84).

Kaman-Kalehöyük kazılarında fibula üretimi için kullanıldığı düşünülen hem taş (KL95-0061)¹¹⁹ hem kil/pişmiş toprak (KL88-0016) malzemeden üretilen kalıp çiftlerinden sadece birer adedi tespit edilmiştir¹²⁰. Kalıpların üzerinde diğer kalıp parçasıyla birbirine bağlayıp sıkıca tutturulması için bir ip ya da telin geçirilebileceği birbiri ile simetrik olarak açılmış dört delik bulunmaktadır. Her iki kalıpta da döküm kanalları olduğu görülmektedir. Kalıpların tek bir yüzü ele geçmiştir (**Resim 2.3.3.2, 2.3.3.3**).

Açık kalıba döküm yönteminde, kalıpların yalnızca tek yüzeyli olması nedeniyle erimiş maden daha hızlı soğuyup donmakta ve bu durum ürün kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Ancak açık ve tek yüzlü kalıplar yerine, çift yüzlü ve kapalı kalıpların kullanılmasıyla bu sorun büyük ölçüde ortadan kalkmıştır¹²¹. Bu bilgiler doğrultusunda, Kaman-Kalehöyük kazılarında tek yüzü ele geçen KL95-0061 Kazı envanter numaralı taş kalıbın, çift yüzlü ve kapalı bir kalıp olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kalıp üzerindeki delikler sayesinde, döküm işlemi tamamlandığında kalıp kırılmadan açılabilmekte ve ürün çıkarılabilmektedir. Söz konusu kalıpla döküldüğü anlaşılan fibulanın, hem iğnesi hem de gövdesiyle birlikte tek parça halinde döküldüğü görülmektedir. Buna göre bu kalıptaki üretimin, açık kalıba döküm yöntemiyle, kapalı bir kalıp kullanılarak gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹⁷ Muscarella 1967, 48-49.

¹¹⁸ Boehmer 1972, 60.

¹¹⁹ Omura 1996, 206.

¹²⁰ Matsumura ve Omura, 66, 207.

¹²¹ Tarhan 2009, 112.

Kaman-Kalehöyük kazılarında tek yüzü ele geçen ve üzerinde delikler bulunan KL88-0016 kazı envanter numaralı kil/pişmiş toprak kalıp incelendiğinde, bu kalıpta dökülen fibulanın iğne kısmının da gövdeyle birlikte dökülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle kalıp, KL95-0061 numaralı taş kalıpla benzerlik göstermekte ve yine açık kalıba döküm tekniğiyle kullanılmak üzere fibula üretiminin gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Kalıpta, her ne kadar ilk bakışta kapalı kalıba döküm yöntemi kullanılmış gibi görünse de Smyrna (Bayraklı) örneğiyle karşılaştırıldığında, o kalıp örneğinde de görüldüğü üzere iğne kısmının gövdeyle birlikte uzatılarak tek parça hâlinde dökülmüş olabileceği anlaşılmaktadır. Ancak KL88-0016 numaralı kalıbın kil/pişmiş toprak malzemeden üretilmiş olması, zamanla deformasyona uğramış olabileceğini düşündürmekte ve bu nedenle iğne bölümünün özgün boyutuna ilişkin kesin bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Mikami ve Omura, bu kalıplardan kil/seramik olanının, Frig tipi bir fibula üretimi için yapılmış olabileceğini ve bu tam olarak tamamlanamamış fibulanın da (KL90-62) Yunan kültürü etkisinin izlerinin olduğunu belirtmektedir¹²². Blinkenberg'in sınıflandırmasına göre ise Tip XII 9h'ye çok benzemesiyle Ankara bölgesine¹²³, Tip XII 10a'ya benzer bir formla Yunanistan'ın Olympia kentine¹²⁴ benzetmektedir. Yine Kaman-Kalehöyük 1995 yılı kazılarından ele geçen fibula kalıbı da dönemin ve form özellikleri itibarıyla Frig tipi bir fibula örneği olduğu söylenebilir.

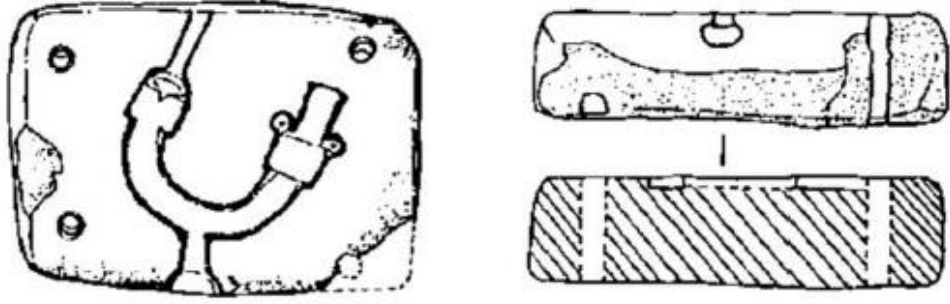

Resim 2.3.3.2: Kaman- Kalehöyük Kazısı, Frig Tipi Fibula Kalıbı (KL88-0016) <https://www.getty.edu/publications/artistryinbronze/the-hellenistic-east/21-paterakis/#fig-21-4> (Erişim tarihi: 17.06.2025).

¹²² Mikami ve Omura 1992, 331.

¹²³ Blinkenberg 1926, 215.

¹²⁴ Blinkenberg 1926, 217.

Şekil 2.3.3.1: Kaman- Kalehöyük Kazısı, Frig Tipi Fibula Kalıbı (Mori-Omura 1990, 337-347, Res. 9: 6).

Resim 2.3.3.3: Kaman- Kalehöyük Kazısı, Frig Tipi Fibula Kalıbı (KL95-0061).

Konya yakınlarındaki Karapınar'dan, Geç Frig çanak-çömlekleriyle birlikte tespit edilen ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin envanterine kayıtlı olan yarım bir fibula kalıbı kayıtlara geçmiştir. Bu kalıp gövde ile boynuzlu iğne tutamak plakasının, iğne olmadan birlikte döküldüğü, iki parçalı taştan yapılmış bir kalıbın yarısıdır ¹²⁵.

Amerika Birleşik Devletleri'nde özel bir koleksiyonda yer alan, kökeninin İstanbul'dan geldiği düşünülen, iki parçalı bronz bir kalıbın kırık bir parçası tespit edilmiştir. Ne yazık ki, kalıbın arkeolojik kazı alanı veya orijinal buluntu yerine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yapılan incelemelerde, bu kalıbın fibula gibi iğneli bir objenin iğne tutamak plakasını ve iğnenin gövdeyle tek parça halinde dökümünü sağlamak üzere özel olarak hazırlandığı düşünülmektedir. Ayrıca, kalıbın merkezinde, erimiş metalin kalıp boşluğuna akıtılmasını sağlayan bir akıtma kanalının varlığı da değerlendirmeler arasındadır. Bu tür kalıplar, dönemin metal işçiliği teknikleri ve seri üretim kapasitesi

¹²⁵ Canby 1965, 42.

hakkında önemli veriler sağlamaktadır¹²⁶.

Frig fibulaları, biçimsel çeşitlilikleriyle dikkat çeken ve sanatsal zenginlik sunan örneklerdir. Genellikle yarım daire ya da at nalı biçiminde tasarlanan bu fibulalarda, gövde üzerindeki dekoratif halkalar karakteristik süsleme unsurları olarak öne çıkar. Kollarda sıkça karşılaşılan torus-bilezik uygulamaları da bezemeyi destekler niteliktedir. İğne kısmı genellikle kollardan birine perçinlenerek gövdeye sabitlenir¹²⁷. Blinkenberg, Anadolu tipi fibulaların kökenini Sub-Miken Dönemi'ne tarihlenen kavisli gövdeli erken örneklerle dayandırmaktadır. Bu tip fibulalar, özgün form yapıları ve bezeme unsurlarıyla diğer fibula türlerinden kolayca ayrılabilen karakteristik özellikler taşır. En ayırt edici unsurlar arasında, kılıç kabzası (boynuz) ve derin oluklu iğne tutamak plakası öne çıkar. Bazı özel varyantlarda ise düz levha biçiminde tasarlanmış tutamak plakası ile birbirine paralel yerleştirilmiş çift iğne kullanımı dikkat çeker. Anadolu tipi fibulalar, sade gövdeli örneklerden disk, boncuk, silme, düğme, abaküs ve perçinlenmiş pim gibi zengin süsleme unsurlarıyla bezenmiş formlara kadar geniş bir bezeme ve tipolojik yelpaze sunar¹²⁸.

Frig tipi fibulalarda bezeme, üretim sürecinde hem formu estetik olarak zenginleştirmek hem de sembolik anlamlar kazandırmak amacıyla çeşitli tekniklerle uygulanmıştır. Bu tekniklerden biri olan oyma tekniğinde, fibula döküldükten sonra yüzeye paralel çizgiler, zikzaklar, dairesel motifler ya da stilize figürlerden oluşan derin ve belirgin hatlar işlenir. Kazıma tekniği ise daha yüzeysel çizgilerle yapılır ve çoğunlukla yardımcı süslemeleri veya ayrıntı vurgularını oluşturmak için kullanılır. Bir diğer süsleme yöntemi olan kabartma tekniğinde motif, zeminden kabarık bırakılır veya döküm sırasında kabartma formunda şekillendirilir. Döküm öncesi kalıpta bezeme yönteminde ise süsleme kalıbın içine işlenir ve böylece desen fibula üretilirken yapılan ayrılmaz bir parça haline getirilir. Döküm sonrası ek parça veya eklenti tekniğinde ise fibulaya sonradan küçük kabartma parçalar, kakma süsler veya farklı metal şeritler eklenir. Bu uygulama özellikle iğne tutamak plakaları ve gövde merkezinde tercih edilir. Son olarak, noktalama ya da delik açma tekniği ile yüzeye küçük çukurlar veya delikler işlenir. Bu detaylar hem dekoratif hem de bazı örneklerde yapısal işlev taşıyabilir. Çoğu fibulada bu teknikler tek başına değil, bir arada kullanılarak bezeme çeşitliliği ve görsel zenginlik artırılmıştır.

Üzeri içi boş çivi başlarıyla süslenen bazı fibula örneklerinde, bu başlıkların gövdeye açılan deliklere yerleştirildikten sonra pimlerinin gövdenin arka yüzeyinden dövülerek

¹²⁶ Muscarella 1967, 49.

¹²⁷ Caner 1983, 200.

¹²⁸ Blinkenberg 1926, 204-209.

sabitlendiği gözlemlenmektedir. Daha sağlam bir tutunma sağlamak amacıyla, bazı örneklerde çivi başlarının gövdenin ön yüzüne oturan kısımlarının altına lehim uygulandığı ve bu şekilde applike edildiği nadir örneklerle de çeşitli antik kentlerde rastlanmıştır¹²⁹.

Urartu fibulalarında “Sarmal Fibulalar ve Spiral Yaylı Fibulalar” olmak üzere temel iki form bulunmaktadır. Bu ayrım, farklı üretim tekniklerinden kaynaklanmaktadır. Fibulalar genel olarak, bir kolun ucundan diğerine yatay uzanan yaylı bir iğneye sahip olup, iğne ve gövde yayı olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk grup olan sarmal (mafsallı/eklentili) fibulalar, diğer türe göre daha yoğun bir şekilde üretilmiştir. Bu fibulalarda, iğneyi oluşturan telin, fibula gövdesinin bir ucuna bir veya birden fazla kez sarılarak sabitlendiği görülmektedir. Yaylı fibulalarda ise telin gövdeye bağlantılı ucu spiral bir formda bükülerek şekillendirilmiştir¹³⁰.

Urartu fibulalarının en dikkat çekici özelliği, süsleme tekniklerinin çeşitliliği ve estetik açıdan ulaştığı yüksek düzeyidir. Bu tekniklerden biri tekniklerden biri olan kazıma (gravür) tekniği, gövde ya da iğne tutamağı gibi bölümlere çeşitli motiflerin çizgisel desenlerle işlenmesidir¹³¹. Özellikle yüksek işçilik gerektiren örneklerde ve Urartu kuyumculuğunda sıklıkla görülen granülasyon bezeme, yüzeye küçük metal küreciklerin lehimlenerek eklenmesiyle oluşturulan tanecikli bir bezeme türüdür¹³². Diğer bir süsleme yöntemi olan kabartma yönteminde metal yüzeyin arka kısmından itirilerek ön yüzde kabartma desenlerin oluşturulması sağlanır. Bu yöntemle elde edilen rölyef benzeri motifler, fibulaya üç boyutlu bir görünüm kazandırır¹³³. Bazı örneklerde ise yüzeyin tamamının ya da belirli kısımlarının altın veya gümüşle kaplandığı görülmektedir. Bu tür kaplama işlemleri genellikle elit bireylere ait mezarlarda rastlanan örneklerde ortaya çıkmakta ve bu sayede statüsel ayrımın maddi kültüre nasıl yansıdığı anlaşılmaktadır¹³⁴. Urartu fibulalarında yer yer görülen bir başka süsleme yöntemi ise telkâri tekniğidir. İnce metal tellerin kıvrılarak, burularak veya örülerek yüzeye dikkatlice tutturulmasıyla oluşturulan bu bezeme tarzı, oldukça zahmetli bir süreç gerektirmekte ve büyük olasılıkla uzman zanaatkârlar tarafından uygulanmış olmalıdır¹³⁵.

¹²⁹ Boehmer 1972, 54-55;

¹³⁰ San 2006, 39.

¹³¹ Çil 2021, 40.

¹³² Tarhan 2009, 138.

¹³³ Çavuşoğlu 2018, 1531.

¹³⁴ Çavuşoğlu 2018, 1530.

¹³⁵ Çavuşoğlu 2018, 1533.

BÖLÜM III

3. ORTA DEMİR ÇAĞI FİBULA TİPOLOJİSİ

Fibulaların biçim, üretim tekniği, süsleme ve malzeme özelliklerine göre gruplandırılmasıyla yapılan tipolojik incelemeler, bu nesnelerin zaman içerisindeki gelişim süreci, bölgesel farklılıkları ve kültürel etkileşimleri anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Fibulaların ilk tipolojik sınıflandırması, 1870'lerin başında Hildebrand'ın Almanya, Belçika, Avusturya, Macaristan ve İtalya'ya yaptığı geziler sırasında Tunç ve Demir Çağlarına ait fibulaları tanıtmaya amacıyla gerçekleştirdiği çalışmalarla ortaya çıkmıştır¹³⁶. Hildebrand'ın az sayıdaki materyallerle gözleme dayalı olarak geliştirdiği bu tipolojik sınıflandırma, Montelius tarafından daha da detaylandırılmıştır¹³⁷. Bunu takiben Tischler, fibulalar üzerine yaptığı kapsamlı çalışmada, Hildebrand ve Montelius'un sınıflandırmalarını temel alarak araştırma sahasını genişletmiş ve yeni bir tipolojik öneri sunmuştur. Tischler'in çalışması, önceki araştırmalardan farklı olarak, fibulaların tanımlanmasını kolaylaştırmak amacıyla yeni bir terminoloji de içermektedir¹³⁸. Undset, 1889 yılında fibulaların kökenine ve Kıta Yunanistan fibulalarının tipolojik sınıflandırmasına yönelik önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar kapsamında İtalya, Balkanlar, Ege Adaları, Batı Anadolu ve Kıbrıs'ta ele geçen buluntular hem yerel hem de ithal üretim örnekleri dikkate alınarak titizlikle tespit edilmiş ve belgelenerek arkeoloji literatürüne kazandırılmıştır.¹³⁹

20. yüzyılla birlikte Anadolu ve Balkan Yarımadası'nda yoğunlaşan araştırmalar, bu bölgelerde keşfedilen fibulaların tipolojik olarak sınıflandırılmasını mümkün kılmıştır. Anadolu fibulalarına yönelik çalışmaların başlangıcı ise Gordion buluntuları üzerinden yapılan değerlendirmelerle olmuştur¹⁴⁰.

Körte kardeşler, Gordion Frig tipi fibulalarının kökenini Kıbrıs olarak değerlendirmiş, Anadolu ve Kıta Yunanistan'da bulunan benzer örneklerin ise ticari ağlar aracılığıyla bu bölgelere ulaştığını öne sürmüşlerdir. Gordion Tümülüs'lerinde gerçekleştirilen kazılarda tespit edilen fibulaların genel olarak tek parça iğne ve gövdeden oluştuğu, döküm tekniğiyle imal edildiği ve genellikle kazıma (insize) veya ekleme

¹³⁶ Hildebrand 1872/1880, 25.

¹³⁷ Montelius 1880/1882; Montelius 1889.

¹³⁸ Tischler 1881.

¹³⁹ Undset 1889, 205-234.

¹⁴⁰ Körte ve Körte 1904.

süslemeleri taşıdığı görülmektedir¹⁴¹.

Bu bağlamda, özellikle Tümülüs III ve IV' ten ele geçen ve tamamı yay biçimli gövdeye sahip fibulalar, Körte kardeşler tarafından yedi farklı grupta incelenmiştir. İlk grup fibulalar, üzerinde perçinlenerek oluşturulmuş süslemelerin yer aldığı, düz, dar ve bant biçimli gövdelere sahiptir¹⁴². İkinci grup fibulalar, birinci grupta yaklaşık aynı boyutlarda ve benzer gövde formlarına sahip olmakla birlikte, üzerlerinde ekleme süslemeleri bulunmaz¹⁴³. Üçüncü grup ise önceki gruplara kıyasla daha kalın ve küçük, ancak daha ağır olan, geniş ve düz formlu gövdelere sahip fibulalardır¹⁴⁴. Dördüncü grup, gövdesinin merkezinde bir kaburga bulunan düz ve kemerli fibulalardan oluşur¹⁴⁵. Beşinci grup ise yuvarlak formlu olup, gövdenin merkezinde düz veya silindirik silmeler barındıran fibulaları içerir¹⁴⁶. Altıncı gruba ait örnekler ise gövdenin merkezinde ve bu merkezin her iki kenarında silmelere sahip fibulalardır¹⁴⁷. Yedinci (son) grup fibulalar, gövdesinin merkezinde hafif bir kemer bulunan, her iki ayağın üzerinde süslemeler taşıyan küresel formda şekillendirilmiş, çift iğneli ve iğnelerin üzerinde yer alan bir sürgü ile karakterize edilmiştir¹⁴⁸ (Tablo 3.1.1).

Tablo 3.1.1: Körte Kardeşlerin Gordion Tümülüs III ve IV Fibula Tipolojisi (Körte ve Körte 1904).

Tipoloji Grubu	Genel Özellikleri	Örnekler için bkz. Körte ve Körte 1904.
Genel ve Ortak Özellikleri	Tüm fibulalar tek parça iğne ve gövdeye sahiptir. Döküm tekniğiyle üretilmişlerdir ve genellikle kazıma (insize) veya ekleme süslemeleri barındırırlar. Hepsi yay biçimli gövdeye sahiptir.	
1. Grup	Düz, dar ve bant biçimli bir gövdeye sahip olup, üzerinde perçinlenerek oluşturulmuş süslemeler bulunur.	

¹⁴¹ Körte ve Körte 1904, 76-98.

¹⁴² Körte ve Körte 1904, 76, Abb. 61. Diğer örnekler için bkz. Abb. 75-78.

¹⁴³ Körte ve Körte 1904, 77, Abb. 62-63. Diğer örnekler için bkz. Abb. 79-80.

¹⁴⁴ Körte ve Körte 1904, 77-78, Abb. 64-65.

¹⁴⁵ Körte ve Körte 1904, 78, Abb. 66.

¹⁴⁶ Körte ve Körte 1904, 78-79, Abb. 67-68, Diğer örnek için bkz. Abb. 81.

¹⁴⁷ Körte ve Körte 1904, 103, Abb. 82.

¹⁴⁸ Körte ve Körte 1904, 103, Abb. 83.

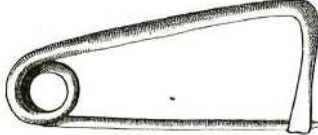
2. Grup	Birinci grupta yaklaşık aynı boyutlarda ve benzer gövde formundadır. Ancak, ekleme süslemeleri bulunmaz.	
3. Grup	Önceki gruplara göre daha kalın ve küçük ancak daha ağır fibulalardır. Gövdeleri geniş ve düz formudur.	
4. Grup	Gövdesinin merkezinde bir kaburga bulunan düz ve kemerli fibulalardır.	
5. Grup	Yuvarlak formudur ve gövdesinin merkezinde düz ya da silindirik silmeler yer alır.	
6. Grup	Gövdesinin merkezinde ve merkezin her iki kenarında silmelere sahip örneklerdir.	
7. Grup	Gövdesinin merkezinde hafif bir kemer bulunur. Her iki ayağında küre formunda şekillendirilmiş süslemeler taşır. Ayrıca, çift iğneli olup, iğnelerin üzerinde bir sürgü ile karakterizedir.	

Tablo: 3.1.1 (devamı).

Balkan Yarımadası'nda yürütülen arkeolojik araştırmalar, bölgeden ele geçen fibulaların yerel üretim özelliklerini ve olası ticaret ağlarını açığa çıkaran örneklerin belirlenmesine odaklanmıştır. Bu bağlamda, 1908 yılında fibulaların tipolojik sınıflandırması ve yayılım alanları üzerine çalışmalar yapan Ćurčić, fibulaların özgün formunun MÖ 2. binyılın ikinci yarısında Kıta Yunanistan'da ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Buna ek olarak, yay biçimli fibulaların yaklaşık MÖ 1000 dolaylarında ticaret ilişkileri aracılığıyla Kıta Yunanistan'dan Balkanlar'a yayıldığını belirtmiştir¹⁴⁹.

Çalışma konumuzla doğrudan ilişkili olarak, Demir Çağı ve özellikle Orta Demir Çağı'na ait fibula tipolojisinin kronolojik ve bütüncül bir çerçevede ilk sistematik değerlendirmesi, Blinkenberg tarafından gerçekleştirilmiştir. Blinkenberg, ele aldığı fibulaları yalnızca Anadolu, Kıta Yunanistan ve Ege Adaları ile sınırlı tutmamış; erişebildiği tüm coğrafyalardaki örnekleri bezeme ve form özellikleri ile buluntu yerlerini dikkate alarak kapsamlı bir biçimde incelemiştir. Bu ayrıntılı değerlendirme sonucunda, fibulaları coğrafi kökenlerine ve tarihlendirildikleri dönemlere göre sistematik biçimde sınıflandırmış ve toplamda 16 farklı fibula tipi tanımlamıştır.¹⁵⁰ Blinkenberg'in bu çalışması, kronolojik olarak Miken Dönemi'nin sonundan başlayarak Submiken, Geometrik ve Arkaik Dönem fibulalarını içermektedir¹⁵¹. Aşağıda tablo halinde sunulan bu tipolojik ayırım hem kronolojik hem de coğrafi açıdan oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Bu sınıflandırma içerisinde ise çalışma konumuzla doğrudan ilişkili olan grupları "Anadolu Grubu" olarak adlandırılan Tip XII ve "Kıbrıs Grubu" olarak adlandırılan Tip XIII oluşturmaktadır.

Tablo 3.1.2: Christian Blinkenberg'in Fibula Tipolojisi(Blinkenberg 1926).

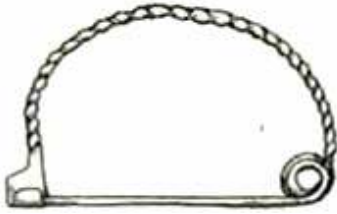
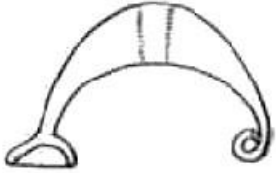
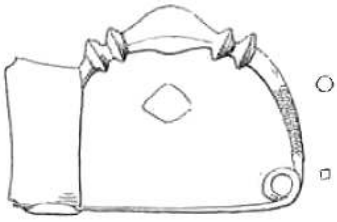
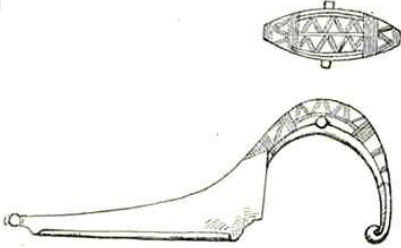
Blinkenberg 1926	Örnekler ¹⁵²	Karakteristik Özellikler	Tip İsimleri, Dönem ve Yayılım
Tip I		Bu fibulalar, yuvarlak veya oval kesitli, genellikle düz veya hafif kavisli bir yaya sahip fibulalar, sade bir formdadırlar.	Miken, Geç Bronz Çağı.

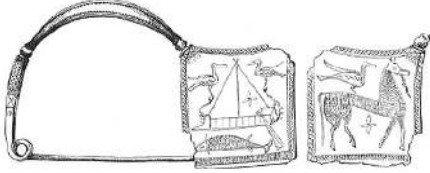
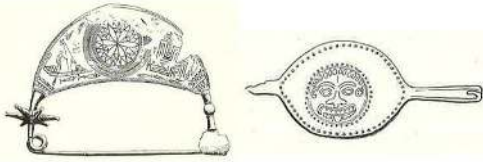
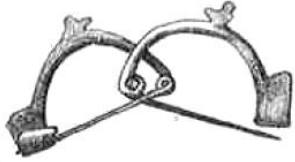
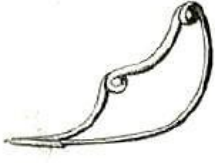
¹⁴⁹ Ćurčić, 1908, 1-14.

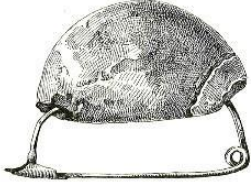
¹⁵⁰ Blinkenberg 1926.

¹⁵¹ Blinkenberg 1926, 14.

¹⁵² Alt Gruplar ve farklı örnekler için bkz. Bilkenberg 1926.

Tip II		Bu fibulalar, yüksek ve belirgin bir kavis yapan yaya sahiptir; yay üzerinde genellikle basit süslemeler veya düğümler bulunmaktadır.	Submiken, Geometrik Dönem.
Tip III		Bu fibulaların, yayı daha düz veya çok hafif kavisli olup bazen uzundur; diğer tiplere göre daha az belirgin bir yaya sahiptirler.	Ara, Geç Geometrik-Arkaik Dönem.
Tip IV		Bu fibulaların, yay kısmı kısadır, ancak iğne tutamağına bağlanan "ayak" kısmı oldukça uzundur ve bazen kavisli bir yapıya sahip olabilmektedirler.	Adalar, Genellikle Geometrik Dönem.
Tip V		Bu fibulalar, iki spiral diskin birbirine bir köprü veya "8" şeklinde bükülmüş bir tel ile bağlandığı karakteristik bir yapıya sahiptirler.	Epirus, Geç Tunç Çağı Sonu Erken Demir Çağı. Balkanlar, Orta Avrupa, Ege.
Tip VI		Bu fibulalar, yayı üzerinde belirgin, bazen çok sayıda, düğüm veya topuz bulundurmaktadır.	Teselya, Çeşitli dönemlerde ve bölgelerde varyasyonları bulunur.
Tip VII		Bu fibulalar, geniş, yassı, bant şeklinde bir gövdeye sahip olup, genellikle perçinleme veya kazıma teknikleriyle süslenmiştir.	Helladik Erken Demir Çağı.

Tip VIII		Bu fibulalar, gövdesi bir teknenin alt kısmına benzer şekilde uzun, oval ve şişkin bir yapıya sahiptir; sıklıkla detaylı süslemelerle bezenmişlerdir.	Attika-Boeotia, Erken Demir Çağı (özellikle İtalya ve Yunanistan).
Tip IX		Bu fibulalar, uzun, kıvrımlı, yılan benzeri bir forma sahip gövdesiyle dikkat çeker; bazen hayvan başı motifleriyle sonlanabilmektedirler.	Boeotia, Erken Demir Çağı.
Tip X		Bu fibulalar, yüksek yaylı olup, yay üzerinde büyük ve belirgin topuzlar veya küresel elemanlar bulundurmaktadır.	Minyatür Fibulalar, Geometrik-Arkaik Dönem.
Tip XI		Bu fibulaların yayı düz veya hafif kavisli bir yapıdayken, ayak kısmı genellikle yassılaşıp geniş bir plaka oluşturmaktadır.	İthal Fibulalar, Kıta Yunanistan ve Adalarda Bulunan İthal Fibulalar Çeşitli bölgelerde, özellikle Yunanistan'da.
Tip XII		Bu fibulalar, yüksek yaylı olup, genellikle büyük ve gösterişli; yayı üzerinde topuzlar, geometrik veya figüratif bezemeler yaygın olarak görülürken, ayak plakası değişken formlarda görülmektedir.	Anadolu, Frigya ve Anadolu'da yaygın, Erken/Orta Demir Çağı (MÖ 8.-7. yy).

Tip XIII		Bu fibulalar, Tip XII'ye benzer ancak genellikle daha sade ve stilize edilmiş formlarda görülmektedir.	Kıbrıs, Frigya ve Attika bölgelerinde.
Tip XIV		Bu fibulaların, yayı veya gövdesi basamaklı bir profile sahiptir; üzerinde birden fazla kademeli veya köşeli çıkıntılar görülmektedir.	Spiral Fibulalar, Bölgesel varyasyonlar, genellikle Demir Çağı.
Tip XV		Bu fibulalar, gözlük fibulalarına benzer bir spiral form izler; ancak belirgin diskler yerine daha basit bükümler veya halkalar kullanılmıştır.	Disk Biçimli fibulalar, Geç Tunç Çağı Sonu-Erken Demir Çağı.
Tip XVI		Bu fibulalar, iğne tutamağına bağlanan ayak kısmı belirgin bir üçgen formda genişlemektedir.	Özel Tipler, Genellikle Geometrik Dönem.

Tablo: 3.1.2 (devamı).

Blinkenberg'in on ikinci grubu (Tip XII), literatürde "Anadolu Tipi" olarak tanımlanmıştır (**Resim 3.1.1**). Bu grup, Submiken Dönemi'ne tarihlendirilen ve araştırmacının kemerli gövdeli fibulalardan evrildiğini öne sürdüğü örnekleri kapsamaktadır¹⁵³.

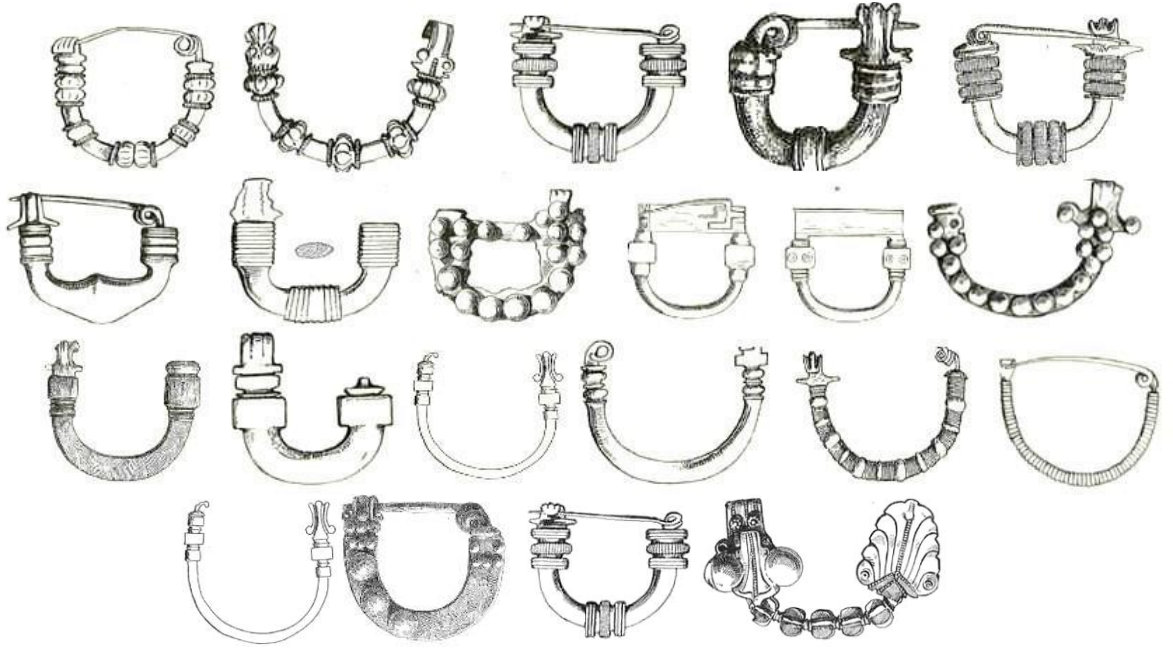
Simetrik ve dengeli formlarıyla dikkat çeken Tip XII fibulaları, gövdenin her iki ucunun yaklaşık olarak birbirini karşılamasıyla oluşmuştur. Oldukça çeşitli varyantlara sahip olan bu fibulaların bazı örneklerinde gövde sade bırakılırken, diğerleri disk/bilezik, boncuk, silme, düğme, abaküs ve perçinli pimlerle zengin bir süsleme çeşitliliği sergilemektedir.

Tip XII fibulaları, özgün form ve bezeme öğeleri sayesinde diğer tiplerden kolaylıkla ayırt edilebilen karakteristik özellikler taşır. En belirgin niteliklerinden biri, boynuz

¹⁵³ Blinkenberg 1926, 204-209.

biçimli ve derin yivli iğne tutamak plakasıdır. Ayrıca bazı örneklerde düz levha şeklindeki iğne tutamak plakaları ve paralel çift iğne kullanımı mevcuttur. Tip XII fibulaları, gövde üzerindeki bezeme geleneklerine göre 16 farklı varyant ile temsil edilmektedir.

Genel olarak Tip XII grubu, fibulalar arasında sayıca en zengin kategoriyi temsil etmektedir. Bu gruba ait örnekler, Anadolu genelinde çok sayıda önemli merkez aracılığıyla bilinmekle beraber en yoğun buluntu merkezi Gordion'dur. Gordion'un yanı sıra Ankara, Alişar, Bayraklı, Ephesos, Boğazköy, Eskişehir, İvriz, Kerkenes, Midas Kenti, Larisa, Manisa, Pazarlı, Sardis ve Troia gibi pek çok yerde bu fibula tiplerine dair buluntular kaydedilmiştir¹⁵⁴.

Resim 3.1.1: Tip XII, Anadolu Tipi Fibula Örnekleri (Blinkenberg 1926 199 Fig. 209-225, 234, 244, 252, 258, 264).

Blinkenberg'in fibula tipolojisindeki on üçüncü grubu (Tip XIII), literatürde "Kıbrıs Tipi" olarak geçmektedir. Blinkenberg'in, bu grubu tek bir başlık altında toplanmasının ana kriteri buluntu yerinin Kıbrıs olmasıdır. Bu fibula tipinin ortak özellikleri arasında, simetrik veya asimetrik gövdelerinin çeşitli noktalarında yer alan silmelerin ve boncukların yer almasıdır. Bazı örneklerde ise merkezde büyük, küresel bilyeler görülmektedir¹⁵⁵. Bu tip, Geç Helladik (GH) IIIC döneminin de en erken örnekleri olarak görülmüştür. Kıbrıs'ta yerel fibula formlarının dışında başka tiplere rastlanmaması, yerel üretimin bölgesel pazarın ihtiyaçlarını karşıladığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar, ürün fazlasının

¹⁵⁴ Erdan 2019, 2.

¹⁵⁵ Blinkenberg 1926, 230-253.

Kıta Yunanistan ve Yakın Doğu'ya ihraç edildiğini göstermektedir. MÖ 8. yüzyıldan Arkaik Dönem'e uzanan süreçte sayıca ve çeşitlilik açısından zengin fibula buluntularıyla öne çıkan Ephesos, Batı Anadolu'nun en dikkat çekici merkezlerinden biridir. Bu arkeolojik zenginlik, kentin Antik Çağ'daki yoğun ticaret ve kültürel etkileşim ağları içerisindeki stratejik ve belirleyici konumunu açıkça ortaya koymaktadır¹⁵⁶. Batı Anadolu'nun iç kesimleriyle olan kültürel etkileşimleri yansıtmaları açısından Frig Tipi Tip XII 13 ve 14 adı verilen fibulaların, MÖ 7. yüzyılda Gordion'dan Assos'a kadar yayıldığı tespit edilmesi önemlidir. Bu arkeolojik bulgular, dönemin aktif ticaret rotalarını ve çok yönlü kültürel alışveriş ağlarını bir kez daha görünür kıldığı gibi, fibulaların yalnızca birer giysi aksesuarı değil, aynı zamanda kültürel yayılımın ve karşılıklı etkileşimin somut arkeolojik göstergeleri olarak işlev gördüğü açıkça ortaya konulmaktadır¹⁵⁷ (**Resim 3.1.2**).

Resim 3.1.2: Tip XIII, Kıbrıs Tipi Fibula Örnekleri (Blinkenberg 1926, 235-252, fig. 269-284-299).

1950'li yılların sonlarında Stronach'ın yapmış olduğu tipoloji çalışması, yedi farklı fibula türünün yerel üretime dayalı gelişimini dikkate alarak oluşturulmuştur. Bu fibulalardan üçü, Kıbrıs ve Kıta Yunanistan'ı da içine alan "Doğu Akdeniz" kategorisine yerleştirilirken, geriye kalan dördü ise temel tip olarak nitelendirilmiş ve "Yakındoğu" kategorisine dahil edilmiştir¹⁵⁸ (**Tablo 3.1.3**). Bu tipolojide, tez çalışmamızla bağlantılı olan fibula tipleri Yakındoğu kategorisinde yer almaktadır.

Stronach'ın bu çalışması, yaklaşık olarak MÖ 13. yüzyıldan MÖ 7. yüzyıla kadar

¹⁵⁶Blinkenberg 1926, 204-209.

¹⁵⁷ Blinkenberg 1926, 58.

¹⁵⁸ Stronach 1959, 181-182.

olan dönemi kapsamaktadır ve fibulaların Yakındoğu'daki yayılımı, Miken ticaret ağları ile Fenike-Asur arasındaki ilişkilerin güçlenmesi bağlamında incelenmiştir. Yakındoğu kategorisinde yer alan fibulaların tipolojisi oluşturulurken, Blinkenberg'in "Kıbrıs fibulaları" olarak sınıflandırdığı bazı Yakındoğu kökenli örnekler, yeni arkeolojik veriler doğrultusunda tekrar değerlendirilmiştir. Söz konusu fibulalar, MÖ 7. yüzyıla kadar Asur İmparatorluğu'nun egemenlik alanı içerisinde kalan geniş bir coğrafyada kullanım görmüştür. Stronach'ın değerlendirmesine göre, MÖ 13. yüzyılda Miken ticaretinin yayılmasıyla Kıbrıs ve Anadolu kıyılarına ulaşan Miken fibula tipleri, MÖ 8. yüzyılın ortalarında Fenike ile Asur arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin pekişmesiyle Yakındoğu'da yayılım göstermiş ve Suriye-Filistin'de yerel bir form olarak kullanılmaya devam etmiştir. Frig tipi fibulalar ile Yakındoğu fibula türleri arasındaki ayrımın Kuzey Suriye'deki Asur tampon devletlerinin sınırı boyunca sürdüğünü ifade eden Stronach, bu tespiti steller, kabartmalar, yerleşim ve mezarlıklardan elde edilen fibula bulgularıyla yapmıştır¹⁵⁹.

Yakındoğu grubundaki Tip I'i temsil eden Yarım Daire Yaylı (Gövdeli) fibulalar, Sub-Miken döneminden itibaren Yunanistan ve Ege adalarında geniş çapta yayılmış olmasına rağmen, güneye doğru pek fazla yayılmamıştır. Ancak, Asya anakarasında da benzer derecede erken bir dönemden itibaren basit örneklerinin bilindiğini ve zamanla sayılarının giderek arttığı da bilinmektedir. Özellikle, MÖ 8. yüzyılın başlarında Yakın Doğu üretiminin genişlemesi, birçok yeni yarım daire formunun hızla evrimleşmesine yol açmıştır. Bu formların çoğu, mevcut diğer kavisli formlar ve üçgen formlarla birlikte gelişmeye devam etmektedir¹⁶⁰.

Tip II'yi temsil eden Kavisli Yaylı Fibulalar, birçok yönden, Asya anakarasında görülen daha önceki yuvarlak tipler ile daha sonraki üçgen tipler arasında bir bağlantı olarak kabul edilmektedir. Hafifçe üçgen formda olanlar da dahil olmak üzere, bu tipin erken örnekleri, MÖ birinci binyılın ilk iki yüzyılı boyunca (yani MÖ 10. ve 9. yüzyıllar) Yakın Doğu'nun geniş bir alanında görülmektedir. Yaklaşık MÖ 800-600 yılları arasında takip eden dönemde, kavisli fibula özellikle Suriye, Kilikya ve Filistin gibi zaten iyi yerleşmiş olduğu bölgelerde kendi yolunda gelişmeye devam etmiştir. Ancak, Mezopotamya gibi geç bir tarihte ortaya çıktığı diğer bölgelerde ise nispeten nadir kalmış gibi görünmektedir¹⁶¹.

¹⁵⁹ Stronach 1959, 180-206.

¹⁶⁰ Stronach 1959, 185-186.

¹⁶¹ Stronach 1959, 190.

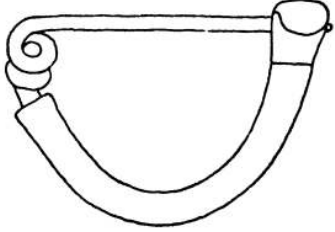
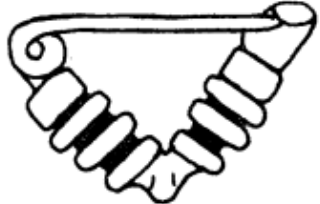
Tip III'ü temsil eden Üçgen Yaylı (Diz veya Dirsek) olarak anılan bu sınıfın fibulaları, Yakın Doğu'da ortaya çıkan en popüler tiptir. Mısır'dan İran'a kadar geniş bir alana yayılan bu fibulalar, MÖ 8. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar uzanan uzun bir dönemi kapsamaktadır. Çoğu örnek tamamen bronzdan yapılmış olsa da bazı Kuzey Suriye ve Filistin örneklerinde demir iğne kullanımı da görülür. Dirsek fibulalar, kökenleri ve tarihlendirmeleri hakkında önemli tartışmalara konu olmuştur. Blinkenberg, söz konusu fibula tiplerinin kökenini başlangıçta Kıbrıs üzerinden Anadolu'ya ulaşan bir yayılım modeliyle açıklamıştır. Buna karşın form yayılımının Asur kaynaklı olduğuna ve Suriye-Filistin hattı üzerinden yayılım gösterdiği de önerilmektedir. Fibulaların ortaya çıkış kronolojisini Albright MÖ 900 dolaylarında erken bir tarihe verirken, Tufnell ancak MÖ 750 civarında geliştiğini ve en az bir yüzyıl daha yaygınlık kazanmadığını belirtmiştir¹⁶².

Tip IV'ü temsil eden Tepe Noktası Ek Bir Kalıplama ile Vurgulanmış Üçgen Yaylı fibulalar, MÖ 7. yüzyıl itibarıyla ortaya çıktığı anlaşılan üçgen fibula tipinin nihai gelişimini göstermektedir. Söz konusu fibulalar, standart fitilli (yani yüzeyinde ince, kabartmalı çizgiler veya yivler/nervürler taşıyan) ve boncuklu süslemelerin yanı sıra, çok sayıda örnek daha ileri düzeyde kalıplama teknikleri sergilemektedir. Ayrıca, bu örneklerin neredeyse tamamı, belirgin bir başparmak tutma alanına sahip gelişmiş bir iğnelik yapısına sahiptir. Bahsi geçen fibula tipi, geç bir dönemde ortaya çıkmasına karşın, Suriye, Asur, Filistin ve Güney Mezopotamya'yı kapsayan oldukça geniş bir coğrafyaya yayılım göstermiştir. Kronolojik olarak incelendiğinde, bu tipin en yeni modellerinin Helenistik dönemden ziyade Akhaemenid dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁶³.

¹⁶² Stronach 1959, 193-194.

¹⁶³ Stronach 1959, 201.

Tablo 3.1.3: D. Stronach'ın Ana Kara Formlarını Temsil Eden, Yakın Doğu Fibulalarının Tipolojik Sınıflandırması (Stronach 1959).

Tip I Yarım Daire Biçimli Yaylı(gövdeli) Fibulalar	Özellikler: Gövdesi(yayı) yarım daire şeklinde kavisli olan en basit ve muhtemelen en erken formlardan biridir. Genellikle düz bir gövdeye sahiptir. Alt Tipleri (altı alt tipe ayrılmıştır): Farklı boyutlarda ve bazen basit süslemelerle görülmektedir. Yakın Doğu'daki fibula gelişiminin başlangıç noktalarından birini temsil etmektedir. Daha karmaşık formların temelini oluşturmaktadır.	
Tip II Kemerli/Kavisli Fibulalar	Özellikler: Gövde kısmı belirgin bir kemerden oluşmaktadır. Yarım daire tiplerden daha yüksek ve bazen daha dekoratif olabilmektedir. Alt Tipleri (dört alt tipe ayrılmıştır): Yayın kalınlığı, yuvarlaklığı ve nervür (kabartmalı çizgiler) gibi süsleme unsurları farklılık göstermektedir. Bu tip, bölgede oldukça yaygınlaşmış ve çeşitli yerel varyasyonlar göstermiştir.	
Tip III Üçgen Gövdeli Fibulalar / Dirsekli Fibula	Özellikler: Yayın(gövdenin) keskin bir açıyla, neredeyse üçgenimsi bir formda kıvrıldığı tiptir. Bu "dirsek" veya köşe, fibulaya karakteristik bir görünüm vermektedir. İğne tutacağı genellikle uzundur. Kendi içerisinde sekiz alt tipe ayrılmıştır.	
Tip IV Tepesi Vurgulu, Üçgen, Yaylı Fibulalar	Özellikler (dört alt tipe ayrılmıştır): Yayın üzerine genellikle dairesel, düz disk şeklinde dekoratif bir elemanın eklendiği tiplerdir. Bu diskler bazen Mezopotamya ve Levant'ta görülen, Doğu'ya özgü daha gösterişli fibula formlarındandır.	

Avrupa ve Anadolu'daki kazılarda, Blinkenberg'in Tip XII olarak tanımladığı fibulalara ait daha fazla ve çeşitli örneklerin bulunması, fibula tiplerinde önemli bir çeşitliliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişme üzerine, 1967 yılında Muscarella özellikle Gordion'da ele geçen fibulalar üzerine kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Böylece Tip XII grubuna yeni alt tipler ekleyerek bu sınıflandırmayı daha da zenginleştirmiştir¹⁶⁴.

Muscarella, bu tipolojik ayrımı, Anadolu tipi fibulaların biçimsel ve kronolojik özelliklerini diğer Anadolu fibula türlerinden ayırarak, özellikle Frig tipi fibulalar özelinde kapsamlı bir şekilde uygulamıştır. Çalışma kapsamında Frig tipi fibulalar, kullanım biçimleri, dağılım alanları, buluntu yoğunlukları ve morfolojik özelliklerine göre değerlendirilmiş, Blinkenberg'in belirlemiş olduğu on altı temel tipe müdahale edilmeksizin, her bir tip numarasına harf eklenerek sisteme dâhil edilmiştir. Böylece Daha önce bilinmeyen ya da tanımlanmamış bazı yeni grup XII fibula tiplerinden, Tip 2, 2A, 2B, 3, 4, 5, 7, 7A, 8, 9, 10, 11, 13, 13A, 14 ve 14A gibi çeşitli alt gruplar oluşturulmuştur¹⁶⁵. Yeni örnekleri, en çok benzedikleri tiplerin yanına yerleştiren Muscarella, bu yöntemin daha düzenli ve işlevsel bir katalog oluşturmak açısından yararlı olduğunu belirtmektedir¹⁶⁶. Bu yöntem, fibula tipolojisindeki çeşitliliği daha iyi yansıtarak, arkeologların ve araştırmacıların buluntuları daha etkin bir şekilde tanımlamasına olanak tanımıştır¹⁶⁷ (**bkz. Tablo 3.1.4**).

Gordion'da saptanan en erken fibula formu, Muscarella'nın sınıflandırmasına göre W Tümülsü'nden ele geçen Tip XII 7A'dır. Bu bağlamda, en erken örneklerin Tip XII 7 ve XII 7A olabileceği değerlendirilmiştir. Muscarella, bu formların MÖ 8. yüzyıl başlarında kullanıldığını belirtmekle birlikte, fibulaların yaygın kullanımının esas olarak MÖ 8. yüzyılın ortalarından itibaren başladığını ifade etmiştir¹⁶⁸.

Tip XII 7 adı verilen alt grup Gordion Tümülsülerinin sunduğu zengin arkeolojik buluntuları arasında yoğun olarak karşılaşılan ve dikkat çeken formlarından biridir. Bu fibula tipi, MÖ 900-800 yılları arasına tarihlenen 6. Tabaka'da, ayrıca MÖ 780'lere ait K III Tümülsü'nde (23 adet) ve MÖ 740'lara tarihlenen MM Tümülsü'nde (43 adet) çok sayıda örnek ile temsil edilmektedir.

Gordion'un dışında, Boğazköy (Hattuşa), Ankara ve Midas Kenti gibi diğer önemli

¹⁶⁴ Muscarella 1967, 12-48.

¹⁶⁵ Muscarella 1967; Muscarella 1967, 12-48.

¹⁶⁶ Muscarella 1967, 12.

¹⁶⁷ Muscarella 1967, 12.

¹⁶⁸ Muscarella 2013, 581.

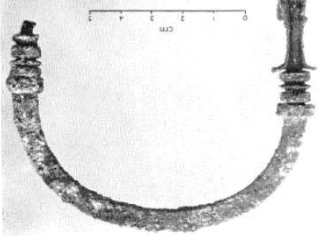
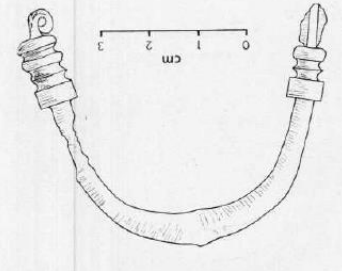
Frig yaşam merkezlerinden de elde edilen Tip XII 7 fibulalar, arkeoloji dünyası açısından farklı bir öneme de sahiptir. Bu fibula tipi sadece fiziki buluntularla sınırlı kalmayıp, döneminin görsel kaynaklarında da belgelenmektedir. Örneğin, MÖ 704 yılından öncesine tarihlenen “Khorsabad Kabartması” üzerinde tasvir edilen figürlerin elbiselerini tutturmak için Frig tipi fibulalar kullandığı bilinmektedir. Muscarella, bu kabartmalarda betimlenen fibulaların Tip XII 7 grubuna dahil olduğunu açıkça belirtmiştir. Ayrıca, “Persepolis Apadana Kabartması” ve İç Anadolu’daki “İvriz Kaya Anıtı’nda” da Tip XII 7 Frig tipi fibula örnekleri tespit edilmiştir. Bu ikonografik veriler, Tip XII 7 fibulaların yalnızca bir giysi aksesuarı olmanın ötesinde, dönemin kültürel ve hatta belki de sembolik dünyasında önemli bir yer tuttuğunu düşündürmektedir. Tip XII 7 fibulalarının batıdaki yayılım alanı da oldukça dikkat çekicidir. Bu alt gruba dair örneklerle Anadolu’nun batı kıyılarında henüz rastlanmamasına karşın, Rodos’ta beş ve Samos’ta bir örneğin bulunduğu belirtilmektedir¹⁶⁹.

Frig tipi fibulaların başlıca üretim merkezi olarak Gordion gösterilmesine rağmen, Tip XII’ye ait bazı alt grupların Gordion’da henüz bulunamaması dikkate değer bir gözlemdir. Örneğin Tip XII’nin 8 numaralı alt grubu Alişar gibi önemli bir merkezde yalnızca tek bir örnek tespit edilmişken, aynı formda fibulaların Ephesos, Rodos, Samos ve hatta Kıta Yunanistan’daki Olympia gibi daha batıdaki bölgelerde de görülmesi dikkat çekicidir. Benzer biçimde, Tip XII 10’un da Frig yerleşim merkezleri arasında yalnızca Alişar’da tespit edildiği görülmesine rağmen diğer örnekleri, Ephesos ve Samos’taki MÖ 7. yüzyıl sonlarına tarihlenen arkeolojik tabakalarda gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu veriler, farklı fibula formlarının hem zamansal hem de coğrafi açıdan çeşitlilik gösteren bir yayılım izlediğini ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu tiplerin Gordion’da şimdiye dek tespit edilmemiş olması, fibula üretim ve dağıtım ağlarının sanılandan daha karmaşık bir yapıya sahip olabileceğine ve bölgesel farklılıkların belirleyici rol oynadığına işaret etmektedir¹⁷⁰.

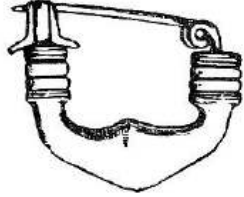
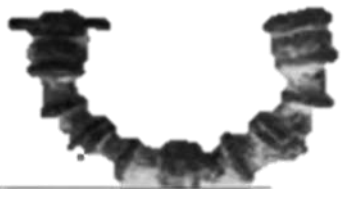
¹⁶⁹ Erdan 2015, 173-174.

¹⁷⁰ Muscarella 1967, 17-21; Erdan 2015, 172-178.

Tablo 3.1.4: Muscarella'nın Frig Tipi Fibulaları, XII. Grup-Anadolu Tipi (Muscarella 1967).

Muscarella Tipler	Fibula Örnekleri	Ayırıcı Morfolojik Özellikleri (Yay/gövde, Ayak/kol, Bezeme)	Edici Kronoloji (Muscarella)	Dağılım Alanları
Tip 2		Belirgin, yüksek kavisli yay; genellikle sade veya üzerinde çok az bezeme bulunur. Ayak/kol kısmı basittir.	Erken Frig Dönemi	Frigya ve Batı Anadolu
Tip 2A		Tip 2'ye benzer yüksek yay; ancak iğne tutamağı olan ayak/kol kısmı belirgin şekilde daha uzundur.	Erken Frig Dönemi	Frigya
Tip 2B		Tip 2'den daha kalın, hacimli ve yuvarlak kesitli yüksek yayya sahiptir.	Erken Frig Dönemi	Frigya
Tip 3		Yayı, Tip 2'ye göre daha alçak kavisli; genellikle daha küçük boyutlarda ve narin yapıdadır.	Basit ayak kısmı.	Orta Frig Dönemi
Tip 4		Yüksek kavisli yay üzerinde, eşit aralıklarla yerleştirilmiş yedi adet topuz veya düğüm bulunur. Frig fibulalarının ikonik formlarından biridir.	Değişken ayak plakası (uzun, üçgen vb.).	MÖ 8. Yüzyıl Ortası - MÖ 7. Yüzyıl Başı

Tip 5		Yüksek yay üzerinde dört veya beş adet topuz bulunur; Tip 4'e göre daha az sayıda topuzla karakterize edilmiştir.	Değişken ayak plakası.	MÖ 8. Yüzyıl Ortası - MÖ 7. Yüzyıl Başı
Tip 7		Yayın üzerinde, spirallerle biten veya spiral formu düğmelerin yer aldığı fibulalardır.	Basit tutamak.	Spiral formu düğmeler.
Tip 7A		Tip 7'den daha karmaşık veya belirgin spiral düğmeler/bezemele r içerir. Yayda ek detaylar olabilir.	Basit tutamak.	Daha detaylı spiral düğmeler.
Tip 8				
Tip 9		Yayın ucu veya fibulanın bir parçası stilize edilmiş hayvan (genellikle kuş, at veya yılan) başı şeklinde sonlanır.	Değişken ayak ve tutamak.	Hayvan figürleri, bazen geometrik çizgiler.
Tip 10				

Tip 11		Yay üzerinde belirgin basamaklar veya kademeli çıkıntılar bulunur. Frig bezeme anlayışını yansıtır.	Değişken ayak.	Kademeli bezemeler.
Tip 13		Urartu'ya özgü genel formu taşır ancak Frig fibulalarına ait bazı özellikler (örneğin yaydaki topuzlar) görülebilir. Daha sade ve stilize.	Urartu tipine özgü ayak.	Urartu tipi bezemelerle birlikte Frig etkili topuzlar.
Tip 13A		Tip 13'ten daha genel bir Urartu fibulası formu; genellikle yüksek yaylı, üzerinde sade düğümler veya bezemesiz.	Urartu tipine özgü ayak.	Sade geometrik bezemeler veya bezemesiz.
Tip 14		Yay veya gövde, açık bir çember veya halka şeklinde olup, tam bir kapanma göstermez. Basit ve fonksiyonel.	İğne, çemberin bir ucundan diğerine uzanır.	Genellikle bezemesiz.
Tip 14A		Tip 14'e benzer açık çember formu; ancak çemberin uçları spiral şeklinde kıvrılmıştır.	İğne, çemberin bir ucundan diğerine uzanır.	Spiral uçlar bezeme olarak işlev görür.

Tablo: 3.1.4 (devamı).

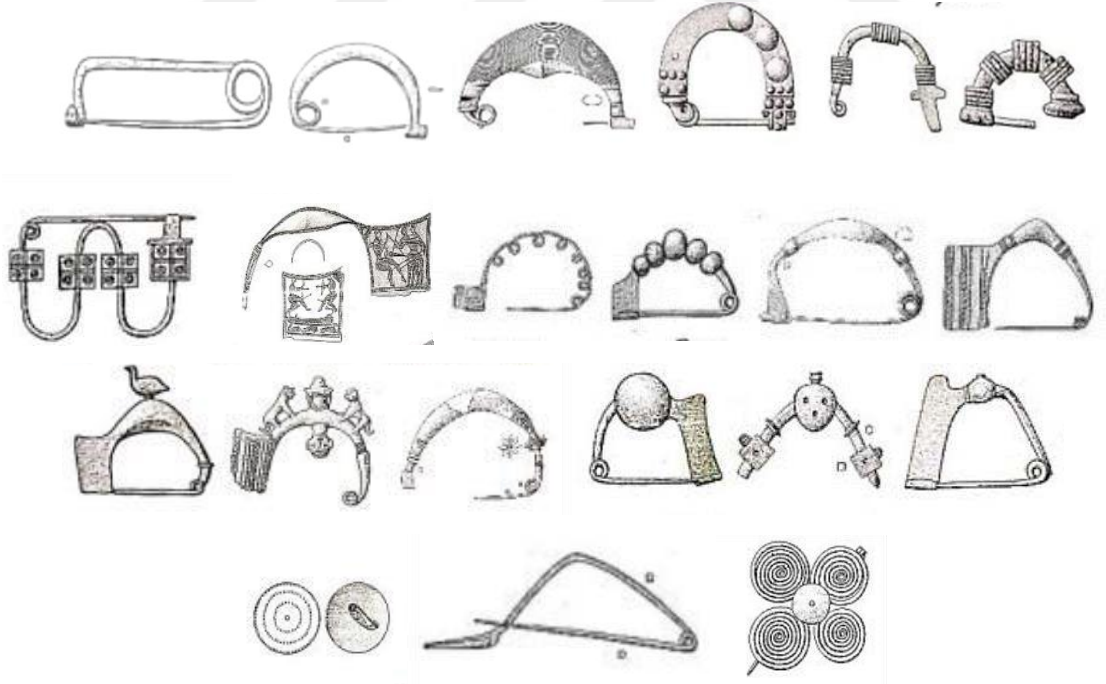
1970'li yıllar itibariyle, fibula çalışmalarının temel başvuru kaynağı olan "Prähistorische Bronzefunde (PBF)" ¹⁷¹ serisi öne çıkmaya başlamıştır. Bu seride, Balkanlar'dan Kıta Yunanistan'a, Adalar'dan Anadolu ve İtalya'ya kadar geniş bir coğrafyada; tapınaklar, kutsal alanlar, nekropoller ve yerleşim yerlerinden elde edilen tüm fibulalar tipolojik ve kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Bu önemli serinin ilk ciltlerinden biri, 1975 yılında Kilian tarafından hazırlanan çalışma olmuştur¹⁷². Bu ciltte, Geç Miken,

¹⁷¹ Kilian 1975.

¹⁷² Kilian 1975.

Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemlere ait neredeyse tamamı tapınak adakları olarak karşımıza çıkan, Tesalya fibulaları detaylıca incelenmiştir¹⁷³.

Sapouna-Sakellarakis'in 1978 yılında Prähistorische Bronzefunde (PBF) serisi kapsamında yayımladığı "Die Fibeln der Griechischen Inseln" adlı çalışması, Ege adalarındaki yerleşim yerleri ile kutsal alanlarda ele geçmiş fibulaları coğrafi bölgelere göre incelemektedir. Eserin XII. bölümü olan "Doğu Fibula Tipleri (Östliche Fibeltypen)" başlığı altında, yazar Muscarella'nın tipolojisini kısmen temel alarak "A Grubu" olarak tanımladığı Frig tipi fibulaları on bir ayrı alt grup halinde karşılaştırmalı biçimde ele almıştır. Bu yaklaşım, Frig fibulalarının Anadolu sınırlarını aşarak Ege adalarında da etkili olduğunu ve belli bir yayılım gösterdiğini ortaya koymaktadır¹⁷⁴. Sapouna- Sakellarakis, Blinkenberg'in VI. gruptaki "Adalar Tipi"¹⁷⁵ fibulalarını, yeni yerleşim keşifleri ve ek fibula buluntuları ışığında yeniden incelemiştir¹⁷⁶. Bu değerlendirme sürecinde, Girit, Lemnos, Leros, Lesbos, Melos, Naxos, Paros, Rodos, Aigina, Amorgos, Andros, Chios, Delos, Euboea, Ikaria, Kalymnos, Kos, Salamis, Samos, Samothrake, Siphnos, Skyros, Tenos, Thasos ve Thera adalarından tespit edilen tüm fibulalar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır¹⁷⁷.

Resim 3.1.3: Sapouna-Sakellarakis Adalar Grubu Fibula Örnekleri (Sapouna-Sakellarakis 1978).

¹⁷³ Blinkenberg 1926, 110-128.

¹⁷⁴ Sapouna-Sakellarakis 1978, 120-135.

¹⁷⁵ Blinkenberg 1926, 87-106.

¹⁷⁶ Sapouna-Sakellarakis 1978.

¹⁷⁷ Sapouna-Sakellarakis 1978, 2-133.

1979’da Ögün, Anadolu fibulaları arasında önemli bir yer tutan Urartu fibulalarının tipolojik sınıflandırması üzerine bir araştırma yapmıştır. Ögün’ün çalışması, Adilcevaz Kef Kalesi’nde 1960’lı yıllarda başlayan kazılar ve bu bağlamda ortaya çıkarılan Adilcevaz, Dedeli ve Liç mezarlarındaki fibula buluntularına dayanmaktadır. “Urtäische Fibeln” adlı bu eser çalışma Urartu fibulalarını sistematik bir tipoloji içerisinde ele alan önemli, kapsamlı ve temel bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır¹⁷⁸. Ögün, bu çalışmasında Urartu fibulalarını biçimsel ve teknik özelliklerine göre 15 ana tipe ayırmış ve bunları hem Batı Anadolu ve Frigya geleneğiyle hem de Urartu’nun yerel üretim anlayışıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir.

Urartu fibulalarını temsil eden bu 15 ayrı tip ilk sekizi, Blinkenberg’in Tip XII olarak adlandırdığı Anadolu-Frig fibulalarının varyantlarını temsil ederken; dört tip, yine Blinkenberg’in sistematığında yer alan Ara Tipler (Tip III), Adalar (Tip IV), Attika-Boiotya (Tip VIII) ve Boiotya (Tip IX) gruplarıyla ilişkilidir. Geriye kalan üç tip (U10, U12 ve U15) ise Urartulara özgü yerel üretimler olarak değerlendirilmiştir. Bu tiplere özgü karakteristik özellikler nedeniyle Ögün, tip numaralarının önüne “U” harfini eklemiştir¹⁷⁹

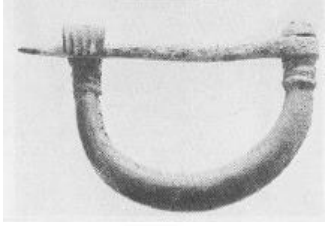
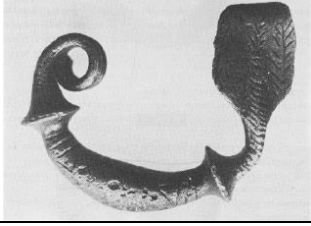
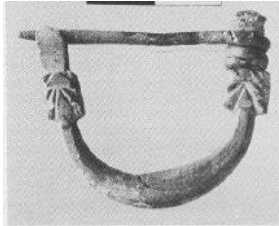
Urartu fibulaları kendine özgü formlara sahip olsalar da büyük ölçüde Frig fibulalarının etkilerini taşımaktadır. Bu nedenle, Urartu’da fibula kullanımının MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinden önce başlamadığı düşünülmektedir. Bu gruba ait fibulalar, MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinde özellikle İran ve Kafkasya bölgelerine yayılmıştır. Urartu fibulalarını ayırt eden başlıca nitelikler “U” şeklindeki gövdeler, menteşeli iğneler ve bazı örneklerde Yakın Doğu fibulalarında da rastlanan el biçimli iğne tutamak plakalarıdır¹⁸⁰.

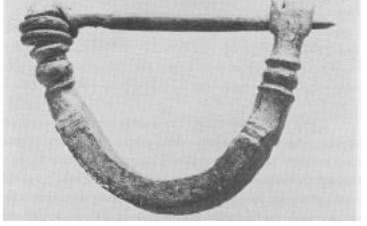
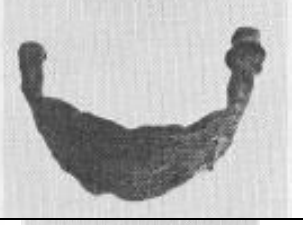
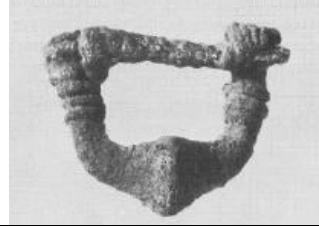
¹⁷⁸ Ögün 1979.

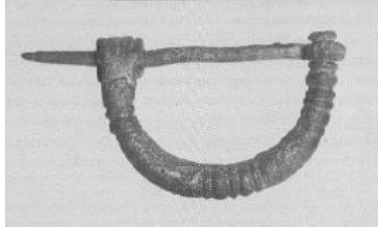
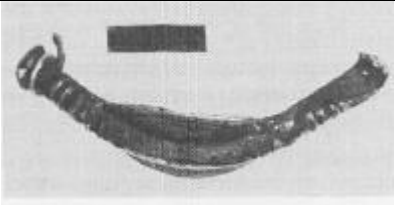
¹⁷⁹ Ögün 1979, 178.

¹⁸⁰ Ögün 1979, 178-188.

Tablo 3.1.5: Ögün Tarafından Belirlenen Urartu Fibula Tipleri ve Özellikleri (Ögün 1979).

TİP NO.	ÖZELLİKLERİ	B. ÖĞÜN 1979
Tip U XII/1	Yuvarlak kesitli, bezemesiz ve sade bir gövdeye sahiptir.	
Tip U XII/2	Süslemesiz, kesiti yuvarlak bir yaya sahiptir. Ayrıca, küçük, sade, profilsiz ve bazen el şeklinde tasarlanmış bir iğneliği bulunur. Yayın uçlarında ise geniş, yuvarlak, halka benzeri (tori) ve dar, yuvarlak diskler veya basit, dikdörtgen enine çubuklar (abaci) yer almaktadır.	
Tip U XII/2 A	Bu fibulalar, dış yüzeyi boylamasına yivlerle bezenmiş bir yaya sahiptir. Ancak Urartu fibulalarındaki bu yivler, Frig fibulalarında görüldüğü gibi yayın bir ucundan diğerine uzanmaz. Bunun yerine, yivler yay dış yüzeyinin yalnızca belirli bir bölümünü kaplar ve her iki yanında ikiye geniş olukla çevrelenmektedir.	
Tip U XII/4	Sade, süslemesiz ve kesiti D şeklindedir. Yayın uçlarında ise bilindik tori ve disk biçimli levhalar bulunmaktadır.	
Tip U XII/4 A	Bu tip fibula, U XII/4 tipiyle aynı özelliklere sahiptir. Ek olarak, bu fibulaların yayının dış yüzeyi, diğer bazı tiplerde olduğu gibi, boylamasına yivlerle süslenmiştir.	
Tip U IV/2,8	Urartu'da sarmal yaylı iğneye sahip tek fibula tipi budur. Bu formun kesinlikle bir Urartu fibulası olduğu düşünülmektedir.	
Tip U XII/5	Yayın uçlarında güçlü, dikdörtgen bir enine çubuk (abaküs) bulunan fibulalar, dikdörtgen abaküslü olarak tanımlanmaktadır.	
Tip U XII/7	Bu fibula tipinin yayı düz ve süslemesizdir. Çoğunlukla kalın, bazen yassı ve kesiti dikdörtgen yapıdadır.	

Tip U XII/7 B	Bu fibula türü, U XII/7 tipinin diğer benzer örneklerinden farklı olarak, dış yüzeyi boylamasına yivlerle bezenmiş bir yaya sahiptir. Frig örneklerinde gözlemlendiği gibi, yayın bir ucunun (iğneliğin yer aldığı kısım) diğer ucundan daha uzun olması nedeniyle, bu gruptaki fibulaların çoğu tamamen simetrik değildir.	
Tip U VIII	Mafsallı/menteşeli/sarmal iğneye sahiptir.	
Tip U IX	Gövdesi levha formunda yaprak yaylı fibulalardır.	
Tip U IX/1	Bu, bir önceki tipin farklı bir varyasyonunu temsil etmektedir. Dikey, yarım ay biçiminde bir yaprak yayı bulunan bu fibulada, mafsallı/menteşeli bir iğne ve küçük bir iğnelik mevcuttur.	
Tip U IX/2	Oval veya yuvarlak biçimli yatay bir yaprak yaya sahip olup, kenarları çentiklidir.	
Tip U 10	Urartulara özgü Ünik bir formdadır. “U” biçimli ve dilimli bir gövde yayına sahiptir. Gövde üzerinde granül bezemeler mevcuttur.	
Tip U XII/11	Fibula, kesiti yuvarlak ve ortası belirgin şekilde şişkin bir yaya sahip olmasıyla dikkat çekmektedir.	
Tip U 12	Bu tip fibula ile U 10 ve U 15 tiplerinin yalnızca Urartulara özgü olduğuna inanılmaktadır. Bu Urartu fibula tipleri, bilinen diğer fibula tipleriyle kesin bir benzerlik göstermemektedir. Bu fibula tipinin yayları aslında “U” şeklindedir. Kolları biraz daha geniş yapıdadır. Yayın arka yüzeyi, ortadan yanlara doğru giderek incelerek az çok dışa doğru çekilmiştir. Bu tipin bazı fibulalarının yayı ortada şişkindir. Kolları kesitte genellikle yuvarlak, bazen ise köşeli bir forma sahiptir. Yay uçlarında ise diğer	

	tiplerde olduğu gibi az çok özenle yapılmış tori bulunmaktadır.	
Tip U 12 A	Bu fibula tipi, önceki örneklerle tam bir uyum sergilemekle birlikte, yaylarının sırt bölümünde boylamasına yivler (Hohlkehlen) taşımaktadır.	
Tip U XII/13	Yarım daire formu bir gövdeye ve yuvarlak bir kesite sahiptir. Gövde merkezinde ve yay uçlarında halka şeklinde toruslar ile süslenmiştir.	
Tip XII/13	Bu tipi temsil eden örnekler Adana Müzesindedir. Adana Müzesi'nde bulunan bu türden iki Frig elbise iğnesi, Boğazköy'deki Büyükkale I tabakasında keşfedilen fibula ile tam bir benzerlik göstermektedir.	
Tip U XII/14	Bu fibulanın yayı at nalı biçimindedir. Sırtında kazınmış, eşkenar dörtgen biçimli süslemeler yer alır. Buna bağlı olarak, her iki yanı köşeli bir şekilde çentiklidir ve bazı fibulaların yayının sırt kısmı ortada belirgin bir şekilde şişkinlik gösterir.	
Tip U XII/14 A	U XII/14 formuyla benzerlik göstermektedir. Ancak, bezemesi farklılık arz etmektedir. Yayın sırtında eşkenar dörtgen biçimli süslemeler yerine, diğer çeşitli tiplerde de görüldüğü gibi boylamasına yivler yer almaktadır.	
Tip U 15	Gövde yayı geniş ve kolları dışa açılarak uzanıyor. Gövde üç dilimli ve kollarının ucunda üç adet halka şeklinde toruslar ile süslenmiştir.	

Tablo: 3.1.5 (devamı).

1983 yılında Caner tarafından, Frig fibulaları üzerine yeni bir tipoloji çalışması yapılmıştır. Caner'in Tip XII fibulalar üzerine gerçekleştirdiği bu çalışma, Muscarella'nın tipolojik yaklaşımını temel alarak, özellikle Gordion Tümülüslerinden elde edilen buluntular üzerinden yapılan oldukça detaylı bir incelemedir. Araştırmacı Gordion dışında, Orta, Güney ve Batı Anadolu'da bulunan fibulaların morfolojik ve stilistik özelliklerini göz önünde bulundurarak yeni bir tipoloji önerisi sunmuştur¹⁸¹.

Bu tipolojide, fibulaların gövde yapıları, bezeme unsurları, süslemelerin sayısal değişimleri ve konumları gibi spesifik nitelikleri temel alınarak çok sayıda grup belirlenmiştir. Oluşturulan bu gruplar da kendi içlerinde daha alt düzeydeki tiplere ve onların varyantlarına ayrılmaktadır. Caner'in tasnifine göre, Tip XII fibulalar; Grup A, B, C, D, E, F, G, H, J, K, L, M, N, P, R, S şeklinde alfabetik sırayla toplamda 16 farklı ana başlık altında toplanmıştır. Her bir ana kategori, grup adını takiben bir tip numarasıyla (örneğin; Grup A, Tip A I) alt başlıklara ayrılırken; varyantlar ise ilgili tipin adını ve ardından varyant numarasını (örneğin; Varyant A I, 1 ya da Varyant A I, 2) içerecek şekilde belirli bir sıralamayı takip etmektedir¹⁸².

Caner tarafından Tip H I olarak adlandırılan ve MÖ 8-7. yüzyıla tarihlenen Tip XII 13 grubuna ait fibulalar, yalnızca Anadolu'da değil, Anadolu dışında da izler bırakmıştır. Bu özel fibula grubunun taklit üretimleri, MÖ 7. yüzyılda Perachora, Olympia, Sparta ve Argos Heraion'u gibi Batı'daki önemli merkezlerde de tespit edilmiştir. Bu durum, Anadolu kökenli fibula tasarımlarının, dönemin kültürel ve ticari etkileşimleri sayesinde Ege ve Yunanistan coğrafyasına yayıldığını, hatta yerel zanaatkarlar tarafından taklit¹⁸³, edilerek benimsendiğini açıkça göstermektedir. Bu fibulalar, sadece birer giysi aksesuarı olmanın ötesinde, kültürel alışverişin ve sanatsal ilhamın somut kanıtları olarak öne çıkmaktadır¹⁸⁴.

Frig Uygarlığının kültürel ilişkileriyle paralel olarak, Frig tipi fibulalar MÖ 8. yüzyılın sonlarından MÖ 6. yüzyıla kadar Batı dünyasında hızla yayılmıştır¹⁸⁵. Ancak Frig Krallığı'nın yıkılmasıyla birlikte, fibulalarda daha sade örneklerin ortaya çıktığı tespit edilmektedir¹⁸⁶. Öte yandan MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, Frig fibulalarının taklitlerinin¹⁸⁷ Teselya ve komşu bölgelerde de üretilmeye başlandığı görülmektedir. Bu

¹⁸¹ Caner 1983.

¹⁸² Caner 1983, 50-174.

¹⁸³ Frig Taklidi İğne Tutucuları.

¹⁸⁴ Caner 1983, 111-116, Taf., 45.

¹⁸⁵ Erdan 2019, 45-47.

¹⁸⁶ Caner 1983, 201.

¹⁸⁷ Frig Taklidi İğne Tutucuları.

durum, dönemin kültürel etkileşimlerini ve Frig tasarımlarının ne kadar geniş bir coğrafyada beğeni topladığını göstermesi açısından önemlidir¹⁸⁸.

Anadolu-Frig tipi fibulalar; Batı Anadolu'da Smyrna¹⁸⁹, Ephesos¹⁹⁰, Sardis¹⁹¹, Troia¹⁹², Larissa¹⁹³, Tisna¹⁹⁴, Thymbra¹⁹⁵, Nif¹⁹⁶, Neandria¹⁹⁷, Klaros¹⁹⁸, Klazomenai¹⁹⁹, Didyma²⁰⁰, Miletos²⁰¹, Büyük Saray²⁰² ve Assos²⁰³ gibi önemli merkezlerde tespit edilmiştir²⁰⁴.

Ege Adaları'nda ise Kikladlar²⁰⁵, Aigina²⁰⁶, Khios²⁰⁷, Delos²⁰⁸, Paros, Siphnos²⁰⁹, Thera, Lesbos, Rhodos, Samos²¹⁰, Samothrake ve Thasos²¹¹ bu fibulaların önemli buluntu merkezleri arasındadır²¹².

Kıta Yunanistan'da ise Pherai²¹³, Chaeronea, Delphi, Stymphalos, Istmia, Ithaka, Perachora, Olympia, Tegea, Argos ve Sparta'da Frig fibulalarına rastlanmıştır. Yayılım alanı Yakın Doğu'da Khorsabad ve Al-Mina'ya, Kıbrıs'ta Idalion'a, İtalya'da ise Bitelami, Latium ve Ischia'ya kadar uzanarak oldukça geniş bir coğrafi yayılım sergilemiştir²¹⁴.

Tipolojik farklılıklardan kaynaklanabilecek olası karışıklıkları en aza indirmek ve her iki araştırmacının sınıflandırma sistemlerini karşılaştırmalı biçimde ortaya koymak amacıyla, ilgili tipolojiler ana hatlarıyla ve görsellerle desteklenerek karşılaştırmalı tablo formatında sunulmuştur (**Tablo 3.1.6**).

¹⁸⁸ Caner 1983, 209, Abb. 3.

¹⁸⁹ Boardman 1961, Fig. 21b.

¹⁹⁰ Hogarth 1908, Pl. 19, 1-2.

¹⁹¹ Waldbaum 1983, 112-115, Pl. 43. 671-675.

¹⁹² Caner 1983, 105, Nr. 608.

¹⁹³ Boehlau ve Schefold 1942, Taf. 10., 25.

¹⁹⁴ Erdan 2019, 45-47, Fig. 131.

¹⁹⁵ Caner 1983, 115, Nr. 676, 714, 753, 967, 975, 998-999, 1017, 1030.

¹⁹⁶ Baykan 2012, 235, Res. 7; Baykan 2017, 126, Resim 10.

¹⁹⁷ Caner 1983, 148, Nr. 1023-1024, 1031-1033.

¹⁹⁸ Şahin vd. 2003 83.

¹⁹⁹ Hürmüzlü 2003, 451.

²⁰⁰ Naumann ve Tuchelt 1963, 47-48.

²⁰¹ von Graeve 2007, 636.

²⁰² Dönmez 2017, 66.

²⁰³ Arslan vd. 2009, 106.

²⁰⁴ Erdan 2020, 133-134, Fig. 1.

²⁰⁵ Ainian 2005, 98.

²⁰⁶ Sapouna-Sakellarakis 1978, 121; Blinkenberg 1926, 230.

²⁰⁷ Lamb 1934-35, 149.

²⁰⁸ Deonna 1938, 289.

²⁰⁹ Brock ve Young 1949, 26, Nr. 4-5.

²¹⁰ Waldbaum 1983, 10; Muscarella 1967, Appendix C; Waldbaum 1983, 10.

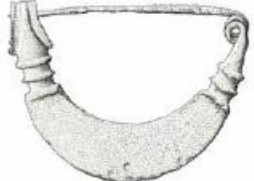
²¹¹ Sapouna-Sakellarakis 1978, 128, Nr. 1678.

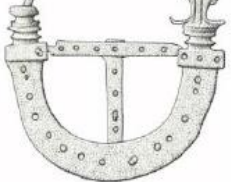
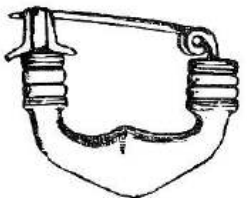
²¹² Erdan 2020, 133-134, Fig. 1.

²¹³ Kilian 1975, 151-154.

²¹⁴ Erdan 2020, 133-134, Fig. 1.

Tablo 3.1.6: Muscarella ve Caner Tarafından Oluşturulan Frig Tipi Fibulaların Tipolojisi (Muscarella 1967, Caner 1983).

O. W. MUSCARELLA 1967	E. CANER 1983
TİP XII 2 (Pl. I, Fig. 3) 	TİP B I (Taf. 36, Fig. 467)
TİP XII 2A-B (Pl. II, Fig. 7) 	VARYANT D V3 (Taf. 40, Fig. 534)
TİP XII 3 (Pl. II, Fig. 8) 	VARYANT A II, 1 (Taf. 18, Fig. 228)
TİP XII 4 (Pl. II, Fig. 10) 	TİP B I (Taf. 36, Fig. 467)
TİP XII 5 (Pl. III, Fig. 14) 	VARYANT F 3 (Taf. 42, Fig. 596)
TİP XII 7 (Pl. III, Fig. 15) 	TİP A I, 1 (Taf. 10, Fig. 156)
TİP XII 7A (Pl. V, Fig. 27) 	TİP A I, 2 (Taf. 13, Fig. 185)

TÌP XII 8 (Pl. VI, Fig. 30) 	
TÌP XII 9 (Pl. VII, Fig. 33) 	VARYANT IV, 4 (Taf. 33, Fig. 410A)
TÌP XII 10 (Pl. VII, Fig. 36) 	VARYANT IV, 2 (Taf. 33, Fig. 407)
TÌP XII 11 (Pl. VIII, Fig. 43) 	VARYANTE II, 1 (Taf. 40, Fig. 555)
TÌP XII 13 (Pl. X, Fig. 50) 	TÌP H I (Taf. 46, Fig. 691)
TÌP XII 13A (Pl. XI, Fig. 62) 	TÌP D II (Taf. 38, Fig. 495)
TÌP XII 14 (Pl. XII, Fig. 64) 	VARYANT J I, 4 (Taf. 54, Fig. 905A)
TÌP XII 14A (Pl. XII, Fig. 64) 	TÌP J III (Taf. 59, Fig. 1027)

2000 yılında ise Pedde, yayımladığı kapsamlı monografik çalışmasında, Stronach'ın (1959) öncü sınıflandırmalarını temel alarak bu çerçeveyi genişletmiş ve Yakınoğu fibulalarına dair daha ayrıntılı, bölgesel farklılıkları dikkate alan bir sınıflandırma yapmıştır. Doğu Akdeniz'den İran'a uzanan geniş bir coğrafyadaki tüm Eski Yakın Doğu fibulalarını derleyen bu eser, özellikle bölgeye özgü formlara ve bunların kronolojik evrimine odaklanmıştır.

Çalışmada, özellikle Asur İmparatorluğu'nun etki alanında bulunan fibulalar ve mezar buluntuları merkezi bir yer tutmaktadır. Bu kapsamlı değerlendirme, Demir Çağı Yakın Doğu'suna ait önemli arkeolojik verilerin anlaşılmasına ciddi katkılar sunmuştur. Pedde'nin ayrıntılı analizleri, fibulaların yalnızca birer giysi aksesuarı değil, aynı zamanda kronolojik belirteçler, bölgesel etkileşimlerin izleri ve hatta apotropaik işlevler taşıyan simgesel nesneler olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

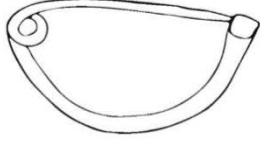
Pedde, incelediği tüm fibula örneklerini, Tip A “Yekpare/Yarım Daire Fibulalar”, Tip B “Yaylı Fibulalar”, Tip C “Eğimli Fibulalar” ve Tip D “Üçgen/Dirsekli Fibulalar” olmak üzere dört farklı ana tip ile bunların kendi içindeki alt varyasyonlarına ayırmıştır. Araştırmacının bu tipolojik sınıflandırmasına göre, fibulaların kronolojisi MÖ 12. yüzyıldan MÖ 5. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır²¹⁵.

Pedde'nin Yakın Doğu fibulalarını değerlendirdiği bu kapsamlı çalışmada, Urartu fibula örnekleri hem biçimsel özellikler (yayının/ana gövdenin şekli, iğnenin tipi ve tutma mekanizması gibi) hem de üretim teknikleri doğrultusunda belirlenen alt gruplar olarak sınıflandırılmıştır. Spiral iğneli Urartu fibula örnekleri A5 grubu içerisinde sınıflandırılırken, kavisli veya kemerli gövdeye sahip Urartu fibula örnekleri B8 grubuna dahil edilmiştir. Ayrıca B2.1 ve B2.3 tipleri Asur'da bulunan ithal yaylı fibulalar olarak tanımlanmıştır²¹⁶.

²¹⁵ Pedde 2000.

²¹⁶ Pedde 2000, 419.

Tablo 3.1.7: Pedde'nin Fibula Tipolojisi (Pedde 2018; Pedde 2000).

Pedde 2000 Tip No ve Alt Tipler	Bazı Alt Örnekler ²¹⁷	Grup	Genel Özellikler
TİP A A1. 1, A1. 2, A2. 1, A2. 2, A2.3, A3, A4, A5 Yekpare/Yarım Daire Fibulalar	 A3		İğnenin yay etrafında spiral şekilde sarılarak oluşturulduğu daha eski veya spesifik bir mekanizmaya sahip fibulaların sınıflandırılması için belirlenmiştir. Genellikle daha basit veya erken formları temsil etmektedirler. Bunlar içerisinde A5 grubu, spiral iğneli Urartu fibulaları olarak belirlenmiştir.
TİP B B1, B2.1, B2.2, B2.3, B2.4, B2.5, B3, B4.1, B4.2, B4.3, B5, B6, B7, B8 Kemerli/Kavisli/Yaylı Fibulalar	 B2.3		Yaylı fibulalar belirgin bir kavisli veya kemerli gövdeye sahiptirler. Bunlar içerisinde B2.1 ve B2.3 tipleri Asur'da bulunan ithal edilmiş yaylı fibulalar olarak belirtilmiştir. B8 grubu için kavisli veya kemerli gövdeye sahip Urartu fibulaları ifadesi kullanılmıştır. Asur bağlamında, bu türlerin yayları nadiren yarım daire şeklindedir ve çoğunun nihai şeklinin kalıpta üretildiği belirtilmektedir. Genel olarak, yaylı fibulalar yuvarlak veya yassı kesitli yaylı ve bu yaylarda çeşitli süslemeler bulunmaktadır.
TİP C C1.1, C1.2, C3.1, C1.3, C1.4, C1. 5, C2.1, C2.2, C2.3, C3.1, C3.2, C3.3, C4.1, C4.2, C4.3, C5, C6, C7, C8 Eğimli Fibulalar	 C3.3		Bu grup genel olarak A ve B gruplarına uymayan veya geçiş formlarını temsil eden farklı morfolojik özelliklere sahip fibulaları içermektedirler.
TİP D D1.1, D1.2, D3.1, D1.3, D1.4, D1.5, D2.1, D2.2, D2.3, D2.4, D3.1, D3.2, D4.1, D4.2, D4.3, D5 Üçgen/Dirsekli Fibulalar	 D5		Bu grup üçgen/dirsekli fibula olarak adlandırılan türleri içermektedir. Özellikle D1.5 grubu Pazuzu ²¹⁸ başlı fibula ile anılmaktadır. Asur'daki ithal fibulaların çoğunluğunun bu tip olduğu belirtilmektedir. Yayları yaklaşık olarak dik bir açı oluşturur, yani yay belirgin bir kırılma noktasına sahiptir. Üretim teknikleri açısından, genellikle düz formda dökülüp sonradan iki farklı bükme tekniğiyle şekillendirildiği belirtilmektedir.

²¹⁷ Bazı Fibula Örnekleri.

²¹⁸ Pedde 2018, 357.

BÖLÜM IV

4. NEVŞEHİR MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN FİBULALARIN TİPOLOJİSİ VE KRONOLOJİSİ

Nevşehir Müzesi, kentin arkeolojik ve etnografik mirasını kapsamlı biçimde yansıtan önemli bir kültür kurumudur. Müzenin temelleri, 1963-1964 yıllarında dönemin Merkez Kütüphane Müdürü Hamit Özalp'in öncülüğünde yürütülen eser toplama çalışmalarıyla atılmıştır. Bu süreçte derlenen ilk eserler, kütüphaneye ait tek bir odada geçici olarak muhafaza edilmiştir.

1967 yılında Damat İbrahim Paşa Külliyesi'ne ait Aşevi ve Sübyan Mektebi yapılarının Kültür Bakanlığı tarafından restore edilmesiyle Nevşehir Müzesi, resmî olarak ziyarete açılmıştır. Açılışın ardından hem arkeolojik hem de etnografik koleksiyonlar bu tarihî yapıda birlikte sergilenmeye başlanmıştır.

Müzenin arkeolojik eser bölümü, Neolitik Çağ'dan Bizans dönemine kadar uzanan geniş bir kronolojik yelpazeye sahiptir. Özellikle Frig, Urartu, Helenistik ve Roma dönemlerine ait eserler koleksiyonun önemli bir kısmını oluştururken, İran, Mezopotamya ve Kıbrıs kökenli buluntular da bu bölümü zenginleştirmektedir. Etnografik eser bölümü ise yöresel el sanatları, geleneksel giysiler, el yazmaları, silahlar ve mutfak gereçleri gibi objeler aracılığıyla bölgenin kültürel kimliğini gözler önüne sermektedir.

Artan koleksiyon ve ziyaretçi ihtiyacına yanıt vermek amacıyla müze, 1987 yılında daha geniş ve çağdaş bir sergileme alanına sahip olan Kültür Sitesi bünyesindeki yeni binasına taşınmıştır. İki katlı bu yapının alt katında arkeolojik eserler, üst katında ise etnografik koleksiyonlar teşhir edilmektedir. Ancak 2023 yılında yapılan bina durum tespitinin ardından, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün talimatıyla başlatılan yenileme çalışmaları nedeniyle müze geçici olarak ziyarete kapatılmıştır ve hâlihazırda ziyaretçi kabul etmemektedir²¹⁹.

Tezimizin çalışma konusunu oluşturan müze envanterindeki 34 adet fibulanın beş tanesi (Kat. No. 1, 2, 3, 4, 9) 5 numaralı müze vitrininde sergilenirken, geri kalan 29 adet eser depoda muhafaza edilmektedir.

Tamamı bronz malzemeden üretilen fibulaların, bir kısmı açık bir kısmı kapalı

²¹⁹https://tr.wikipedia.org/wiki/Nev%C5%9Fehir_M%C3%BCzesi;
<https://www.turkishmuseums.com/museum/detail/2200-nevsehir-muzesi/2200/1>;<https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=NVM01&DistId=MRK>

olmak üzere hepsi, bezeme unsurları dışında döküm tekniğinde üretilmiştir²²⁰. İncelenen eserlerin genişlikleri 1,9 cm ile 8,3 cm, yükseklikleri ise 1,1 cm ile 6,5 cm arasında değişmekte olup, koleksiyonun farklı boyutlarda geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen eserler; form, kesit özellikleri, süsleme detayları ve zemberek düzenekleri temelinde tipolojik olarak sınıflandırılmış, bu yolla kronolojik ve kültürel bağlamları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gövde biçimleri esas alınarak söz konusu eserler “6 Ana Tip (1, 2, 3, 4, 5, 6) ve diğer bazı özellikleri ile 19 Alt Tip ile 6 Varyanta” ayrılmıştır. Buna göre:

- At nalı biçimli: 5 adet (Kat. No. 1–5)
- Yarım daire biçimli: 5 adet (Kat. No. 6–10)
- U biçimli: 13 adet (Kat. No. 11–23)
- Oval biçimli: 6 adet (Kat. No. 24–28, 30)
- Üçgen biçimli: 4 adet (Kat. No. 29, 31–33)
- D biçimli: 1 adet (Kat. No. 34)

At nalı ve yarım daire biçimli gövdelere sahip toplam 10 fibula (Kat. No. 1–10) Frig tipi fibulalar grubunu oluşturmaktadır. Bu gruptaki fibulalarda öne çıkan bezeme unsurları; diskler, boncuk boğumlar, abaküsler ve perçinlerdir. Gövde kesitleri dörtgen, yuvarlak veya oval olabilir. İğneler genellikle sarmal yay formunda olmakla birlikte, bazı örneklerde iğne doğrudan gövdeden çıkar şekilde biçimlendirilmiştir. Kanca formları ise yalın olabileceği gibi, bazı örneklerde kılıç kabzası biçiminde tasarlanmıştır.

Gövde biçimlerine göre “U”, oval, üçgen ve “D” formlarında sınıflandırılan 24 adet fibula ise Urartu Tipi fibulaları oluşturmaktadır (Kat. No. 11-34). Urartu fibulalarının en belirgin özelliği, iğne ve gövdenin menteşe sistemiyle birbirine bağlanmasıdır. Ancak bu grubun içerisinde spiral (helezonik) bağlantıya sahip örnekler de mevcuttur. Bu teknik, fibulanın dayanıklılığını artırırken, estetik anlamda da çeşitlilik sağlamıştır. Bezeme açısından oldukça zengin olan Urartu fibulalarında yiv bezemeler, bitkisel ve geometrik motifler, insize süslemeler, simit bezemeler ve boncuk boğumlar dikkat çeker. Kanca bölümü kimi örneklerde yalın bırakılmışken, bazı özel örneklerde el biçiminde detaylı bir form kazanmıştır.

²²⁰ Katalogda, her bir eserin üretiminde kullanılan döküm tekniği (tek ya da iki parça, açık veya kapalı) ayrıca belirtilmiştir.

Frig tipi fibulalar, Tip 1 ve Tip 2 olmak üzere iki ana grup, bunların altında ise sekiz alt tip ve 1 varyant şeklinde sınıflandırılmıştır. Urartu tipi fibulalar ise Tip 3, Tip 4, Tip 5 ve Tip 6 adıyla dört ana, 11 alt tip ile 5 varyanta ayrılarak incelenmiştir.

Tip 1: At nalı biçimli gövdeye ve sarmal yay formunda şekillendirilmiş iğneye sahip olan fibulalar Tip 1 adıyla tanımlanmıştır. Toplamda beş örnekle temsil edilen bu grup, gövde kesiti, kanca biçimleri ve bezeme özelliklerindeki farklılıklar göz önünde bulundurularak A, B ve C olmak üzere üç alt tipe ayrılmıştır.

Tip 1A (Kat. No. 1): Tip 1'in dikdörtgen kesitli, kanca kısmı kılıç kabzası formunda yapılmış, bezemesiz alt grubunu oluşturan tek bir örneğe Tip 1A adı verilmiştir. Bu örnek Muscarella'nın tipolojisinde Tip XII 7 grubu, Caner'in yaptığı tipolojik ayrımında ise AI, 1 Varyant ile benzerlik göster²²¹.

Tip 1A.1 (Kat. No. 2): Temelde Tip 1A ile aynı özellikleri taşımasına karşın, gövde ve iğnenin ayrı olarak döküldükten sonra abaküs biçimli dikdörtgen kola sonradan perçinlenmesi nedeniyle yapım tekniğinde görülen farklılıktan ötürü bu örnek, Tip 1A.1 varyantı olarak tanımlanmıştır. Tip 1A tipi fibulaların erken örneğini temsil eden bu varyant Muscarella'nın ayrımında Tip XII 7A grubu, Caner'in yaptığı tipolojik ayrımında ise AI,2 Varyant ile benzerlik göstermektedir²²².

Muscarella ya göre Tip XII 7A fibulalarının gövdesi yarım yay formundayken, Tip XII 7 fibulalarının gövdesi nispeten daha uzun olup ayak kısmına doğru hafifçe daralarak at nalı biçimini alır. Bu morfolojik farklar, iki tipin temel ayırt edici özelliklerini oluşturur. Muscarella, Tip XII 7A fibulalarını, Tip XII 7 örneklerinden ayrı bir kategoriye alarak, XII 7A'yı bu iki tip arasındaki daha eski bir form olarak tanımlamaktadır²²³.

Caner ise kendi çalışmasında bu ayrımı Varyant A I, 1 ve A I, 2 olarak değerlendirmiştir. Her iki varyanta ait fibulaların Gordion'daki W Tümülsü'ünden ele geçtiği belirtilmektedir. Caner, bazı örneklerin gövde formuna göre net bir varyant ayrımına tabi tutulamayacağını düşünmektedir; zira bu fibulaların ne tamamen yarım yay (veya hilal) ne de sadece at nalı şeklinde olduğunu, her iki varyantın özelliklerini de taşıdığını belirtmektedir. W Tümülsü'nde bulunan fibulaların, Varyant A I, 1'den Varyant

²²¹ Muscarella 1967; Caner 1983, 54-54.

²²² Caner 1983, 54-54. Muscarella 1967, 17.

²²³ Muscarella 1967, 17.

A I, 2' ye doğru bir geçiş formu sergilediği düşünülmektedir²²⁴.

Caner, Tümüls III'ten ele geçen fibulaların²²⁵, ayak kısımlarındaki süsleme özellikleri nedeniyle doğrudan Varyant A I, 2'ye dahil edilmeyebileceğini, ancak gövdelerindeki genişleyen merkez yapıları göz önüne alındığında Varyant A I, 1 kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Genel olarak, W Tümülsü'ndeki fibulaların varyantlar arası geçiş özelliklerini taşıdığı ve benzer örneklerin Tümüls III'te de tespit edilebildiği, ancak Tümüls IV'ten itibaren bu formlara artık rastlanmadığı kaydedilmektedir²²⁶.

Caner'in analizlerine göre, Varyant A I, 1 fibulalarının kronolojisi hakkında önemli çıkarımlar bulunmaktadır: Tümüls V' den ele geçen fibulalar, MÖ 8. yüzyılın ilk yarısından başlayarak yüzyılın ortalarına kadar olan döneme tarihlendirilmektedir. Bununla birlikte Caner, bu fibula varyantının kullanımının MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısına da muhtemel olarak uzanmış olabileceğini belirtmektedir²²⁷. Yine Caner'in değerlendirmelerine göre, Varyant A I, 2 tipindeki fibulalar için, özellikle iğneleri gövdeyle birlikte dökülmüş olanlar, MÖ 8. yüzyılın ilk yarısı ile üçüncü çeyreği aralığı önerilmektedir. Bu fibulalar, nispeten iri ve ağır bir yapıya sahiptir. Erken dönem örneklerinde, iğneleri gövdeyle tek parça halinde dökülmüşken, varyantın daha geç örneklerinde ise iğnelerin ayrı olarak üretilip sonradan gövdeye monte edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, iğne tutamak plakasında kılıç kabzası şeklinde oluklu kancaya sahip bu fibulaların Tümüls III'ün buluntularıyla çağdaş olabileceği de belirtilmektedir²²⁸.

TİP 1B (Kat. No. 3): Tip 1 fibulaları içerisinde, dikdörtgen kesitli, kanca kısmı kılıç kabzası formunda yapılmış ve perçin bezemeli alt grubu ifade eden Tip 1B, yalnızca bir örnekle temsil edilmektedir. Tip 1B, Muscarella'nın sınıflandırmasında Tip XII 9²²⁹; Caner'in tipolojik ayrımında ise AIV,1 Varyant²³⁰ olarak tanımlanan fibulalarla benzerlik göstermektedir.

Bu fibulaların, genellikle dikdörtgen kesitli, düz ve geniş bir gövdeye sahip görülmektedir. Söz konusu fibulaların ayak kısımları, çoğunlukla boncuklar veya disklerle birbirinden ayrılan dikdörtgen şeritlerle bezenmiştir. Gövde üzerinde ise, nispeten daha

²²⁴ Caner 1983, 51.

²²⁵ Caner 1983, Taf. 14, No. 194-195.

²²⁶ Caner 1983, 51.

²²⁷ Caner 1983, 53-54.

²²⁸ Caner 1983, 59.

²²⁹ Muscarella 1967.

²³⁰ Caner 1983, 76-77.

büyük boyutlu ve içi boş olan, çivi başı şeklinde unsurlar, pimler aracılığıyla tutturulmuştur²³¹. Gordion'daki kazılarda A IV, 1 varyantı fibulalarının, Tümülüs IV ve MM dışında başka bir yerde tespit edilmediği ifade edilmektedir²³². Varyant A IV, 1 olarak sınıflandırılan fibulaların, genel kaniya göre MÖ 8. yüzyıl ve 7. Yüzyıl başlarına tarihlendiği düşünülmektedir²³³.

TİP 1C (Kat. No. 4): Tek örnek ile temsil edilen Tip 1C, yuvarlak kesitli gövdeye ve beşerli disk bezemeye sahiptir. Bu formun da kanca kısmı kılıç kabzası şeklinde biçimlendirilmiştir. Tipolojik olarak Muscarella'nın Tip XII 13²³⁴, Caner'in ise HII, 2 Varyant²³⁵ örneklerine karşılık gelmektedir.

HII, 2 varyantı, MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış olup, özellikle Gordion'daki Tümülüs MM ve Tümülüs S-1 gibi elit mezar yapılarında temsil edilmektedir. Bu bağlamlar, fibulaların yalnızca işlevsel nesneler değil, aynı zamanda sosyal statü ve kimliği yansıtan simgesel objeler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tipin MÖ 7. yüzyılın ortalarına kadar kullanıldığı, stratigrafik veriler ve karşılaştırmalı malzeme analizleriyle desteklenmektedir²³⁶.

Yayılım alanı bakımından HII, 2 tipi fibulalar yalnızca Orta Anadolu'daki Frigya bölgesiyle sınırlı kalmamış, Boğazköy gibi Hitit sonrası merkezlerde de örneklenmiştir. Ayrıca Ege ve Yunan adalarında –özellikle Perachora, Olympia ve Emporio (Chios) gibi merkezlerde– benzer formda fibulaların tespit edilmesi, bu tipin Anadolu kökenli bir ihracat malı ya da kültürel etkileşim ürünü olabileceğini göstermektedir²³⁷.

Tip 1D (Kat. No. 5): At nalı biçimli fibulalar içerisindeki son alt grubu oluşturan Tip 1D, yuvarlak kesitli gövdeye, düz kancaya ve üç adet abaküs boncuk bezemeye sahip tek bir fibula örneğinden oluşmaktadır. Bu form, Muscarella'nın Tip XII 13,²³⁸ Caner'in tipolojik sınıflandırmasında ise HII, 3 Varyant²³⁹ ayırımına karşılık gelmektedir.

Caner'e göre bu varyant, daha iri ve ağır dökümlü yapısıyla üretim tekniklerindeki ilerlemeye işaret etmektedir. Nitekim, Gordion'da Tümülüs J ve K ile çeşitli yerleşim

²³¹ Caner 1983, 70.

²³² Caner 1983, 76,77.

²³³ Caner 1983, 77, 78.

²³⁴ Muscarella 1967, 23.

²³⁵ Caner 1983, 116-117.

²³⁶ Caner 1983, 116.

²³⁷ Caner 1983, 118.

²³⁸ Muscarella 1967,23.

²³⁹ Caner 1983, 120-121.

tabakalarında belgelenen örnekler, sağlam ve gösterişli yapılarıyla dikkat çekmektedir. Kronolojik olarak HII,3 varyantı, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısından itibaren görülmekle birlikte özellikle yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşmıştır. Döküm tekniği ve detay zenginliği açısından HII,2 varyantına göre daha geç bir evreye aittir. Bu durum, Frigya'daki fibula üretiminde zaman içinde gelişen bir süsleme eğiliminin varlığına işaret etmektedir. Yayılım açısından bakıldığında, HII,3 varyantına Gordion dışında Burdur çevresinde, özellikle Koçyağız köyü, Şuhut ve Yazılıkaya gibi merkezlerde rastlanmaktadır. Bu durum, tipin Frig etkisindeki daha geniş bir İç Anadolu coğrafyasında benimsendiğini göstermektedir. Boğazköy'de ise bu tipe ait yalnızca parça halinde örnekler ele geçmiştir. Yunanistan'daki Perachora ve Argive Heraion gibi merkezlerde görülen benzer süsleme anlayışları, bu varyantın etkisinin Batı Anadolu üzerinden Ege dünyasına kadar uzandığını ortaya koymaktadır²⁴⁰.

TİP 2: Yarım daire biçimli gövdeye ve sarmal yay şeklinde iğneye sahip örnekler Tip 2 olarak adlandırılmıştır. Toplamda beş örnekten oluşan bu grup, gövde kesiti, kancası ve bezeme özelliklerindeki farklılıklara göre A, B, C ve D olmak üzere 4 alt tipe ayrılmıştır.

TİP 2A (Kat. No. 6, 7): Yuvarlak kesitli gövdeye, abaküs bezemeli süslemeye ve sade formlu kancaya sahip fibula örnekleri Tip 2A alt grubu kapsamında değerlendirilmiştir. Bu örnekler, Muscarella tarafından Tip XII 13²⁴¹, Caner'in tipolojik sisteminde ise HII, 5 Varyant²⁴² olarak adlandırılan formlarla paraleldir.

H II,5 varyantı, Frig fibula üretiminin daha küçük boyutlu ve süsleme açısından ise sade örneklerinden oluşur. Caner, H II,5 varyantı fibulalarda süslemesinin genellikle yalnızca bir veya iki diskle sınırlı kaldığını belirtmektedir. Kronolojik olarak bu varyant, MÖ 7. yüzyıla tarihlenir ve Frig fibula geleneğinin daha geç üretim evresine ait olduğu kabul edilir. Gordion'daki stratigrafik bulgular, H II,5 tipinin, daha süslemeli olan H II,2 ve H II,3 varyantlarından sonra geldiğini göstermektedir. Varyantın küçük boyutlu yapısı ve bezeme sadeliği, bazı örneklerin yerel atölyelerde taklit olarak üretilmiş olabileceğini de düşündürmektedir²⁴³.

²⁴⁰ Caner HII 3 varyantı 3a ve 3b olmak üzere iki varyanta ayrılmaktadır, detaylı bilgi için bkz. Caner 1983, 120-121.

²⁴¹ Muscarella 1967, 21-25.

²⁴² Caner 1983, 123.

²⁴³ Caner 1982, 118-120.

H II,5 varyantına ait örnekler başta Gordion olmak üzere çeşitli bölgelerde belgelenmiştir. Gordion'da, farklı yapı dolgularında bu tipe ait buluntular tespit edilmiştir. Boğazköy'de de stratigrafik bağlamı net olmayan en az bir örnek bulunmaktadır. Ayrıca Caner, bu varyantın benzerlerinin Batı Anadolu kıyılarına, özellikle İzmir çevresine kadar yayıldığını ifade etmektedir. Bunun ötesinde, Güney İtalya'daki Metapontum mezarında bulunan bir örnek, Frig tipi fibulaların ithal edilmiş ya da yerel olarak taklit edilmiş biçimleriyle Anadolu dışına da ulaştığını göstermektedir²⁴⁴.

TİP 2B (Kat. No. 8): Tip 2 grubu genel olarak yuvarlak gövde kesitine sahipken, Tip 2B adı verilen alt tip oval gövde kesitlidir. Bu alt tipe ait tek bir örnek bulunmakta olup, sade formu bir kancaya ve abaküs biçimli bir bezemeye sahiptir. Söz konusu fibula, biçimsel özellikleri bakımından Tip 2A alt tipiyle tamamen örtüşmekte, ancak yine gövde kesitinin ovallığı ile bu gruptan ayrılmaktadır. Bu alt tip, Muscarella'nın tipolojisinde Tip XII 13²⁴⁵, Caner'in tipolojik ayrımında ise HI, Varyantı²⁴⁶ ile paraleldir.

HI, tipi fibulalar, Frig fibula üretim geleneğinin erken evresine ait ve standartlaşmış örneklerinden biri olarak öne çıkar. Genellikle yuvarlak ya da oval kesitli yay formuna sahip olan H I tipi fibulalarda, yayın orta ve uç bölümlerinde bikonik şişkinlikler yer almakta; bu şişkinlikler her iki yandan ince, disk biçimli elemanlarla sınırlandırılmaktadır. H I tipi fibulalar MÖ 8. yüzyılın sonu ile 7. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlenmektedir. Özellikle Gordion'daki Tümüls S-1 ve Gordion VI. tabakada yoğun biçimde ele geçirilen örnekler, bu tipin seçkin gruplara ait kontekstlerde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu verilere dayanarak, H I tipinin kullanım sürecinin yaklaşık olarak MÖ 725–675 yıllarına yoğunlaştığı ifade edilmektedir²⁴⁷. HI tipi fibulaların başlıca üretim ve kullanım merkezi Gordion olmakla birlikte, bu tipin yalnızca bu merkezle sınırlı kalmadığı görülmektedir. Karaburun/Elmalı Tümülsü ve Eskişehir yakınlarındaki Yazılıkaya Nekropolü gibi merkezlerde ele geçirilen örnekler, H I tipinin Frig etkisinin çevre bölgelere de yayıldığını göstermektedir. Ayrıca Ephesos gibi Batı Anadolu kıyı merkezlerinde belgelenen örnekler, bu tipin deniz yoluyla kıyı bölgelerine ulaştığını ve ticaret ya da kültürel aktarım süreçlerinde rol oynadığını ortaya koymaktadır. Boğazköy gibi Eski Hitit başkentinde ele geçen bazı örnekler ise, bu fibula tipinin Hitit sonrası döneme ait kültürel süreklilik ve

²⁴⁴ Caner 1983, 123.

²⁴⁵ Muscarella 1967, 21-25.

²⁴⁶ Caner 1983, 113.

²⁴⁷ Caner 1983, 114-116

yeniden kullanım pratikleriyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir²⁴⁸.

TİP 2C (Kat. No. 9): Yuvarlak kesitli gövdeye, sade formlu bir kancaya ve gövdenin orta bölümünde yer alan beşli disk bezemeye sahip tek örnek, bu alt tip kapsamında sınıflandırılmıştır. Söz konusu tip Muscarella tarafından Tip XII 14²⁴⁹, Caner tarafından ise JI, 5 Varyant²⁵⁰ içerisinde ele alınmıştır.

Caner, Grup J fibulalarının genel görünüm ve süsleme tasarımları açısından Grup H fibulalarıyla benzerlik gösterdiğini belirtmektedir. Ancak, iki grup arasındaki temel ayrımın, Grup J fibulalarının gövdesinin her iki yanında yer alan ek bir süsleme unsuru olduğunu ifade etmiştir. Bu ara süslemeler, çeşitli bezeklerin birleşiminden oluşmakta olup, tasarımlarına göre farklı tip ve varyantlara ayrılmaktadır. J grubu fibulaların belirgin özelliği olan ara bezemeler, Tip J I fibulalarında çoğunlukla keskin kenarlı diskler, halkalar veya nadiren yivli bezeklerle kendini gösterir²⁵¹.

Tip 2C ile paralel olan J I, 5 varyantı, MÖ 8. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Gordion'daki Tümülüs MM ve Tümülüs S-1 gibi seçkin gömüt bağlamalarında yoğun biçimde belgelenmiş olmaları, bu varyantın elit gruplarla ilişkili olarak kullanıldığını göstermektedir. Söz konusu örnekler, biçimsel benzerlikleri ve özenli işçilikleriyle muhtemelen aynı atölyede üretilmiş olmalıdır. Boğazköy'de ele geçen örnekler de bu tipe benzer süsleme düzenleriyle dikkat çeker ve bu varyantın Frigya dışındaki bölgelerde de etkili olduğunu ortaya koyar. J I, 5 varyantının yayılımı Gordion'la sınırlı değildir. Efes Artemision'da ele geçen ve altından yapılmış özel bir fibula da bu tipin süsleme anlayışıyla paralellik göstermektedir²⁵².

TİP 2D (Kat. No. 10): Yuvarlak kesitli gövdeye, kılıç kabzası formunda bir kancaya ve ortada yer alan üçerli beş disk bezemeye sahip tek örnek, bu alt tip kapsamında değerlendirilmiştir. Bu örnek Muscarella'nın Tip XII 14²⁵³, Caner'in ise JII, 1 Varyant²⁵⁴ olarak adlandırdığı grupla paraleldir.

J II,1 varyantı, birbirinin aynısı olan süsleme öğeleri bakımından oldukça standartlaşmış bir form sunar. Bu grubun dikkat çeken örneklerinden biri olan Gordion

²⁴⁸ Caner 1983, 113-116.

²⁴⁹ Muscarella 1967, 25-26.

²⁵⁰ Caner 1983, Taf. 55, No. 921-924, Taf. 55, No. 924A-929; Taf. 56, No. 930-932A. Taf. 56, No. 933-934.

²⁵¹ Caner 1983, 125.

²⁵² Caner 1983, 144.

²⁵³ Muscarella 1967, 25-26.

²⁵⁴ Caner 1983, 142.

buluntusu, büyük olasılıkla altın bir fibulanın bronz taklidi olarak tasarlanmıştır. Bu örnekte süslemeler, granülasyon etkisi yaratacak şekilde, kenarları belirgin biçimde pürüzlü dört diskin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Ayrıca Boğazköy kökenli bazı örneklerde, klasik disk ve şişkinlik kombinasyonları yerine, daha sivri ve keskin hatlı çift konik süsleme elemanları ile karşılaşılr²⁵⁵. Bu varyanta ait buluntular oldukça geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Gordion'un yanı sıra Thymbra (Çanakkale), Ephesos, Sardis, Midas Şehri, Yazılıkaya Nekropolü ve Antalya civarı gibi merkezlerde örneklenmiştir. Ayrıca Boğazköy'de, özellikle Büyükkale I ve II evrelerine tarihlenen katmanlardan da örnekler ele geçmiştir. Alishar gibi Geç Tunç Çağı sonrası yerleşimlerde ve MÖ 7. yüzyılın başlarına tarihlenen Gordion Tümülüsü S-1 gibi elit bağlamlarda da belgelenmiştir. Bu da tipin kullanımının MÖ 7. yüzyıl boyunca oldukça yaygın olduğunu ve uzun bir kullanım süresine sahip olduğunu göstermektedir²⁵⁶.

Tip 3: 'U' biçimli gövdeye ve menteşe bağlantılı iğne sistemine sahip fibulalar, Tip 3 başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu tip toplamda 13 örnekle temsil edilmekte olup, gövde kesiti, kanca yapısı ve bezeme özelliklerine göre A, B, C ve D olmak üzere dört alt tipe ayrılmaktadır.

Tip 3A (Kat. No. 11): Şerit/yaprak biçimli gövde kesitine, yalın kancaya ve yiv bezemeye sahip tek bir örnek, Tip 3A adıyla değerlendirilmiştir. Bu fibulanın paralel örneği Öğün' ün tipolojik ayrımında, U XII/ 7B tipinde yer almaktadır.

Urartu fibulaları içerisinde yer alan Tip U XII/7, genel formu itibarıyla sade görünümlü ancak yapısal açıdan karakteristik özellikler sergileyen örneklerden oluşur. Bu tipe ait fibulaların gövde kısmı düz ve süslemesizdir. Tip U XII/7 fibulalarda, geleneksel Frig kökenli formlarla örtüşen bir yapı görülür. Ancak Urartu'ya özgü bazı teknik özelliklerle de farklılaşırlar. Bu tipin bir varyantı olan Tip U XII/7B, daha zengin bir süsleme anlayışıyla öne çıkar. Bu alt tipte, fibulanın gövde kısmının dış yüzeyi boyunca uzanan yivler dikkat çeker. Yüzeydeki bu yivler fibulanın sade formuna estetik bir dinamizm kazandırır. Ayrıca bu tipte de Frig fibulalarında olduğu gibi, iğne tutucu kısmın yer aldığı gövde ucu diğer uçtan daha uzun biçimlendirilmiştir. Bu yapı, fibulaların tam simetrik olmamasına yol açar ve tipe özgü önemli bir ayırt edici niteliklerdir. Öğün, bu tipe ait altı örnek tespit etmiş ve bunların müze koleksiyonlarında ile çeşitli Urartu

²⁵⁵ Caner 1983, 142.

²⁵⁶ Caner 1983, 144.

merkezlerindeki kazılarda ele geçtiğini belirtmektedir²⁵⁷. Genel olarak da MÖ 8. yüzyılın sonu ile MÖ 7. yüzyılın başları arasına tarihlendirilmektedir²⁵⁸.

Tip 3B (Kat. No. 12, 13, 14, 15): Şerit/yaprak biçimli gövde kesitli, kertik-çentik, geometrik (baklava, “V” şeklinde, konsantrik daire,) ve bitkisel bezemeler ile süslenmiş, 5 adet fibuladan iğne tutamağı yalın kanca biçiminde tasarlanmış dört adet tanesi, Tip 3B alt grubu içinde değerlendirilmiştir. Bu örneklerin en yakın paralelleri, Ögün tarafından U IX tipi fibulalar²⁵⁹ kapsamında değerlendirilmiştir. Nevşehir müzesi örnekleri de yaprak gövde kesiti, yüzey bezemeleri ve iğne mekanizması gibi ortak morfolojik unsurlar bakımından söz konusu tip ile oldukça yakın benzerlik göstermektedir.

Tip 3B.1 (Kat. No. 16): Tip 3B ile aynı yapısal özelliklere sahip olup el biçimli kancasıyla ayrılan tek bir örnek ise Tip 3B grubunun bir varyantı olarak Tip 3B.1 adıyla sınıflanmıştır. Bu tip fibulaların en yakın benzerleri Ögün tarafından U IX/ 2²⁶⁰ adıyla tanımlanmıştır.

Ögün’ün çalışmasında tanımladığı U IX tipi, Urartu fibulaları içerisinde yaprak gövdeli özel bir gruba karşılık gelmekte olup, Blinkenberg’in Tip IX (Boeotia Tipi) sınıflandırmasıyla ilişkilendirilir. Bu tip, form, bezeme ve iğne mekanizması özellikleri bakımından Urartu üslubunun Batı kökenli bir form üzerindeki yerel uyarlamasını yansıtır. Gövde yapısı yaprak biçiminde ve çoğunlukla yatay konumlu olup, kenarlar düz veya hafif profilli olabilmekte, bazı örneklerde ise çiçek yaprağını andıran tırtıklarla bezenmektedir. Yüzey bezemesi genellikle vurma tekniğiyle oluşturulmuş nokta motifleri ve yivli çizgilerden oluşur. Urartu’ya özgü olarak menteşeli iğne sistemi ve yalın iğne tutucu kanca kullanımı, bu tipin karakteristik teknik özelliğini oluşturur.

Ögün, U IX tipini iki alt grupta değerlendirir. Çalışmamızla bağlantılı olan U IX/ 2 fibulalar, yaprak/şerit gövde kesitine sahip olup genellikle oval, yuvarlak ya da yarım ay şeklinde düzleştirilmiş formdadır. Bu tipin benzer örneklerinde kenarlar çiçek yaprağı benzeri tırtıklarla bezelidir ve yüzeyde kabartma nokta motifleri ile yivli çizgiler bulunur. Bazı örnekler menteşeli ya da yaylı iğne mekanizmasına sahip olabilen fibulalar, özellikle Urartu etkisindeki Yakınoğu ve Anadolu bölgelerinde MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinden

²⁵⁷ Ögün 1976, 181-182.

²⁵⁸ Ögün 1976, 178-179.

²⁵⁹ Ögün 1976, 183.

²⁶⁰ Ögün 1976, 182.

sonraki dönemlerde görülmektedir²⁶¹.

Tip 3C (Kat. No. 17): Yuvarlak kesitli, kesit formu kollardan gövde merkezine doğru şişkinleşen, bezemesiz ve iğne tutamak kancası yalın bırakılmış tek bir örnek Tip 3C olarak adlandırılmıştır.

Tip 3C.1 (Kat. No. 18): Tip 3C'nin bir varyantı olarak belirlenen Tip 3C1 ise, temel form özellikleri bakımından ana tip ile aynı nitelikleri taşır. Ancak bu alt varyantta iğne tutamağı, yalın kanca biçimi yerine el biçiminde tasarlanmış olup, bu farklılık tipolojik açıdan ayrı bir alt sınıf olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.

Tip 3D (Kat. No. 19, 20, 21, 22): Yuvarlak kesitli ve kollardan gövde merkezine doğru şişkinleşen gövde formuna sahip dört fibuladan oluşmaktadır. Tip 3D, form açısından Tip 3C ile benzerlik gösterse de gövde yüzeyindeki yiv bezemesi onu önceki tipten ayıran temel tipolojik unsurdur. Söz konusu yiv bezeme bu tipin en belirgin özelliği olup, iğne tutamak kısmı yalın kanca biçiminde bırakılmıştır.

Tip 3D.1 (Kat. No. 23): Temel form ve bezeme özellikleri açısından Tip 3D ile aynı olmakla beraber, el biçiminde iğne tutamak kancasına sahip olması nedeniyle Tip 3D.1 adıyla alt varyant olarak tanımlanmıştır.

Genel olarak, alt varyantlarıyla birlikte Tip 3C ve Tip 3D örnekleri Öğün tipolojisinde U 12 ve U 12 /2A tipi fibulalarla karşılık bulmaktadır. Öğün'ün değerlendirmesine göre Tip U 12, Urartu'ya özgü üç özel fibula tipinden biridir ve bilinen diğer tiplerle doğrudan bir bağlantı göstermemektedir. Bu tipin gövdesi belirgin biçimde U formunda olup kolları hafifçe genişletilmiştir. Gövdenin arka yüzü, ortada daha belirginleşerek kabarır ve yanlara doğru kademeli biçimde inceler. Bazı örneklerde bu orta kısım şişkin bir profil kazanır. Kollar genellikle yuvarlak kesitlidir, ancak bazı örneklerde köşeli kesitler de görülmektedir. Uç kısımlarında, Urartu fibulalarında yaygın olan, dikkatli ya da daha basit işçilikle yapılmış torus biçimli kalınlaşmalar bulunur.

Öğün, bu tipe ait bilinen ilk örneklerin Güney Kafkasya'da, Tiflis'in güneyinde yer alan Lelvar bölgesindeki Musi Yeri mezarlarında ele geçtiğini belirtmektedir. Söz konusu mezarlar başlangıçta MÖ 1200–1000 arasına tarihlendirilmiş olsa da sonradan önerilen MÖ 7. yüzyıl kronolojisi, daha uygun ve isabetli görünmektedir²⁶². Tip U 12A, biçimsel

²⁶¹ Öğün 1976, 178-179,183.

²⁶² Öğün 1976, 184-185.

olarak Tip U 12 ile tamamen aynı özellikleri taşır, temel fark ise gövdenin arka yüzeyinde yer alan süsleme unsurudur. Bu alt tipte, gövdenin sırt kısmı boyunca uzanan yivler işlenmiştir. Bu bezeme, Tip U 12A'yı ana tipten ayıran belirgin tipolojik unsurdur ve Urartu fibula süsleme anlayışının dekoratif çeşitliliğini yansıtır²⁶³.

Tip 4: Oval gövde formuna sahip beş örnek, Tip 4 adıyla gruplandırılmış, gövde kesit özellikleri, iğne mekanizması, kanca yapısı ve gövde üzerindeki bezeme farklılıkları dikkate alınarak A, B, C ve D olmak üzere dört alt tip altında değerlendirilmiştir.

Tip 4A (Kat. No. 24): Gövdesi dikdörtgen kesitli, iğnesi spiral (helezonik) biçiminde şekillendirilmiş ve kancası yalın bırakılmış tek bir fibula örneği bu alt tip içerisinde değerlendirilmiştir. Bu tipin en yakın benzerlerini Caner tarafından Tip II başlığı altında tanımlamıştır²⁶⁴

Dikdörtgen kesitli, üçgen biçimli ve yatay yivlerle süslenmiş gövdeye sahip bu fibulalar Caner tarafından, Frig ve Doğu özelliklerini birleştiren melez formlar olarak değerlendirilir. El biçiminde iğne tutucusuyla dikkat çeken Boğazköy örneğinin²⁶⁵, Frig A I,1 varyantından esinlenmiş ancak yerel üretim olduğu düşünülmektedir. Gordion'dan gelen benzer bir örnek²⁶⁶ ise, dalga şeklinde kenar çıkıntılarıyla Boğazköy örneğinden ayrılır. Stratigrafik konumları net olmamakla birlikte, her iki örnek de MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir²⁶⁷.

Tip 4B (Kat. No. 25): Oval kesitli gövdeye sahip, iğnesi menteşeli sistemle birleştirilmiş, kancası el biçiminde tasarlanmış ve gövdesi bezemesiz olan tek bir örnek, Tip 4 B adıyla tanımlanmıştır.

Stronach'ın²⁶⁸ Tip II,4 ve Caner'in²⁶⁹ Tip VI olarak sınıflandırdığı bu fibulalar, gövdelerinin yuvarlak ya da dikdörtgen kesitli olup uçlarında kabartma ya da düğüm barındırması ve spiral ya da menteşeli iğne bölümleriyle ayrılmasıyla tanımlanır. Bu fibulalar, Yakın Doğu'daki daha erken yuvarlak tiplerle daha geç üçgen biçimli tipler arasında geçiş formu olarak kabul edilmekte olup, MÖ 10. ve 9. yüzyıllarda bölgenin geniş

²⁶³ Ögün 1976, 184-185.

²⁶⁴ Caner 1983, 179.

²⁶⁵ Caner 1983, Taf. 68, 1181.

²⁶⁶ Caner 1983, Taf. 68, 1182.

²⁶⁷ Caner 1983, 179 taff.65, Fig.1181-1182.

²⁶⁸ Stronach 1959, 190.

²⁶⁹ Caner 1983, 183,184.

bir coğrafyasında görülmektedir. Özellikle MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda Suriye, Kilikya ve Filistin’de gelişimini sürdüren bu fibulalar Mezopotamya’da daha geç ve sınırlı örneklerle temsil edilmektedir.

Blinkenberg²⁷⁰ bu tipin kökenini Kıbrıs olarak ileri sürse de Pedde’nin²⁷¹ aktardığı güncel bulgular fibulaların Yakın Doğu’da evrildiğini ve Suriye-Kilikya’dan Orta Anadolu’ya yayılarak Alişar’da yerel yarım daire formu varyantların gelişmesine olanak tanıdığını göstermektedir. Von der Osten’in Alişar’da incelediği benzer formdaki iki fibula örneği (biri spiral rulolu yekpare, diğeri menteşeli iki parçalı) Tip IIIa adı altında gruplandırılmıştır. Alişar’daki örnekler²⁷², Stronach tarafından Tip IIa’nın yerel varyantları olarak tanımlanmış ve Tarsus buluntularına dayanarak bu formun Suriye-Kilikya’dan İç Anadolu’ya yayıldığı ileri sürülmüştür. Ayrıca Przeworski, Alişar’da Yakın Doğu ya da Kıbrıs kökenli formların yerel olarak üretildiğini belirtmiştir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, bu fibula formlarının Yakın Doğu’da gelişip Alişar’daki yerel türlerin ortaya çıkışına katkı sağladığı, kuzey Mezopotamya’ya kadar yayıldığı ve incelediğimiz iki örneğin de tipolojik olarak MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilebileceği anlaşılmaktadır²⁷³.

Tip 4C (Kat. No. 26, 27): Yuvarlak kesitli gövdesi omurga bezemesiyle süslenmiş, iğnesi spiral (helezonik) biçimde şekillendirilmiş ve kancası yassılaştırılmış olan iki örnek Tip 4C olarak adlandırılmıştır.

Öğün’ün tipolojik sınıflandırmasında Tip U IV/2,8 olarak tanımlanan bu iki eser, spiral yaylı iğne yapısıyla dikkat çeken ve Urartu’ya özgü olduğu düşünülen fibula formlarından birini temsil eder. Bu tip, gövde ile iğne tutucu arasındaki bağlantının kenardan değil, ortadan yapılmasıyla Yunan ve Kafkas fibulalarından ayrılmaktadır. Özellikle Kafkas örneklerinde Yunan etkisi görülse de Urartu fibulalarında yerel karakteristik özelliklerin baskın olduğu belirtilmektedir. Urartu’nun bu formu Frig veya doğrudan Ege Adaları’ndan uyarladığı ve ithal örneklerin en yoğun Gordion’da bulunduğu belirtilmiştir. Spiral (helezonik) iğneli olması ile öne çıkan, Urartu’ya özgü tek form olarak kabul edilen bu tip, ilk olarak Nor-Areş’te bir mezarda, daha sonra Kayalıdere’de ve farklı Urartu merkezlerinde saptanmıştır. Bu buluntular ve karşılaştırmalı analizler ışığında, söz konusu fibula tipinin Urartu’daki kullanımı MÖ 8. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 7. yüzyılın başları arasına tarihlendirilmekte ve bu dönem hem Urartu’da fibula kullanımının

²⁷⁰ Blinkenberg 1926, 67-69, TYP II 10-12.

²⁷¹ Pedde 2001, 192.

²⁷² Caner 1983, Taf. 70, 1208C- G.

²⁷³ Stronach 1959, 190-192.

başlangıcını hem de bölgesel yayılım sürecini yansıtmaları açısından tutarlı bir kronolojik çerçeve sunmaktadır²⁷⁴.

Tip 4D (Kat. No. 28): Yuvarlak kesitli gövdesi simit bezemesiyle süslenmiş, iğnesi menteşe sistemiyle birleştirilmiş ve kancası el biçiminde tasarlanmış olan örnek, Tip 4D grubu içerisinde tanımlanmıştır.

Bu fibula tipi, Ögün'ün tipolojik sınıflandırmasında Tip U XII/13 olarak tanımlanmıştır. Ögün, söz konusu tipin Gordion'daki en erken mezar yapılarından biri olan W Tümülüsü'nde saptandığını belirtmektedir²⁷⁵. Tip U XII/13 olarak adlandırılan fibulalar, dairesel kesitli ve yarım daire formundaki gövdeleri ile tanımlanır. Örnekler orta ve uç kısımlarında benzer süslemelere sahiptir. Bu tipe ait en erken örneklerin Gordion'daki W Tümülüsü'nde bulunmuş olması, tipin kronolojik olarak en erken Frig evrelerine ait olduğunu göstermektedir.

Boğazköy'deki Büyükkale I tabakasından çıkan örneklerle Adana Müzesi'ndeki fibulalar arasında benzerlik, bu tipin Boğazköy kökenli olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim fibulaların yalnızca Boğazköy ve Midas Şehri'nde tespit edilmiş olması, üretim merkezinin Boğazköy olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bu çerçevede, Frigya'dan Urartu bölgesine fibula ihracı söz konusu olabilirken, Boğazköy'deki Urartu fibulaları da tersine bir ticari veya kültürel etkileşime işaret etmektedir. Tip 4D grubu form ve bezeme açısından Blinkenberg'in Tip XII/13,3 grubunda sınıflandırdığı, Deve Höyük'te bulunan bir fibula ile benzerlik göstermektedir²⁷⁶. Gerek Gordion'daki W Tümülüsü'nden elde edilen Urartu fibulaları, gerekse Deve Höyük'teki örnek, genel tarihsel bağlam içerisinde MÖ 8. yüzyılın sonu ile MÖ 7. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir.

Tip 5: Üçgen gövde biçimine ve yuvarlak gövde kesitine sahip beş adet fibula, Tip 5 olarak adlandırılmıştır. İğne biçimi, kanca ve gövde üzerindeki bezeme farklılıkları dikkate alınarak söz konusu fibulalar A, B, C ve D olmak üzere 4 alt tipe ayrılmaktadır.

Tip 5A (Kat. No. 29): Yalın kancalı ve gövdesi insize bezemelerle süslenmiş tek bir fibula örneği, Tip 5A olarak adlandırılmıştır. İğnesi spiral (helezonik) yay biçiminde şekillendirilmiş olan bu örnek, Stronach'ın Tip III,4 başlığı altında tanımladığı fibula

²⁷⁴ Ögün 1976, 180-181.

²⁷⁵ Ögün 1976, 185-186.

²⁷⁶ Blinkenberg 1926, 236-237.

tipleriyle yakın benzerlik göstermektedir.

Stronach'ın Tip III,4 olarak adlandırdığı üçgen gövdeli, “diz veya dirsekli” fibulalar, Demir Çağı boyunca Yakın Doğu ve Doğu Akdeniz coğrafyasında yaygın olarak kullanılmış karakteristik bir grubu temsil etmektedir. Genellikle bronzdan imal edilen bu fibulalar, Mısır'dan İran'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada, MÖ 8. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Bazı örneklerde demir iğne kullanımı da belgelenmiştir²⁷⁷.

Bu fibula tipinin kökeni konusunda farklı görüşler mevcuttur. Blinkenberg, formun Kıbrıs kaynaklı olduğunu ve buradan ana karaya yayıldığını ileri sürmektedir²⁷⁸. Asur menşeli olduğu da önerilen bu tipin kronolojisi için Albright MÖ 900 civarında ortaya çıktığını belirtirken, Tufnell ise MÖ 750 sonrası bir tarihlendirme önermektedir²⁷⁹. Filistin'de MÖ 8. yüzyıla tarihlenen mezarlarda, yerel kavisli formlardan türemiş köşeli fibulaların varlığı, bu bölgenin üretim ve form gelişimi açısından önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Hama ve Al Mina'daki buluntular, Suriye'de benzer bir evrime işaret ederken; Mezopotamya'da kavisli formların eksikliği nedeniyle doğrudan izlenemeyen gelişim süreci, Nimrud'da II. Sargon dönemine ait bir örnekle belgelenmiştir²⁸⁰.

Tip 5A.1 (Kat. No. 30): Gövdesi insize bezeme ile süslenmiş, iğnesi gövdeden, kanca biçimli tutamağa oval bir geçişle doğrudan yekpare uzanan tek bir örnek zemberek özelliği açısından bilinen tüm fibulalardan farklılık göstermektedir. Spiral ya da menteşeli bir zembereğe sahip olmayan bu örneğin, genel form özellikleri Tip 5A ile uyumlu görüldüğü için bu tipin alt varyantı olarak Tip5A.1 adıyla sınıflandırılmıştır. Söz konusu örneğin bire bir benzeri bulunmamaktadır. Ancak gövde formu, kesiti ve bezemesi dikkate alındığında, Stronach tarafından Tip III²⁸¹ olarak tanımlanan fibulalar ile benzerlik gösterdiği, iğne biçimi açısından ise farklılaştığı görülmektedir. Ek olarak fibulanın uzun gövde yayında topak halinde bir çıkıntı görülmektedir. Bu topaklanma bir bezeme olmamakla birlikte bir çeşit üretim hatası ya da üretim artığı olarak değerlendirilmiştir.

Tip 5B (Kat. No. 31): üçgen gövdeli fibulalar içerisinde iğnesi spiral (helezonik) biçiminde şekillendirilmiş, yalın kancalı, boncuk boğum bezme ile süslenmiş bir örnek Tip

²⁷⁷ Stronach 1959, 195.

²⁷⁸ Blinkenberg 1926, XIII h, 244.

²⁷⁹ Stronach 1959, 193-194.

²⁸⁰ Stronach 1959, 193-195.

²⁸¹ Stronach 1959, 193-194.

5B alt tip içerisinde sınıflandırılmıştır

Tip 5B.1 (Kat. No. 32): Tip 5B grubu içerisinde yer alan diğer örnek, iğnesi sarmal (helozonik) biçimde, kancası ise el biçiminde tasarlanmış olup gövdesi boncuk-boğum bezeme ile süslenmiştir. Tip 5B.1 adıyla alt varyant olarak ayrılan bu örnek, form ve bezeme özellikleri bakımından Stronach'ın tipolojisinde Tip III, 7 kapsamında tanımlanan örneklerle en yakın paraleli oluşturmaktadır²⁸².

Her iki örnek, Stronach tarafından Tip III, 7 başlığı altında tanımlanan fibulalara karşılık gelmektedir. Yakın Doğu'da keşfedilen boncuklu, oluklu üçgen formlu fibulaların büyük çoğunluğu, Tip III, 7 grubuna dahil edilmektedir. Özellikle Sahab ve Amman'daki MÖ 8. yüzyıl mezarlarında açığa çıkarılan, tek yakalı boncuklara sahip örnekler, bu formun Filistin ve Suriye'de oldukça popüler olan benzer kavisli tiplerden (Tip II 4) evrildiğini işaret etmektedir. Ancak bu yeni tip, şaşırtıcı derecede kısa bir süre içinde, sade boncuklu varyantlarından kalın, oluklu, boncuklu gibi pek çok farklı çeşide ayrılmıştır.

MÖ 7. yüzyıl boyunca bu tipin yayılım alanı Nil Deltası'ndan Batı İran'a kadar genişlemiş olup, bölgeler arasında yalnızca ufak yerel farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, bölgesel özellikler farklı boyut tercihleri ile öne çıkmaktadır. Suriye ve Filistin'de daha büyük fibula formlarına yönelim görülürken, Asur'da daha küçük boyutlu fibulalar tercih edilmiştir. Ayrıca, bezeme farklılıkları da dikkat çekmektedir. Asur örneklerinin aksine, Suriye-Filistin'deki fibulalarda belirgin, dikey olarak kazınmış oluklu çizgisel bezeme) göze çarpmaktadır.

Genel olarak, bu tip fibulaların çoğu bölgede MÖ 5. yüzyılın sonuna doğru kullanımdan kalktığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, Mezopotamya'da, özellikle büyük fitillere sahip, daha kaba bir formun Helenistik döneme kadar tarihlendiği görülürken, başka bir örnek bu tipin Roma dönemine dek varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır²⁸³.

Tip 5C (Kat. No. 33): Üçgen biçimli fibulalar arasında Tip 5C olarak tanımlanan tek örnek, menteşe sistemiyle iğnesi birleştirilmiş olup, el biçiminde tasarlanmış tutamak kancasına sahiptir. Gövdesi ise boncuk-boğum bezeme ile süslenmiştir. Bu eserin benzer örneklerini Caner, Doğu fibulaları içerisinde yer alan Tip V grubu kapsamında

²⁸² Stronach 1959, 197-198.

²⁸³ Stronach 1959, 197-198.

sınıflandırmıştır²⁸⁴.

Gordion ve Alişar örneklerinde görülen şişkin gövde ile bikonik küre bezemeleri, bu fibulaları diğer örneklerden ayırt eden temel unsurlardır. Bu biçimsel özellikler, Kuzey Suriye’de (Zincirli, Karkamış) ve Mezopotamya’da (Nimrud) ele geçen benzer örneklerle karşılaştırılmaktadır. Gordion’da bulunan parçaların önemli bir bölümünün yerel üretim olmayıp, Alişar veya çevresindeki atölyelerde üretilmiş ithal ürünler olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu fibulalar üçgen fibula tipinin Orta Anadolu’ya özgü varyantları olarak ele alınmakta ve MÖ 8. yüzyılın son çeyreği ile 7. yüzyılın başları arasına tarihlendirilmektedir. Gordion, Alişar ve Kululu gibi merkezlerden gelen örnekler hem bu formun bölgesel farklılıklarını hem de Post-Hitit ile Frigya dönemleri arasındaki kültürel süreklilik ve karşılıklı etkileşimi ortaya koymaktadır. Ayrıca, bazı örneklerde görülen kazıma bezemeler ve iğne tutamak detayları, Ege ve Yunanistan’daki fibulalarla biçimsel paralellikler sergilemektedir. Bu durum, tipin yalnızca yerel bir form olmadığını, aynı zamanda geniş bir kültürel etkileşim ağı içerisinde yer aldığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir²⁸⁵.

Tip 6 (Kat. No. 34): Gövdesi “D” formunda, iğnesi sarmal yay biçiminde şekillendirilmiş, kancası ve gövdesi yalın bırakılmış bir fibula örneği bu ana tip kapsamında tanımlanmıştır. Bu eserin benzerleri Ögün tarafından Tip U XII/4 grubu kapsamında tanımlanmıştır²⁸⁶. Stronach’ın tipolojik sınıflandırmasında ise Tip I, 1 “Sade Yaylı Yarım Daire Fibulalar” başlığı altında tanımlanmıştır.

Bu kategoriye ait fibulaların yayı, nispeten kısa, basit ve kavisli bir form gösterir, diz/dirsek fibulalarında görülen keskin ve köşeli bükülme özelliğini taşımaz. Stronach, bu tipin en erken tek parçalı örneklerinin MÖ 12. yüzyıl civarında Filistin’e ulaştığını, aynı bölgede yaklaşık iki yüzyıl sonra ise ilk iki parçalı örneklerin üretilmeye başlandığını belirtmektedir. Yeni bir iğnenin gerektiğinde kolaylıkla takılabilmesi gibi pratik avantajlar sunan sonraki (iki parçalı) formlar, buna rağmen ilk aşamadaki (tek parçalı) formu tamamen kullanım dışı bırakmamış veya yerini almamıştır. Aksine, her iki form da Yakın Doğu’nun geniş bir coğrafyasında eş zamanlı olarak kullanılmış; özellikle Filistin’de tek parçalı örneklerin MÖ 500 civarına kadar varlığını sürdürdüğü belirtilmiştir²⁸⁷.

Bu fibula tipi, genel olarak Demir Çağı’na tarihlendirilen “kısa yaylı” fibulalar

²⁸⁴ Caner 1983, 180-182.

²⁸⁵ Caner 1983, 180-182.

²⁸⁶ Ögün 1976, 180.

²⁸⁷ Stronach 1959, 186.

kategorisine girmektedir. Literatürde verilen tarihlendirmeler, MÖ 9. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıla, hatta bazı durumlarda daha sonraki dönemlere uzanan geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır. Söz konusu tip, Demir Çağı'nda yaygın olarak kullanılan daha basit formları temsil etmekle birlikte, Yakın Doğu ile Anadolu arasındaki kültürel etkileşimlerin de bir göstergesi niteliğindedir.

Pedde, “D” ana grubuna dâhil üçgen fibulaların geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu fibulaların yayılımı, MÖ 7. yüzyıl sonu ile MÖ 6. yüzyıl başlarında en geniş sınırlarına ulaşmış ve doğuda menteşeli fibula grubu ile komşuluk göstermiştir. Urartu kökenli bu fibulalar, batıda Susa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Dağılım özellikleri incelendiğinde, bu yayılımın Yakın Doğu fibulalarının dağılım alanları ile büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir²⁸⁸.

²⁸⁸ Pedde 2001, 492.

V. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, “Nevşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Orta Demir Çağı Fibulaları” başlığı altında, müze koleksiyonuna satın alma ve hibe yoluyla kazandırılmış Frig ve Urartu Dönemi fibulaları tipolojik, kronolojik ve kültürel bağlamlarıyla incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, bağlamı belirsiz eserlerin de bilimsel yöntemlerle değerlendirilerek literatüre kazandırılabilirliğini göstermek ve Orta Demir Çağı fibulaları üzerine kapsamlı bir araştırma kaynağı oluşturmaktır.

Fibulaların tarihsel ve arkeolojik bağlamda incelenmesi, bu objelerin tek bir amaca hizmet etmediğini, aksine süsleme aparatı, giyim için gerekli bir unsur ve ritüel aracı gibi çok yönlü kullanım amaçlarına sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Fibulaların en temel amacı, modern çağdaki fermuar veya düğmeler gibi, pelerin ve tunik gibi giysileri vücut üzerinde sabitleyerek, giysinin hem güvenli durmasını sağlamakta hem de vücuda oturmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak fibulalar, sadece pratik bir araç olmaktan çok öte, aynı zamanda güçlü birer süsleme aparatı ve statü sembolü işlevi de görmüştür. Bronz, gümüş ve altın gibi değerli metallerden üretilen bu objeler, üzerlerine işlenen desenler ve figürlerle kişinin estetik anlayışını, toplumsal konumunu ve zenginliğini yansıtan sanatsal eserlere dönüşmüşlerdir. Daha gösterişli ve özenli işçiliğe sahip fibulalar, soyluluk veya belirli bir toplumsal rütbenin göstergesi olarak kullanılmıştır. Fibulaların bir diğer önemli kullanım alanı ise, dini ve ritüel uygulamalarda özel bir nesne olarak değerlendirilmesidir. Antik toplumların ölümden sonraki yaşama duyduğu inanç ve çeşitli ritüel uygulamaları, fibulaların mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılması veya kutsal alanlarda adak objesi olarak kullanılmasında etkili olmuştur. Örneğin, bazı fibulaların üzerindeki semboller veya formların, korunma amaçlı tılsımlar olarak işlev görmüş olabileceğini akla getirmektedir. Özellikle Pazuzu başı taşıyan fibulaların apotropaik (kötülükleri kovucu) bir amaca hizmet etmesi gibi örnekler, fibulaların inanç sistemleri içerisinde ruhani bir koruyucu veya ayin aracı olarak da kullanıldığını düşündürmektedir²⁸⁹. Fibulaların uçlarına eklenen halka, boncuk ve zincir gibi eklentiler de onların sadece pratik bir araç değil, aynı zamanda tılsım ya da kült objesi olarak değerlendirildiğini gösterebilmektedir. Bu çok yönlü kullanım şekilleri, fibulaların antik insanların dünya görüşü ve inanç sistemleriyle ne denli iç içe olduğunu ortaya koymaktadır.

²⁸⁹ Pedde 2000, 8; Pedde 2018, 356-357.

“Nevşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Orta Demir Çağı Fibulaları” başlıklı bu tez çalışması, Nevşehir Müzesi’ndeki satın alma ve hibe yoluyla edinilmiş Frig ve Urartu Dönemi fibulalarını, günümüze kadar yayımlanmış tüm Orta Demir Çağ fibula örneklerini de kapsayan belirli bir tipolojik çerçevede inceleyerek değerlendirmek ve bu yolla alandaki literatür boşluğunu doldurmaktır.

Nevşehir Müzesi’ne kazandırılan bu fibulaların ne yazık ki kesin arkeolojik bağlam bilgisi bulunmamaktadır. Müzelerin, eser kaçakçılığını önleme çabaları hayati önem taşıırken, aynı zamanda bu tür bağlamı belirsiz eserleri bilimsel literatüre kazandırmak da önemli bir sorumluluktur. Yapılan ayrıntılı incelemeler sonucunda, yalnızca müzede teşhirde sergilenen fibulalar değil, aynı zamanda depoda muhafaza edilen 29 adet örnek de bilimsel literatüre kazandırılmış ve araştırmacıların erişimine sunulmuştur. Böylece, söz konusu eserlerin bağlam belirsizliklerinden doğan bilgi boşluğunun giderilmesine katkı sağlanmış; aynı zamanda Orta Demir Çağı fibula tipolojisi ve kronolojisi üzerine yürütülecek gelecekteki araştırmalar için güvenilir bir başvuru kaynağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, bu fibulaların belirli bir kazı tabakasından gelmemesi, onların tarihsel kronolojilerini belirlemede bir karmaşıklık yaratmaktadır. Bu güçlüğü aşılması ve eserlerin bilimsel değerinin ortaya konulması amacıyla bahsi geçen fibulalar, yayımlanmış örneklerle karşılaştırılarak tipolojik ve kronolojik açıdan ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Biçimsel özellikler, bezeme unsurları ve üretim teknikleri dikkate alınarak yapılan bu karşılaştırmalar sonucunda, her bir fibulanın ait olduğu kültürel bağlam hakkında önemli ipuçları elde edilmiştir.

Nevşehir Müzesi fibula koleksiyonuna ait envanter kayıtları, eserlerin olası geliş bölgeleri hakkında bazı veriler sunmaktadır. Kayıtların incelenmesi, benzer kronolojik ve form özelliklerine sahip fibulaların çoğunlukla aynı kişiler tarafından ve belirli merkezlerden müzeye kazandırıldığını göstermektedir. Nitekim, Frig tipi özellikler sergileyen örneklerin çoğunun Konya’nın Kulu ilçesinden veya Çanakkale ilinden, Urartu tipi özellikler taşıyanların ise Ağrı’nın Patnos ilçesinden getirildiği, müze kayıtları aracılığıyla tespit edilmiştir.

İncelenen tüm fibulaların bronzdan üretilmiş olması, bu tür aksesuarların halk arasında yaygın bir kullanım gördüğünü ortaya koymaktadır. Bezeme unsurları dışında tüm örnekler döküm tekniğiyle üretilmiştir. Üretim süreci, iğnenin gövdeyle birlikte tek parça

halinde dökülmesi veya gövdenin iğneden ayrı olarak imal edilip sonradan birleştirilmesi şeklinde uygulanmıştır²⁹⁰.

Çalışmada tipolojik olarak gruplandırılan eserler, genel olarak MÖ 8. ve MÖ 7. yüzyıllar arasındaki kronolojik sürece yerleştirilmiştir. Bu dönem, Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mısır'dan Ege'ye kadar uzanan geniş bir coğrafyada siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan son derece dinamik bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Büyük devletlerin yıkılması ve yerlerine yeni siyasi oluşumların geçmesi, bölgeler arası yoğun kültürel ve ticari etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Savaşlar, göç hareketleri ve değişen ticaret ağları, yalnızca siyasi haritayı değil, aynı zamanda maddi kültürün üretim biçimlerini, form çeşitliliğini ve yayılım alanlarını da doğrudan etkilemiştir. Bu dinamik dönemde, birden fazla önemli medeniyet yoğun bir etkileşim içinde olmuştur. Bu durum, insanların günlük yaşamlarına, sanatsal ifadelerine, kullandıkları eşyalara, ticari faaliyetlerine, göç ve nüfus hareketliliğine ve teknolojik bilgi aktarımına belirgin izler bırakmaktadır. Konumuz olan fibulaların üretimi, ticareti ve diğer kültürlerle etkileşimi de bu çok yönlü gelişimin bir parçası olmuştur. Kısacası, bu etkileşimler siyasi olaylar zincirinin ötesinde, medeniyetlerin birbirini şekillendirdiği ve gelecekteki gelişimlerinin temellerini attığı kapsamlı bir süreci temsil etmektedir.

İncelenen fibulaların tipolojik analizleri, Frig fibulaları alanında hem yüksek sayıda buluntunun hem de bu buluntulara yönelik kapsamlı tipoloji çalışmalarının varlığını ortaya koymuştur. İlk bakışta karmaşık görünen bu çalışmalar, ayrıntılı incelendiğinde her birinin kendi dönemindeki örnekler üzerinden yapılmış değerlendirme ve sınıflandırmalara dayandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Frig fibulalarının zaman içindeki evrimini ve bölgesel çeşitliliğini anlamak açısından zengin ve derinlemesine bir veri tabanı sunmaktadır. Çalışmamızda incelenen ve Frig kültürel özellikleri taşıyan örnekler de bu kapsamda değerlendirilerek literatüre kazandırılmıştır. Buna karşılık, Urartu Dönemi fibulalarına ilişkin literatürde kapsamlı ve ayrıntılı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yayınlardaki bu eksiklik, Urartu fibulalarının tipolojik ve kronolojik gelişim süreçlerinin tam olarak ortaya konulamamasına neden olmaktadır. Frig fibulaları üzerine gerçekleştirilen yoğun araştırmaların aksine, Urartu örnekleri üzerine yapılan sınırlı çalışmalar, bu önemli kültürel objelerin çeşitliliğini, coğrafi dağılımını ve kültürel bağlam içerisindeki yerini belirlemeyi güçleştirmektedir.

²⁹⁰ Fibulaların detaylı teknik özellikleri kataloglarda yer almaktadır.

Araştırma sonucunda, fibulaların kronolojik dağılımının özellikle MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda yoğunlaştığı, bu dönemde Frig ve Urartu gibi metal işlemeciliğinde üst seviyede ulaşmış uygarlıklarda üretim çeşitliliğini ve süsleme zenginliğini artırdığı anlaşılmıştır.

Tipolojik açıdan, Hildebrand ve Montelius'un öncü çalışmalarından Blinkenberg'in sistematik sınıflandırmasına ve Körte kardeşlerin Gordion buluntularına dayalı değerlendirmelerine uzanan tipolojik çalışma literatürü başlangıcından itibaren ele alınmıştır. Blinkenberg'in "Anadolu Grubu" olarak tanımladığı Tip XII ve "Kıbrıs Grubu" olarak adlandırdığı Tip XIII arasındaki biçimsel geçişler, gövde yapısı, yay yüksekliği, zemberek ya da menteşe sistemi, iğne tutamak plakası ve bezeme unsurları gibi ölçütler üzerinden ayrıntılı olarak incelenmiştir. Süreç içerisinde hem Frig hem de Urartu fibulaları üzerine kapsamlı çalışmalar yaparak fibula tipolojisine katkıda bulunan pek çok tipolojik ayırım ve fibula üzerine yapılan çalışma tek tek incelenmiştir.

Söz konusu çalışmalardan elde edilen en önemli kronolojik çıkarımlar kısaca şu şekilde derlenebilir:

Anadolu'daki en erken fibula buluntuları arasında Alishar'dan MÖ 9. yüzyıla, Korucutepe'den ise MÖ 10-9. yüzyıllara tarihlenen örneklerin öne çıktığını göstermektedir. Farklı coğrafi konumlarda yer alan bu iki merkezde benzer dönemlere ait buluntuların varlığı, fibulaların Anadolu'ya tek bir kaynaktan değil, Doğu Akdeniz ve Kilikya üzerinden ilerleyen çok yönlü kültürel ve ticari ağlar aracılığıyla girmiş olabileceği görüşünü güçlendirmektedir. Tipolojik ve kronolojik değerlendirmeler, yüksek yaylı ve bezemeli Frig tiplerinin MÖ 8. yüzyılda yaygınlaştığını; menteşeli sistemlerin ve yeni teknik çözümlerin ise MÖ 7. yüzyılda Asur etkisiyle birlikte hızla benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bölgesel karşılaştırmalar, Kıta Yunanistan, Ege Adaları, Kıbrıs, Kuzey Suriye, Frigya ve Urartu arasında çift yönlü bir form ve teknik aktarımın varlığını açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Tip XII ile Tip XIII arasındaki ara formlar, göç, ticaret ve zanaatkâr hareketliliğinin somut arkeolojik kanıtları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca MÖ 7. yüzyılda Asur etkisiyle menteşe ve spiral sistemlerin yaygınlaşması ile aynı dönemde Urartu kuyumculuğunda granülasyon ve değerli metal kaplama tekniklerinin ön plana çıkması, siyasi ilişkiler ile teknolojik yeniliklerin eşzamanlı ve karşılıklı etkileşim içinde geliştiğini göstermektedir. Tüm fibula türleri arasında Frig tipi örnekler hem kullanım sıklığı hem de geniş coğrafi yayılım alanlarıyla dikkat çeker. Başlangıçta kökenlerinin Yakın Doğu, Balkanlar ya da Kıbrıs olduğu öne sürülmüşse de sonraki araştırmalar bu formun Anadolu'da, özellikle Frigler tarafından geliştirildiğini ortaya koymuştur.

Zaman içinde fibulaların MÖ 8. yüzyıldan başlayarak Kıta Yunanistan'dan Ege Adaları ve Kıbrıs üzerinden Doğu Akdeniz'e, oradan da Kuzey Suriye, Frigya, Urartu ve Luristan gibi geniş bir coğrafyaya yayıldığı anlaşılmaktadır. Farklı bölgelerde bulunan örnekler, buluntu bağlamları dikkate alınarak detaylı şekilde incelenmiş; bu sayede fibulaların tipolojik özellikleri kadar, MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda gerçekleşen yayılım alanları ve kültürel etkileşimleri de daha net bir biçimde ortaya konmuştur.

Bu çerçevede incelenen “34 Fibula, 6 Ana Tip, 19 Alt Tip ve 6 Varyant” altında sınıflandırılmış; tipolojik ayrımlar güvenilir kazı bağlamları, özellikle Gordion tümülüsleri ve Urartu mezarları gibi stratigrafik olarak sağlam veriler üzerinden kronolojik olarak desteklenmiştir. 34 fibuladan 10 tanesi Frig tipi, 24 tanesi ise Urartu tipidir. Tipler üzerinden elde edilen kronolojik sonuçlar ise aşağıda verilmiştir (**Tablo 5.1**):

Tip 1: At nalı biçimli gövdelere sahip olup dört alt tipe ayrılmıştır. Dikdörtgen veya yuvarlak kesitli gövdeler, kılıç kabzası formunda kancalar ve disk ya da abaküs biçimli bezemelerle karakterizedir. Bu tipin erken örnekleri MÖ 8. yüzyıl başına, geç örnekleri ise 7. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Gordion, Boğazköy ve Ege Adaları gibi merkezlerde yayılım göstermektedir.

Tip 2: Yarım daire biçimli gövdeye sahip fibulaları kapsar ve dört alt tipe ayrılır. Yuvarlak kesitli, sade veya diskli bezemeli gövdeler ve farklı kanca biçimleri görülür. MÖ 8. yüzyıl son çeyreğinden 7. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmış, Gordion merkezli olmakla birlikte Batı Anadolu ve Güney İtalya'ya kadar yayılmıştır.

Tip 3: “U” biçimli gövdeye ve menteşe bağlantılı iğne sistemine sahiptir. Urartu etkili yaprak veya şerit biçimli gövdeler, yiv, nokta, bitkisel ve geometrik bezemelerle süslenmiştir. Güney Kafkasya köken izleri taşır ve MÖ 8. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başına tarihlenir. Urartu–Frig etkileşiminin önemli bir göstergesidir.

Tip 4: Oval gövdeli formları kapsar ve dört alt tipten oluşur. Frig, Urartu ve Yakın Doğu kökenli formların sentezini yansıtır. Spiral veya menteşeli iğneler, omurga, simit ya da yiv bezemelerle süslenmiş örnekleri vardır. MÖ 8.–7. yüzyıllara tarihlenir. Boğazköy, Alişar ve Gordion gibi merkezlerde yoğunlaşır.

Tip 5: Üçgen gövdeli fibulalardan oluşur ve dört alt tipe ayrılır. Spiral veya menteşeli iğne, boncuk–boğum bezeme ve el biçimli kanca gibi özellikler görülür. Suriye–Filistin kökenli formların Orta Anadolu adaptasyonlarıdır. MÖ 8. yüzyıl son çeyreğinden 7. yüzyıl başına kadar kullanılmış olup, Gordion, Alişar, Mezopotamya ve Ege bağlantılarını yansıtır.

Tip 6: “D” biçimli gövdeye sahip tek örnekten oluşur. Sade yaylı formu ile dikkat çeker. MÖ 9.-6. yüzyıllar arasında Yakın Doğu ve Anadolu’da yayılım göstermiş, Urartu kökenli olup geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır. Kronolojik olarak en erken örnekler MÖ 8. yüzyıl başlarına, en geç örnekler ise MÖ 7. yüzyıl ortalarına, bazı tiplerde ise sonuna kadar tarihlenir. Coğrafi yayılımında Gordion, Boğazköy, Alishar, Urartu şehirleri ve Batı Anadolu kıyı merkezleri öne çıkar. Fibulaların Ege Adaları, Güney İtalya, Suriye–Filistin, Mezopotamya ve Güney Kafkasya’ya kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

Üretim teknikleri zamanla evrim göstermiş; erken dönemde tek parça döküm yaygınken, geç dönemde parçalı üretim tercih edilmiştir. Bezeme çeşitliliği disk, abaküs, boncuk-boğum, omurga, yiv, nokta, bitkisel ve geometrik desenleri içerir. Kanca formları arasında kılıç kabzası, el biçimi ve sade kanca yer alır.

Tip 1C, 2C ve 2D gibi alt tipler yalnızca elit mezar bağlamlarında görülmekte, bu da fibulaların işlevsel olmanın ötesinde sosyal statü göstergesi olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yayılım alanları, dönemin politik, ticari ve kültürel ilişkilerini yansıtan arkeolojik kanıtlar niteliğindedir.

Müze deposunda bulunan tez konumuzu oluşturan metal buluntulardan Frig ve Urartu dönemine ait fibulaların bazılarının yüzeylerinin korozyon ile kaplı olduğu görülmüştür. Bu fibulaların herhangi bir koruma ve onarım uygulaması yapılmadan ve önleyici koruma önlemi alınmadan müze depolarında muhafaza edilmesi bu objelerin çevresel koşulların etkisiyle (bağıl nem, sıcaklık, atmosferik gazlar vb.) daha çok bozulmasına ve hatta yok olmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple bu objelerin uygun mikro iklimlendirme ortamı (polietilen poşetler-kutular içerisinde çeşitli kurutucu ajanlar kullanılması) oluşturularak ve uygun paketleme malzemeleri ile paketlenerek muhafaza edilmesi önerilmektedir.

Tablo 5.1: Nevşehir Müzesi Fibulaları İçin Oluşturulan Ana Tipoloji Tablosu.

Ana Tipoloji	Açıklamalar	Özellikler	Ana Tipe Örnek Resim	Kronoloji ve Yayılım Alanları
Tip 1	At nalı biçimli gövdeliler, dört alt tipe ayrılmaktadır.	Dikdörtgen veya yuvarlak kesitli gövdeliler, kılıç kabzası kancalı, disk veya abaküs biçimli bezemelerden oluşmaktadır.	 Kat. No. 3	MÖ 8. yüzyıl başı - MÖ 7. yüzyıl ortası. Gordion, Boğazköy, Ege Adaları.
Tip 2	Yarım daire biçimli gövdeliler, dört alt tipe ayrılmaktadır.	Yuvarlak kesitli, sade veya diskli bezemeli gövdeliler, farklı kanca biçimliler.	 Kat. No. 8	MÖ 8. yüzyıl son çeyreği - MÖ 7. yüzyıl ortası. Gordion, Batı Anadolu, Güney İtalya.
Tip 3	“U” biçimli gövdeliler, menteşe bağlantılı iğne sistemi olanlar.	Urartu etkili yaprak veya şerit biçimli gövdeliler, yiv, nokta, bitkisel ve geometrik bezemeliler.	 Kat. No. 11	MÖ 8. yüzyıl sonu - MÖ 7. yüzyıl başı. Güney Kafkasya, Urartu-Frig etkileşimi.
Tip 4	Oval gövde, dört alt tipe ayrılmaktadır.	Frig, Urartu ve Yakın Doğu kökenli formların sentezi, spiral veya menteşeli iğneliler, omurga, simit veya yiv bezemeliler.	 Kat. No. 25	MÖ 8. Yüzyıl - MÖ 7. yüzyıl Boğazköy, Alışar, Gordion.

Tip 5	Üçgen gövde, dört alt tipe ayrılmaktadır.	Spiral veya menteşeli iğneli, boncuk-boğum bezemeli, el biçimli kancalılar.	 Kat. No. 32	MÖ 8. yüzyıl son çeyreği-MÖ 7. yüzyıl başı. Gordion, Alishar, Mezopotamya, Ege bağlantıları.
Tip 6	“D” biçimli gövdelilere, tek örnektir.	Sade gövdeli formlu.	 Kat. No. 34	MÖ 9. Yüzyıl-MÖ 6. yüzyıl. Gordion, Boğazköy, Alishar, Urartu şehirleri, Batı Anadolu.

Tablo: 5.1 (devamı).

KAYNAKÇA

- Ainian, A. M. (2005). Inside the Adyton of a Greek Temple: Excavations on Kythnos(Cyclades). In M. Geroulanou ve M. Stamatopoulou (Eds.), *Architecture and Archaeology in the Cyclades, Colloquium in Honour of J.J. Coulton* (pp. 87-111). Oxford: Oxford University Press.
- Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net.
- Alexander, J. (1973). The history of the fibula. In D. E. Strong (Ed.), *Archaeological theory and practice* (pp. 217-230). London: Routledge.
- Alexander, J., ve Hopkin, S. (1982). The origins and early development of European fibulae. *Proceedings of the Prehistoric Society*, 48, 401-416. <https://doi.org/10.1017/S0079497X00008947>
- Anadolu Uygarlıkları. (<https://docplayer.biz.tr/37281008-Eskicag-tarihi-ve-uygarliklari-ii-6-ders-dr-ismail-baytak-anadolu-gec-hititler.html> 30.04.2022).
- Arslan, G. (2016). *Demir Çağ'da Anadolu Kent Kapıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Arslan, N., Dennert, M., ve Böhlendorf Arslan, B. (2009). Assos 2007 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı XXX(3)*, Ankara, 105-122.
- Balen-Letunić, D. (2003). Kalup Za Lijevanje Voštanih Modela Certosa Fibula iz Siska, *Opvsc. archaeol.* 27(1), 251-256.
- Baştürk, E. (2025). Anadolu'dan Yeni Bir Kazı ve Yeni Veriler: Tanır Yassıhöyük Geç Demir Çağı Boya Bezemeli Seramikleri. *Olba Journal*, 33. 97-132.
- Baştürk, M. B. (2012). Doğu Anadolu'da Demir Çağlar İnanç Sistemlerinin Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında İncelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Baykan, D. (2012). “Nif (Olympos) Dağı Kazısı Metal Buluntularının Tipolojik ve Analojik Değerlendirmesi”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı XXVII*, Ankara, 231-236.
- Baykan, D. (2017). “Metal Buluntular ve Arkeometalurji Verileri. Peker, M. Baykan, C. ve Baykan, D., (Editörler), *Nif Dağı Balıcaoluk (2008-2016)*”, Prof. Dr. Elif Tül Tulunay Onuruna, İstanbul, Homer Kitabevi, 119-160
- Bilir, A. (2019). Bolu Müzesi Bronz Fibulaları, 102, 77-105. DOI: 10.13113/CEDRUS/201904.
- Blinkenberg, C. (1926). *Fibules Grecques et Orientales*. Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- Boardman, J. (1961). Ionian Bronze Belts. *Anatolia* 6, 179-189.
- Boehlau J. and Schefold., K. (1942). *Larisa am Hermos: die Ergebnisse der Ausgrabungen*, Boehmer, R. M. (1972). *Die Kleifunde von Boğazköy*, Berlin: Mann Verlag.
- Bostancı Öktem, S. (2023). *Van Müzesi'ndeki Urartu fibulaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Breasted, J. H. (1930). *Earlier Historical Records of Ramses III*, Plate 30-32.
- Brock, J. K., Young, G. M. (1949). *Excavations in Siphnos*, *BSA* 44, 1-92.
- Brøns, C. (2017). *God & Garments: Textiles in Greek Sanctuaries in the 7th to the 1st*

Centuries. Oxford.

- Buluç, S. (1979). *osten*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji ve Çağdaş Anadolu Arkeoloji Kürsüsü, Doçentlik Tezi, Ankara.
- Burke, B. (2016). "Phrygian Fibulae as Markers of Textile Dedications in Greek Sanctuaries." *Textiles, Trade and Theories. From the Ancient Near East to the Mediterranean*. Ed. Kerstin Droß-Krüpe ve Marie-Louise Nosch. Münster: Ugarit-Verlag.
- Bülbül, C. (2009). Eski Anadolu Tarihinde Frigler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(27), 79-95.
- Canby, JV (1965). Erken Bronz 'Biblo' Kalıpları. *Irak*, 27 (1), 42-61.
- Caner, E. (1983). *Fibeln in Anatolien I*, PBF Abteilung XIV, 8. Band. München. Verlag CH Beck.
- Collins, P. (2008). *From Egypt to Babylon: The International Age 1550-500 BC*, Massachusetts: Harvard University.
- Ćurčić, V. (1908). Alter und Herkunft einiger Fibeln und Tongefäße aus Bosnien und der Hercegovina. W. Kubitschek (Editör), *Jahrbuch für Altertumskunde II* içinde (ss. 1-17). Wien: In Kommission bei Anton Schroll ve Co.
- Çalış, E. (2018). "Batman Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Fibula" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:81.
- Çapar, Ö. (1987). Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31(1-2), 43-73.
- Çavuşoğlu, R. (2018). "Urartu Takı Sanatının Süsleme Teknikleri (Bildiri)". Prof. Dr. Hasan Çiçek (Ed). *Uluslararası Kültür, Sanat ve Toplum Sempozyum Bildirileri*, 18-20 Ekim 2018, (1528-1541).
- Çil, G. (2021). *Van Kalecik ve Çavuştepe Nekropollerindeki Demir Çağı Urartu Dönemi Fibulalarının Biyoarkeolojik Değerlendirmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çilingiroğlu, A. (1997). *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı* İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Davidson, G. R. (1952). *Corinth, The Minor Objects (Vol. XII)*. The American School of Classical Studies at Athens Princeton, New Jersey.
- Demirer, Ü. (2013). *Kibyra Metal Buluntuları [Yayınlanmamış doktora tezi]*. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.
- Deonna, W. (1938). *Exploration Archeologique de Delos faite par l'e Francaise D'Athenes*
- Dönmez, Ş., ve Dönmez, Ş. (2017). Byzantion'dan Önce Thrakion Vardı Şehr-i İstanbul'un Kuruluş Ezberlerine Arkeoloji Darbesi. *Tarih/34*, 64, 68.
- Duymuş, H. H. (2011). Assur Kaynaklarına Göre Demirçağı'nda Tabal Krallığı According ToThe Sources Of Assuria The Kındom Of Tabal In The Iron Age, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Dergisi. 2. 34-46.
- Engin, A. D. (2016). Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesinde bulunan bir grup bronz Frig Fibulaları üzerine inceleme.

- Erdoğan, E. (2015). Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu’da Frig Kültür Etkileri, Yayımlanmamış doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, E. (2018). Su Kuşlu Fibulalar ve Aydın Arkeoloji Müzesi’nden Bir Örnek (227-248), Olba Dergisi, S: XXVII.
- Erdoğan, E. (2019). Frig tipi fibulalarda tanrıça sembolizmi üzerine bazı düşünceler. Art-Sanat, (11), 0007. <http://dx.doi.org/10.26650/artsanat.2019.11.0007>
- Erdoğan, E. (2019). Tisna I İlk Araştırmalar ve Gözlemler. İstanbul: Ege Yayınları.
- Erdoğan, E. (2020). Of Phrygian Type Fibulae Depicted on Rare Coins. In B. Gür ve S. Dalkılıç (Eds.), Anadolu Prehistoryasına Adanmış Bir Yaşam: Jak Yakar’a Armağan (pp. 131-146). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Erdoğan, E., Toprak, G. T., Gökdağ, E. S. (2020). Doğum ve Koruyuculuk ile İlişkili Fibula-İğne Kullanımı. Tüba-Ar: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, (27), 129-150. Ezberlerine Arkeoloji Darbesi. Tarih 34, 64-68.
- Erpehlivan, H. (2024). Bursa Arkeoloji Müzesi ve Bilecik Müzesi’nden Frig (Anadolu) Tipi Fibulalar. OANNES - International Journal of Ancient History, 6(1), 173-202.
- Gürbüzer, M. (2022). The Traces of The Early Iron Age at Amos. TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, (31), 27-38.
- Hawkins, J. D. (1982) “Neo-Hittite States in Syria and Anatolia”, J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (eds.), Cambridge Ancient History 3.1: The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C., Cambridge, Cambridge University Press: 372-441
- Herodotos, (2012). Tarih. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hildebrand, B. E. (1872/1880). Antiquarisk tidskrift för Sverige IV Utgifven af Kongl. Vitterhets Historie Och Antiquitets Akademien. Stockholm: Ivar Hæggströms Boktryckeri.
- Hoffmann, H. (1965). Greek Gold Jewellery from the Age of Alexander. Apollo: The international magazine of arts, (45), 360-365.
- Hogarth, D. G. (1908). Excavations at Ephesus: The Archaic Artemisia (Vol. 1). British Museum.
- Hom. İl. Homeros, İlyada, Altın Post Yayınları, ed. Zübeyir Yiğit, 2015,
- Hom. Od. Homeros, Odysseia, Arkadağ Yayınevi, çev. Fulya Koçak, 2014,
- Homer, (1946). The Odyssey. 2. Cilt. Çev. Augustus Taber Murray. Londra: William Heinemann Ltd.
- Homeros, (2014). İlyada. Çev. Azra Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hout, T.P.J. V. (2013). “Hitit Krallığı ve İmparatorluğu’nun Kısa Tarihi” Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu, Ed. Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=NVM01&DistId=MRK> (09.08.2025).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Nev%C5%9Fehir_M%C3%BCzesi (20.07.2025).

<https://www.getty.edu/publications/artistryinbronze/the-hellenistic-east/21-paterakis/#fig-21-4> (Erişim tarihi: 17.06.2025).

<https://www.turkishmuseums.com/museum/detail/2200-nevsehir-muzesi/2200/1> (20.07.2025).

- Hürmüzlü, B. (2003). Klazomenai Akpınar Nekropolisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kavak, B. (2017). Göller Bölgesi (Burdur-Isparta İlleri) Demir Çağ Arkeolojik Veriler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Kaya, Y. (2019). İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demir Çağ Seramik Gelenekleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Kealhofer, L., Grave, P. (2011). The Iron Age on The Central Anatolian Plateau (Edited) S. R. Steadman, G. McMahon) The Oxford Companion to Ancient Anatolia, Oxford: Oxford University.
- Kilian, K. (1975). Fibeln in Thessalien von der Mykenischen bis zur Archaischen Zeit (Vol. 1). München.
- Kohler, E. L. (1995). The Gordion Excavations, 1950-1973: Final Reports (Vol. 2). The University Museum.
- Konyar, E. (2013). Demir Çağı'nda Anadolu'da Kadın: Urartu, Frig ve Lidya. A Muhibbe(Ed.), Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe (241-267). İstanbul: Sanat.
- Kopaniias, K. (2015). The Mushki/Phrygian Problem From The Near Eastern Point Of View. Nostor: Indigenous Culture, Migration + Integration In The Aegean Islands + Western Anatolia
- Köroğlu, G. (2004). Anadolu Uygarlıklarında Takı. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Köroğlu, K. (2020). Urartu: Krallık ve Aşiretler. Urartu Doğuda Değişim, 11-23.
- Körte, G., ve Körte, A. (1904). Gordion Ergebnisse der Ausgrabung im Jahre 1900. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer.
- Ksenophon. (2014). *Kyropaedia* (W. Miller, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 4th century BCE).
- LaBuff J. (2020). The Peoples of Anatolia. Leiden/ Boston.
- Lamb, W. (1934-1935). Excavations at Kato Phana in Chios. BSA, 35, 138-164.
- Omura, S. Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi Catalog, K. Matsumura ve M. Omura(Editörler), IWORD Co.,Ltd.
- Mellink, M., J. (1965). Mita-Mushki and Phrygians, Anadolu Araştırmaları II Helmut Theodor Bossert'in Hatırasına Armağan, İstanbul, 317-325.
- Mikami, T. ve S. Omura. 1992. "Türkiye'deki Kaman-Kalehöyük'teki İkinci Kazıya İlişkin Ön Rapor (1987)." Japonya'daki Orta Doğu Kültür Merkezi Bülteni 6: 27-59.
- Montelius, O. (1880/1882). Spännen Från Bronsåldern Och ur dem Närmast Utvecklade Former, Typologisk Studie. Antiquarisk tidskrift för Sverige, 6(3). Stockholm: Ivar

Hæggströms Boktryckeri.

- Montelius, O. W. (1889). Typologien Eller Utvecklingsläran Tillämpad på det Menskliga Arbetet. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, 10(3:e), 237-268.
- Muscarella, O. W. (1964). Ancient safety pins their function and significance. Expedition, 6(2), 34-40.
- Muscarella, O. W. (1967). Fibulae represented on sculpture. Journal of Near Eastern Studies, 26(2), 82-86.
- Muscarella, O. W. (1984). Fibulae and Chronology, Marlik and Assur. Journal of Field Archaeology, 11(4), 413-419.
- Muscarella, O. W. (2007). Frig Fibulaları. In H. Sivas & T. Tüfekçi-Sivas (Eds.), Friglerin Gizemli Uygarlığı (s. 173-181). İstanbul.
- Muscarella, O. W. (2013). The date of the destruction of the Early Phrygian Period at Gordion. İçinde Archaeology, artifacts and antiquities of the ancient Near East (s. 573-581). Brill.
- Kalaycıoğlu, N. (1988). "Müzemizce Satın Alınan Bir Gurup Frig Fibulaları", Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yıllığı, Ankara.
- Naumann, R., ve Tuchelt, K. (1963). Die Ausgrabung im Südwesten des Tempels von Didyma 1962. IstMitt, 13-14.
- Ogden, J. (1992). Antik mücevherler (Cilt 4). Kaliforniya Üniversitesi Yayınları.
- Omura, S. (1996). 1995 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları, Kazı Sonuçları Toplantısı XXVIII(1), Ankara, 201-2012.
- Omura, S. (1992). 1991 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları. In XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı (Ankara 25-29 Mayıs 1992) (Vol. 1, pp. [Page Range]). T.C. Kültür Bakanlığı.
- Öğün, B. (1976). Urartäischen Fibeln. İçinde Akten Des VII. Internationalen Kongresses Für Iranische Kunst und Archaologie. München, 7-10 September 1976 (s. 178-188). Berlin.
- Özcan, A. (2025). "Geç Hitit Rölyeflerinde Giyim Hakkında Bir İnceleme." Şapinuva'ya Adanmış Hayatlar: Aygöl ve Mustafa Süel Armağan Kitabı. Ed. Esmâ Reyhan, Leyla Murat Karakurt ve Tülin Cengiz. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Özdemir, M. A. (2016). Nevşehir Suluca Karahöyük Demir Çağ Boyalı Seramikleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özer, B. (2018). Pedasa'dan Erken Demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları Ve Urne Pithoslar. Tüba-Ar Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, (22), 35-55.
- Pedde, F. (2000). Voderasiatische Fibeln Von der Levante bis Iran. ADOG 24 Berlin: SDV.
- Pedde, F. (2001). Development and expansion of Near Eastern fibulae in the Iron Age. In R. Eichmann & H. Parzinger (Eds.), Migration und Kulturtransfer: Der Wandel vorder-und zentralasiatischer Kulturen im Umbruch vom 2. zum 1. vorchristlichen Jahrtausend, Akten des Internationalen Kolloquiums 23. bis 26 November (ss. 485-496). Dr. Rudolf Habelt GmbH.

- Pedde, F. (2018). Fibulae in Neo-Assyrian burials. In E. Simpson (Ed.), *The Adventure of the Illustrious Scholar: Papers Presented to Oscar White Muscarella* (Bölüm 18). Koninklijke Brill NV.
- Pınarcık, P. (2021). Elazığ Müzesi'nden Bir Grup Fibula. *Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi*, (3), 15-28.
- Polat, A. C. G. K. Y., Şahin, T. S. H. S. I., ve Topaloğlu, Y. Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler, (1-42).
- Polat, Y. (2010). *Anadolu Arkeolojisi: Anadolu'da Demir Çağ Uygarlıkları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sagona, A. ve Zmansky, P. (2015). *Arkeolojik veriler Işığında, Türkiye'nin En Eski Kùltürleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Sams, G. K. (2011). *Anatolia: The First Millennium B.C.E In Histortical Context*. (Edited) S. R. Steadman., G. McMahon) *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, Oxford: Oxford University.
- San, O. (2006). Diyarbakır Müzesinde Yer Alan Urartu Tunç Fibulaları. *Olba Dergisi*, III, 35-54.
- Sapouna-Sakellarakis, E. (1978). *Die Fibeln der Griechischen Inseln (Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIV, Band 4)*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Seeher, J. (2001). *Die Zerstörung der Stadt Hattuša. Anatolia Antiqua*. İstanbul.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevin, V. (2016). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevin, V. (2019). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Shaw, I., ve Jameson, R. (1999). *A dictionary of archaeology*. Massachusetts, USA: Blackwell Publishers.
- Sophocles. (n.d.). *Oedipus Tyrannus*. (1265-1280).
- Sivas, T. (2007). Frigler ve Frig Uygarlığı. *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, 77-92.
- Sivas, H. ve Sivas, T. (2008). *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri: TAY 6 Demir B*, İstanbul: Ege.
- Stronach, D. (1959). The Development of the Fibula in the Near East. *Iraq*, 21(2), 180-206.
- Şahin, N., Ersoy, A., Tanrıver, C., Şahin, I., ve Akat, S. (2003). Klaros 2001. Kazı Sonuçları Toplantısı XXIV(2), Ankara, 81-91.
- Tarhan, Ç.M. (2009). *Urartu Maden Teknolojisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (M.Ö. 12. – M.S. 4. Yüzyıllar Arası)*. İstanbul: İletişim.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim.
- Tekocak, M. (2012). Akşehir Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Bronz Fibula. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 27-42.
- Temizsoy, İ. ve Stephen, L. (1999). "Gavurkalesi: The 1998 Season." *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu

- Medeniyetleri Müzesi, 53-85.Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 18.
- Tischler, O. (1881). Über die Formen der Gewandnadeln (Fibeln) nach ihrer historischen Bedeutung. In W. Gümbel, J. Kollman, F. Ohlenschlager, J. Ranke, et al. (Eds.), Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns (pp. 47-84, Tafel III-VI). München: Theodor Riedel.
- Uçankuş, H.T., İnsanlık, B., ve Arkeoloji, U. B. (2000). Tarih öncesi çağlardan Perslere kadar Anadolu.
- Undset, I. (1889). Archäologische Aufsätze über südeuropäische Fundstücke. ZfE, 21, 205-234.
- Ünsal V. ve Salman B. (2013). Nevşehir ve Hacıbektaş Arkeoloji Müzelerindeki Frig Fibulaları, (79-86). Journal of Archaeology and Art, Arkeoloji ve Sanat, S:142. 82.
- Von Graeve, V. (2007). 2004-2005 Milet Çalışmaları. Kazı Sonuçları Toplantısı XXVIII(2), Çanakkale, 625-649.
- Waldbaum, J. C. (1983). Metalwork from Sardis: The Finds Through 1974. Cambridge: Harvard University Press.
- Winckler, H. (1901) Altorientalische Forschungen, Leipzig.
- Yıldırım, Ş. (2006). Eski Çağda Anadolu'nun Savaş Kapıları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yılmaz, M. A. (2015). Vezirköprü/Oymaağaç Höyük Demir Çağı Seramikleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.(bak dipnot sillll) kontrol et bunu
- Yiğitpaşa, D., ve Çakır, N. (2021). Samsun Müzesi'nden Tunç Çağı'na ve Demir Çağı'na Tarihlenen Bir Grup Metal Silah. Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 379-409.
- Young, R. S. (1981). The Gordion Excavations final reports/1 Three great early tumuli. The Gordion excavations final reports.

EKLER

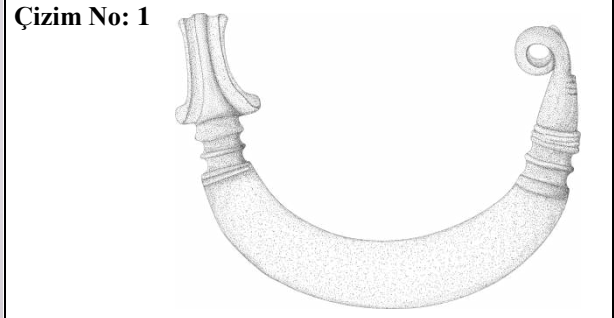
EK 1. Kataloglar

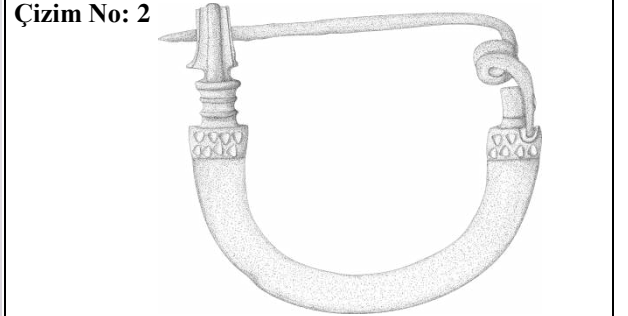
EK 2. Çizim Levhaları

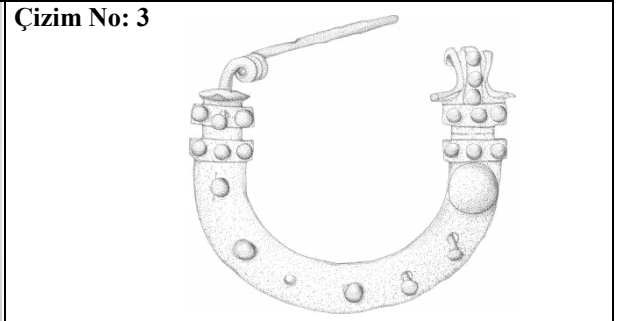
EK 3. Resim Levhaları

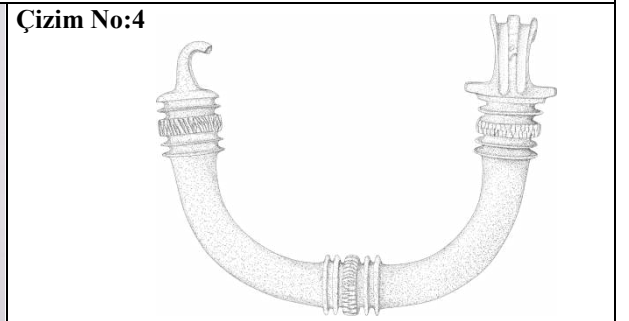

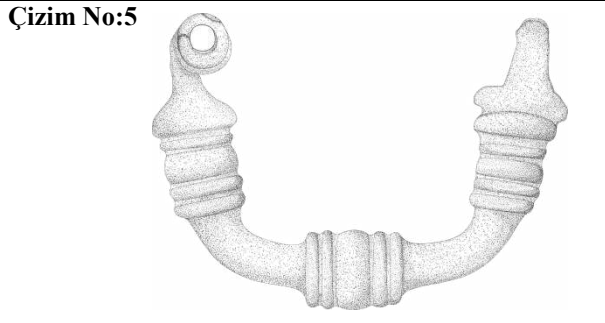
EK 1. Kataloglar

Katalog No:	1		
Tip No:	1A		
Müze Eser Envanter No:	255(625)		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça		
Müzeye Geliş Tarihi:	23/04/1967		
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeye Nerden Geldiği:	Yaraşlı/Kulu/KONYA		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl		
Ölçüleri:	Gen:7 cm, Yük.: 5 cm, Kal.: 0,3		
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 10, Fig. 156; Ünsal ve Salman 2013, 82; Sams ve Voight, 2011, 63; Muscarella 1967, pl. V, fig. 27; Bingöl 1999, 1199; Piotrovsky 1952, Res. 18; Engin 2016, 10,11 Env No. 7.			
Eserin Tanımı: Bu bronz fibula, at nalı şeklinde döküm tekniğiyle üretilmiştir. Yüzeyinde doğal patinalar gözlemlenmektedir. İki sarmallı zembereği sağlam durumda olmasına rağmen, fibulanın iğnesi noksandır. İğne bağlantısının olduğu spiral (helezonik) kısmı ile kanca bölümü aynı eksen üzerinde konumlanmıştır. Kanca kısmı yassılaştırılarak uzatılmış ve üzeri çift sıra ince şeritle (silme) kılıç kabzası şeklinde bezenmiştir. Fibulanın gövde bölümü dikdörtgen kesitli olup, simetrik bir süsleme düzeni sergilemektedir. Kollarında, iki yiv arasında bir bilezik veya disk motifi yer alırken, gövdenin diğer kısımlarında başka herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.			
Resim No: 1		Çizim No: 1	

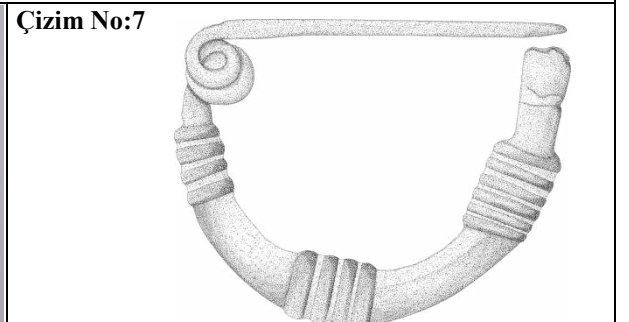
Katalog No:	2
Tip No:	1A.1
Müze Eser Envanter No:	256(626)
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	23/04/1967
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Yaraşlı/Kulu/KONYA
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:4,4 cm, Yük.:4,7 cm, Kal.: 0,3
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 13, Fig. 188A; Muscarella 1967, pl. III, fig. 14; Ünsal ve Salman 2013, 82; Muscarella 1967, Pl. IX. 47-49, Pl. X. 50-53, Pl. XI. 57-62; Sapouna Sakellerakis 1978, Taf. 53.1659; Young 1981, Pl. 92, C-D; Kalaycioğlu 1988, Res. 5A-B; Temizsoy 1993, Lev. 1-2, Şek. 4-39; Tekocak 2012, Lev. II, 6-7; Baykan 2015,43, Flgs. 2: M. 10-60.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, at nalı formunda olup, dikdörtgen kesitli sade bir yapıya sahiptir. Gövde kısmı dikdörtgen kesitli olup, kollar üzerindeki zemberek ve tutamak bölümlerine geçiş, yine dikdörtgen biçimli bir abaküs aracılığıyla sağlanmıştır. Zembereğin yer aldığı kolda, abaküs ile zemberek kısmı arasında kare kesitli ve iki şeritli (silmeli) bir geçiş unsuru bulunmaktadır. Bu kare kesitli geçişin hemen dış kenarında, yani iğnenin spiral (helezonik) biçimde sarıldığı noktada, zemberekten çıkan iğne kısmı perçinle gövdeden ayrılmış durumdadır. İğnenin kılıç kabzasını andıran tutamak bölümü ile abaküs arasında üç adet disk yer almaktadır. Kanca bölümünün altındaki abaküsün ön yüzünde, dikdörtgen bir çerçeve içerisinde stilize edilmiş üçgen formlu sekiz adet küçük niş bezemesi işlenmiştir. Fibulanın iğnesi sağlamdır ve uca doğru sivrilen bir yapıya sahiptir. Kanca biçimli iğne tutamağının üzerinde, kılıç kabzasını çağrıştıran biçimde paralel uzanan iki oluk bezemesi dikkat çekmektedir. Eser, korozyon ve patina nedeniyle belirgin bir yüzey dokusuna sahiptir.	
Resim No: 2 	Çizim No: 2

Katalog No:	3
Tip No:	1B
Müze Eser Envanter No:	287(657)
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	23/04/1967
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Çanakkale
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl ve 7. Yüzyıl başları
Ölçüleri:	Gen:8,3 cm, Yük.:6 cm, Göv. Kal.: 0,2 cm
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 34, Fig. 416; Ünsal ve Salman 2013, 82.; Sams ve Voight, 2011, 65; Muscarella 1967, pl. VI, fig. 31; Engin 2016, 6-7. Env No. 3; Tekocak 2012, Akşehir Tip II, 31; Türe, 2011: 144.	
Eserin Tanımı: Bu bronz fibula, at nalı formunda olup döküm tekniğiyle üretilmiştir; yüzeyinde doğal patinalar mevcuttur. Eserin dikdörtgen kesitli zembereği ve kılıç kabzası şeklindeki tutamak kısmı sağlam durumdadır, ancak iğnesinin uç kısmı eksiktir. Spiral (helezonik) iğnenin başlangıç noktasında bir disk veya bilezik detayı yer almaktadır. Sağlam iğne kancası üzerinde iki derin yiv bulunmakta ve bu yivlerin arasında üç adet kürecik/boncuk şeklinde bezeme görülmektedir. Fibulanın gövdesinde toplam beş adet perçin/çivi bulunmakta olup, bunlardan biri kayıptır. Mevcut perçinlerden biri, yassı küre biçimli bir süsleme unsuruyla birlikte kancanın yer aldığı kol kısmında izlenmektedir. Simetrik süslemelerle bezenmiş bu fibulanın kanca ve yay kısımlarında ikişer adet dikdörtgen abaküs (düz, dikdörtgen plaka) yer almaktadır. Bu abaküslerin üzerine, her iki kolda altışar adet olmak üzere toplam on iki adet perçinlenmiş kürecik/boncuk/çivi başı işlenmiştir.	
Resim No: 3 	Çizim No: 3

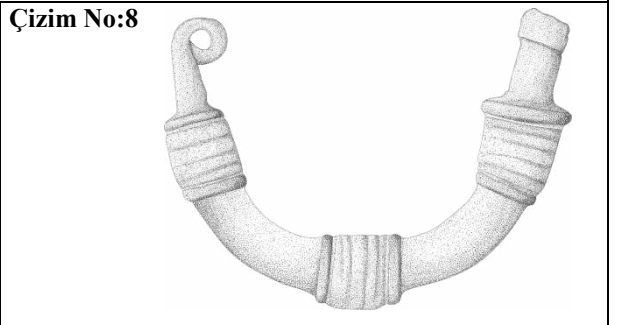
Katalog No:	4		
Tip No:	1C		
Müze Eser Envanter No:	286(656)		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça		
Müzeye Geliş Tarihi:	23/04/1967		
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeye Nerden Geldiği:	Çanakkale		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl sonu ve 7. Yüzyıl başı		
Ölçüleri:	Gen:8,3 cm, Yük.:6 cm, Göv. Çap.: 1,3x1,1 cm		
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 47, Fig. 712-721A; Ünsal ve Salman 2013, 82; Muscarella 1967, 50, pl. X, fig.; Erdan 2018, 124, Lev.XXVIII, Res. 84; Caner 1983, 150, Taf. 47, 721A, Gordion; Baykan 2017, 126, fig. 10. M.10.60, M.14-25.			
Eserin Tanımı: Bu fibula, at nalı formunda, sade ve yuvarlak kesitli bir yapıya sahiptir. İki kol ucunda ve tam gövdenin ortasında, her birinde beşer adet disk şeklinde daire halkaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş süslemeler bulunmaktadır. Bu disk formundaki halkaların en ortasındaki halkanın üzeri şerit şeklindedir ve bu şerit, insize çizgilerle (kazıma çizgilerle) bezenmiştir. Eserdeki disk şeklindeki daire halkalar ve şerit süslemeler, eserin arka kısmında kısmen düzleşmiş ve deforme olmuş durumdadır. Fibulanın spiral (helezonik) iğnesi eksik olup, sadece iğne zembereğinin çıktığı yerde kanca şeklinde küçük bir parça görülmektedir. Kanca şeklindeki iğne tutamağının üzerinde ise kılıç kabzasına benzer şekilde birbirine paralel iki oluk bezemesi yer almaktadır. Eser, korozyonlu ve patinalıdır. Fibulanın ayaklarında ve gövde merkezinde, ince disk biçimli süslemelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bezekler bulunur.			
Resim No:4		Çizim No:4	

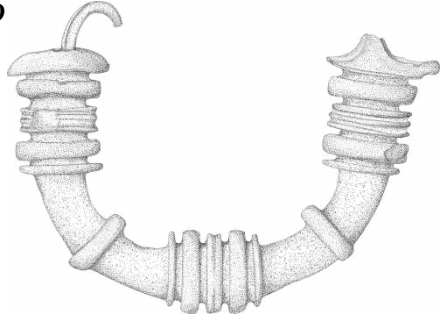
Katalog No:	5
Tip No:	1D
Müze Eser Envanter No:	3610
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	10/12/2004
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl sonu ve 7. Yüzyıl başı
Ölçüleri:	Gen:3,1 cm, Yük.:2,2 cm, Göv. Çap.: 0,3x0,6 cm
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 48, Fig. 740-742; Caner 1983, Taf.49 754-755 gordion; Muscarella 1967, pl. IX, fig. 49; Erdan 2018, 121, Lev.XXV, Res. 75; Erdan 2018, 121, Lev.XXV, Res. 73; Baykan 2012, 245, fig. 7; Mori – Omura 1993, 44, pl. 1.13; Strøm 1998, 47, fig. 10.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, at nalı şeklinde bir formda olup, dairesel kesitli bir gövdeye sahiptir. Eserin üzerinde, karşılıklı iki kol bölümünde ve bir tane de gövde bölümünde olmak üzere, belirli aralıklarla yerleştirilmiş toplam üç adet boncuk şeklinde abaküs/boğum bulunmaktadır. Bu abaküslerin üzeri, adeta ip sarılmış gibi duran, farklı sayılardaki silmelerle (ince oyuklarla) süslenmiştir. Fibulanın iğnesi eksiktir; ancak zemberek kısmında iki tur atan spiral (helezonik) kısmı mevcuttur. Kanca biçimindeki iğnenin bağlandığı tutamak bölümü, kıvrım noktasından kırılmıştır. Eserin genelinde yoğun korozyon ve patina tabakası gözlemlenmektedir.	
Resim No:5 	Çizim No:5

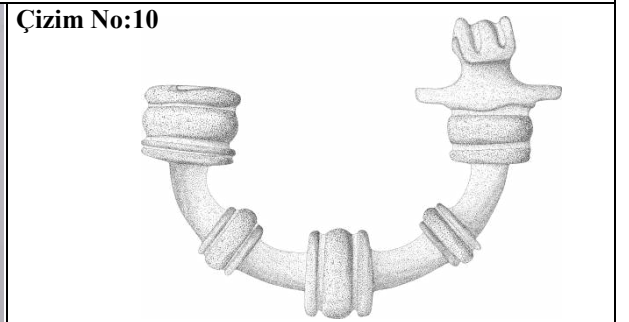
Katalog No:	6
Tip No:	2A
Müze Eser Envanter No:	3545
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	22/12/2003
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl sonu ve 7. Yüzyıl başı
Ölçüleri:	Gen:2,6 cm, Yük.:2,5 cm, Göv. Çap.: 0,4x0,5 cm
Benzerleri: Benzerleri: Caner 1983, Taf. 49, Fig. 756-760; Muscarella 1967, pl. IX, fig. 49; Erdan 2018, 117, Lev.XXI, Res. 63; Baykan 2012, 245, fig. 7; Young 1963, 360, fig. 16; Boardman 1980, fig. 95.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yarım daire şeklinde bir forma sahip olup dairesel kesitli bir gövdeye sahiptir.Eser üzerinde, karşılıklı ikişer kol bölümünde ve bir tane de gövde bölümünde olmak üzere, belirli aralıklarla yerleştirilmiş toplam üç adet boncuk şeklinde abaküs/boğum bulunmaktadır. Bu abaküslerin üzeri, ip sarılmış gibi görünen, farklı sayılarda silmelerle (ince oyuklarla) süslenmiştir. Fibulanın spiral (helezonik) iğnesinin yarısı kırık veya eksiktir; ancak zemberek kısmında iki tur atan sarmal bir yay yer almaktadır. Kanca biçimli iğnenin tutturulduğu tutamak bölümü, kıvrım kısmından kırık vaziyettedir. Eserin üzerinde yoğun korozyon ve patina tabakası gözlemlenmektedir.	
Resim No:6	Çizim No:6

Katalog No:	7		
Tip No:	2A		
Müze Eser Envanter No:	3544		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça		
Müzeye Geliş Tarihi:	22/12/2003		
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl sonu ve 7. Yüzyıl başı		
Ölçüleri:	Gen:2,8 cm, Yük.:2,3 cm, Göv. Çap.: 0,3x0,5 cm		
Benzerleri: Caner 1983, 740-742, Taf. 48, Fig.; Muscarella 1967, 49, Pl. IX, fig.; Erdan 2018, 120, Lev. XXIV, Res. 70, 71; Young 1963, 360, fig. 16.			
Eserin Tanımı: Bu fibula, yarım daire şeklinde olup dairesel kesitli bir gövdeye sahiptir. Fibula üzerinde, karşılıklı iki kol bölümünde ve bir tane de gövde bölümünde olmak üzere, belirli aralıklarla yerleştirilmiş toplam üç adet boncuk şeklinde abaküs/boğum bulunmaktadır. Bu abaküslerin üzeri, ip sarılmış gibi duran, farklı sayılarda silmelerle (ince oyuklarla) süslenmiştir. Fibulanın spiral (helezonik) iğnesi sağlam ve tamdır. İğnesinin zemberek kısmında iki tur atan sarmal bir yay mevcuttur. Kanca şeklinde olan iğnenin tutturulduğu tutamak bölümü, kıvrım kısmından kırık vaziyettedir. Eserin üzerinde yoğun korozyon ve patina tabakası gözlemlenmektedir.			
Resim No:7		Çizim No:7	

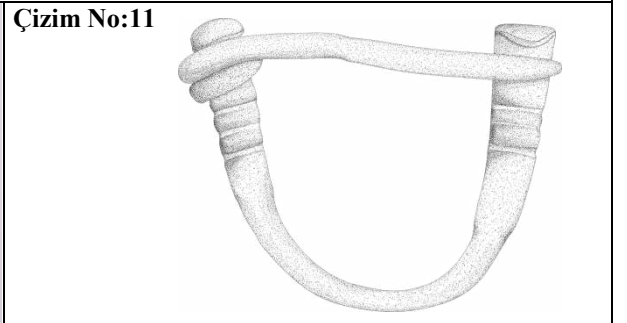
Katalog No:	8
Tip No:	2B
Müze Eser Envanter No:	3543
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	22/12/2003
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl sonu ve 7. Yüzyıl başı
Ölçüleri:	Gen:3,1 cm, Yük.:3,2 cm, Göv. Çap.: 0,4x0,5 cm
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 46, Fig. 688,689; Muscarella 1967, pl. IX, fig. 49; Erdan 2018, Lev.XXII, Res. 79, 123; Mori – Omura 1993, 44, pl. 1.13; Treister 1995, 169, fig. 6; Young 1963, 360, fig. 16; Boardman 1980, fig. 95; Baykan 2012, 245, fig. 7.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yarım daire şeklinde ve dairesel kesitlidir. Üzerinde, karşılıklı ikişer kol bölümünde ve bir tane de gövde bölümünde olmak üzere, belirli aralıklarla yerleştirilmiş toplam üç adet boncuk şeklinde abaküs/boğum bulunmaktadır. Bu abaküslerin kenarlarında ise birer adet silme yer almaktadır. Fibulanın spiral (helezonik) iğnesi eksik durumdadır; ancak iğnesinin zemberek kısmında tek tur atan sarmal bir yay mevcuttur. Kanca şeklinde olan iğnenin tutturulduğu tutamak bölümü, kıvrım kısmından kırılmıştır. Eserin üzerinde yoğun korozyon ve patina tabakası gözlemlenmektedir.	
Resim No:8	Çizim No:8

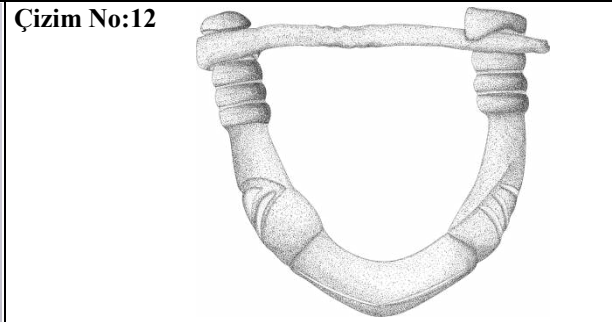

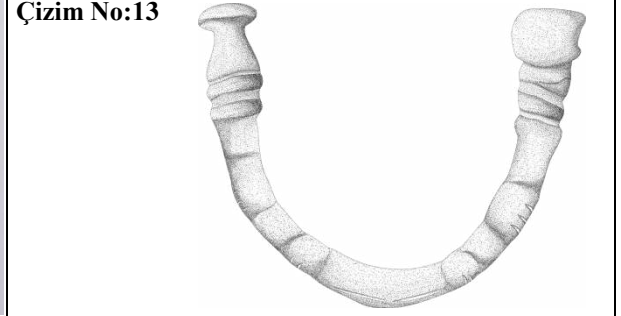
Katalog No:	9
Tip No:	2C
Müze Eser Envanter No:	457(825)
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	23/04/1967
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Yaraşlı/Kulu/KONYA
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl sonu 7. Yüzyıl başı
Ölçüleri:	Gen:5,5 cm, Yük.:3,9 cm, Göv. Çap.: 0,6x1 cm
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 55, Fig. 924A; Sams ve Voight, 2011, 64; Muscarella 1967, pl., fig. 64; Erdan 2018, 122, Lev.XXVI, Res. 76; Muscarella 1967, Pl. XII-XIII; Caner 1983,153-154, Gordion(852,854), Taf., 53-54-55; Ünsal ve Salman 2013, 142. 83;Tekocak 2012, Akşehir Tip V, 34; Muscarella Tip XII,13; Çalış 2018, 2014 – 347 (A), 275.	
Eserin Tanımı: Bu bronz fibula, yarım daire şeklinde bir gövdeye sahiptir. Yüzeyinde patinalar gözlemlenmektedir. Eserin kolları ve gövde kısmında simetrik olarak yerleştirilmiş süsleme unsurları bulunmaktadır. İki kol ucunda ve ortada, yan yana kaynaşmış beşli bilezik sırası oluşturulmuştur. Bu süslemelerin arasında, gövde kısmında iki adet tek bilezikle bezeme yapılmıştır. Fibulanın spiral (helezonik) iğne ve olasılıkla kılıç kabzası biçimli kanca bölümü eksiktir. Ancak, zembereğin çıkış bölümü ile kanca kısmının dışa doğru çıkıntı yapan boynuz şekli kısmen de olsa görülebilmektedir.	
Resim No:9	Çizim No:9
	

Katalog No:	10		
Tip No:	2D		
Müze Eser Envanter No:	3609		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça		
Müzeeye Geliş Tarihi:	10/12/2004		
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl sonu 7. Yüzyıl başı		
Ölçüleri:	Gen:4 cm, Yük.:3,2 cm, Göv. Çap.: 0,4x1 cm		
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 58, Fig. 1002; Muscarella 1967, pl. XIV, fig. 72c; Erdan 2018, 118, Lev.XXII, Res. 66.; Engin 2016, 4-5, Env. No. 1; Caner 1983, 155, taf. 57 sayı 976, 982 gordion; Tekocak 2012, 36, Akşehir Tip IV.			
Eserin Tanımı: Bu bronz fibula, yarım daire şeklinde ve döküm tekniğiyle üretilmiştir; yüzeyinde patinalar bulunmaktadır. Fibulanın kılıç kabzası biçimli kanca ve mevcut durumu eksik olan spiral (helezonik) biçimli iğne bölümünde ikişer, gövde bölümünde ise üç adet olmak üzere, toplam beş adet simetrik süsleme unsuru yer almaktadır. Bu süslemeler, kenarlarında birer ince, ortasında ise bir kalın bilezikle düzenlenmiş, üçlü gruplar halinde belirli aralıklarla sıralanmıştır. Eserin bir kolunda zembereğin çıktığı delik mevcutken, diğer ucunda iğneyi tutmaya yarayan iki silmeli kılıç kabzası şeklinde bir tutamak bulunmaktadır. Ancak, fibulanın iğnesi eksiktir.			
Resim No:10		Çizim No:10	

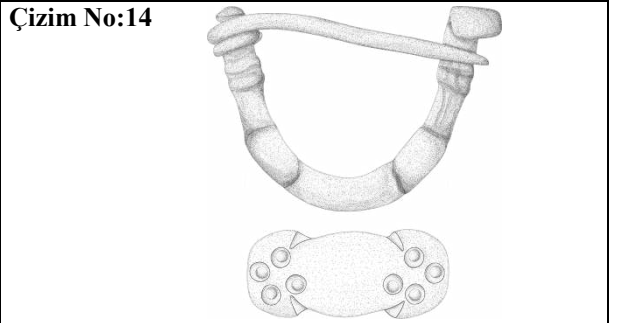
Katalog No:	11
Tip No:	3A
Müze Eser Envanter No:	1509 (4515)
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	16/06/1993
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyılın sonu MÖ 7. yüzyılın başı
Ölçüleri:	Gen:2,9 cm, Yük.:2,3 cm, Göv. Kal.: 0,2 cm
Benzerleri: Muscarella 1967: pl. III, fig 10; Öktem 2023, 176, Lev. XXIII-179 Lev. XXVI.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, geniş “U” şeklinde şerit gövdeli bir yapıya sahiptir. Şerit/gövde bölümü, birbirine paralel uzanan üç yiv ile süslenmiştir. Eserin tutamak kısmı yassılaştırılarak kıvrılmış olup, bu kolda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Fibulanın menteşe ile eklenmiş sarmal mafsallık bölümü topuz başlıdır ve iğne bu topuz başlığa iki kez dolanarak kanca bölümüne uzatılmıştır. Yay bölümünün hemen alt kol kısmında ise üç adet yüzeysel silmeli bilezik süslemesi yer almaktadır. Eser üzerinde korozyon gözlemlenmektedir.	
Resim No:11	Çizim No:11

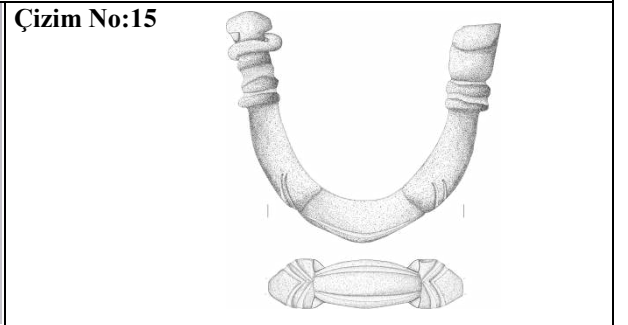

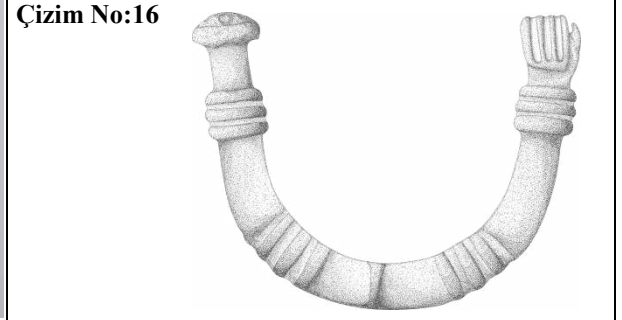
Katalog No:	12
Tip No:	3B
Müze Eser Envanter No:	2210
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	12/08/1996
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:2,8 cm, Yük.:2,6 cm, Göv. Kal.: 0,5 cm
Benzerleri: Ögün 1976, 183, Abb.6; San 2006, 53, Fig. 3b; Öktem 2023, 182 XXVII(4,3)-183 XXVIII(1,3); Çil 2021, Kat. Nr. 4-7.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yassılaştırılmış şerit gövdeli ve “U” şeklindedir. Gövde kısmı baklava dilimli/dörtgen motifli ve çentikli bir yapıya sahiptir. Baklava dilimi veya dörtgen bezemeli şerit formu gövdenin hemen yan kol bölümüne doğru “V” şeklinde çıkıntılar(çentik/kertik) bulunmaktadır. Bu “V” şeklindeki süslemenin hemen altında, kollarda karşılıklı ve simetrik olarak üçer adet yiv görülmektedir. Eserin topuz ve yay bölümünün bitişiğinde karşılıklı ve simetrik olarak üçer adet silme işlenmiştir. İğnesi mevcut olup, menteşe ile eklenmiş sarmal mafsal bölüm topuz şeklinde ve iğnenin tutturulduğu kısım kanca biçimlidir. Fibulanın iğnesi açılıp kapanarak hareket edebilmektedir. Eser üzerinde yer yer korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:12	Çizim No:12
	

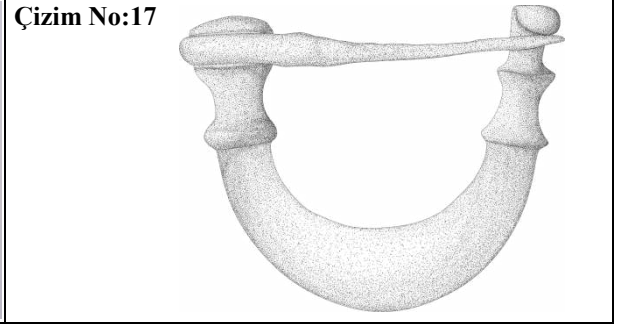
Katalog No:	13
Tip No:	3B
Müze Eser Envanter No:	2211
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	12/08/1996
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:3,7 cm, Yük.:3 cm, Göv. Kal.: 0,4 cm
Benzerleri: Ögün 1976, 183, Abb.6; San 2006, 53, Fig. 3a; Öktem 2023, 181 XXVIII(2,3,5); Çil 2021, Kat. Nr. 4-7.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yassılaştırılmış şerit gövdeli ve “U” şeklindedir. Gövde kısmı baklava dilimli/dörtgen motifli ve çentikli bir yapıya sahiptir. Baklava dilimi veya dörtgen bezemeli şerit formu gövdenin hemen yan kol bölümüne doğru, yatay ve dikey olarak kısmen simetrik şekilde yerleştirilmiş çizgisel bezemeler görülmektedir. Eserin topuz bölümünün olduğu kola iki, kanca bölümünün olduğu kola ise üç adet silme motifi işlenmiştir. Fibulanın iğnesi eksiktir. Menteşe ile oluşturulduğu varsayılan sarmal mafsallık bölümü topuz şeklinde olup, iğnenin tutturulduğu kısım kanca şeklindedir. Eser üzerinde yer yer korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:13	Çizim No:13
	

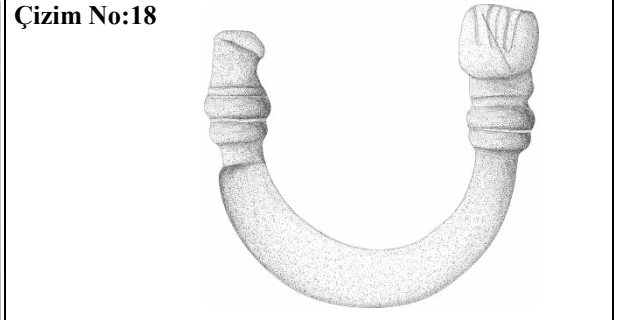
Katalog	14
Tip No:	3B
Müze Eser Envanter No:	2854
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	10/11/1997
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:3 cm, Yük.:2,1 cm, Göv. Kal.: 0,4 cm
Benzerleri: Ögün 1976, 183, Abb.6; San 2006, 53, Fig. 3b; Öktem 2023, 182 XXVII-183 XXVIII; Çil 2021, Kat. Nr. 4-7.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yassılaştırılmış şerit gövdeli ve “U” şeklinde bir yapıya sahiptir. Gövde kısmı baklava dilimi motifli ve çentiklidir. Baklava dilimi bezemeli şerit formu gövdenin her iki köşe kısmında dörder adet daire bezek görülmektedir. Eserin iğne başı/düğme bölümünün ve kanca bölümünün olduğu kollara, ikişer adet belli belirsiz dairesel silme motifi işlenmiştir. İğnesi tamdır ve uca doğru hafifçe incelmektedir. Eserin topuz biçimli iğne başı, menteşe ile eklenmiş sarmal mafsallık bölümünde, iğne iki tur dolanarak kancaya doğru uzanmış vaziyettedir. İğnesinin tutturulduğu bölümde düzleştirilerek el/kanca formu verilmiştir. Eser üzerinde yoğun korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:14	Çizim No:14

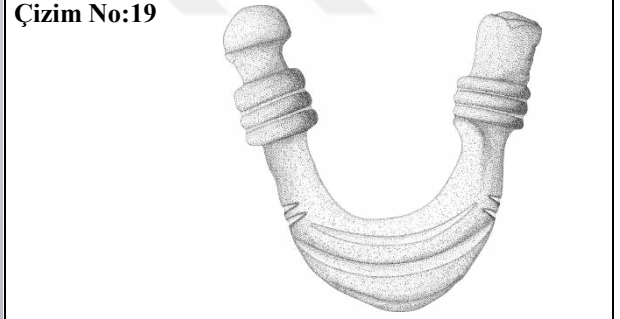

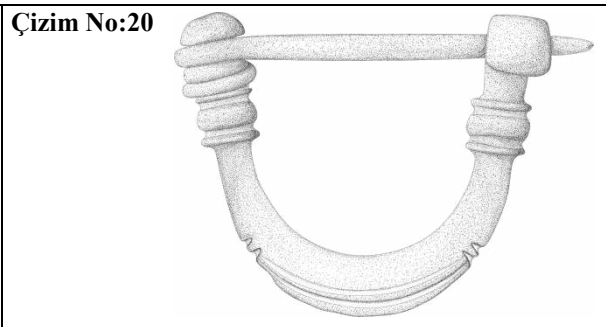
Katalog No:	15
Tip No:	3B
Müze Eser Envanter No:	2478
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	07/10/1996
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:2,6 cm, Yük.:2,3 cm, Göv. Kal.: 0,4 cm
Benzerleri: Ögün 1976, 183, Abb.6; San 2006, 53, Fig. 3b; Öktem 2023, 182 XXVII(4,3)-183 XXVIII(1,3); Çil 2021, Kat. Nr. 4-7.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yassılaştırılmış şerit gövdeli ve “U” şeklinde bir yapıya sahiptir. Gövde kısmı baklava dilimi motifli ve çentiklidir. Baklava dilimi bezemeli şerit formu gövdenin hemen yan kol bölümleri düz iken, bunların bir alt kısmında ise iç içe daralan üçer “V” şeklinde, simetrik çizgisel kazıma bezemeler görülmektedir. Eserin topuz bölümünün bulunduğu kola üç, kanca bölümünün olduğu kola ise iki adet silme motifi işlenmiştir. Fibulanın sarmal mafsallı iğnesi eksiktir. Yay kısmı topuz şeklinde olup, bu topuzun boynuna bir tur dolanmış yay görülmektedir. Eserin iğnesinin tutturulduğu bölüm düzleştirilerek el/kanca formu verilmiştir. Eser üzerinde yoğun korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:15	Çizim No:15
	

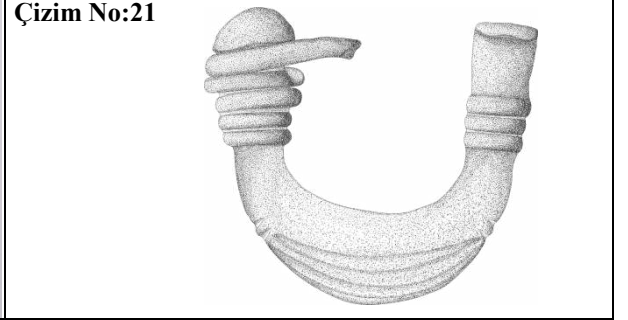
Katalog No:	16
Tip No:	3B.1
Müze Eser Envanter No:	2186
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	01/08/1996
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:1,9 cm, Yük.:1,5 cm, Göv. Kal.: 0,2 cm
Benzerleri: Ögün 1976, 183, Abb.6; Öktem 2023, 182, Lev. XXIX; Çil 2021, Kat. Nr. 4-7.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, yassılaştırılmış şerit gövdeli ve “U” şeklindedir. Gövde kısmı baklava dilimli/dörtgen motifli ve çentiklidir. Baklava dilimi veya dörtgen bezemeli şerit formu gövdenin hemen yan kol bölümüne doğru süsleme ağaç şeklinde yapılmıştır. Bu ağaç süslemesinin hemen altında, kollarda karşılıklı ve simetrik olarak üçer adet yiv görülmektedir. Eserin topuz ve yay bölümünün bitişiğinde karşılıklı ve simetrik olarak üçer adet silme işlenmiştir. İğnesi eksiktir. menteşe ile eklenmiş sarmal mafsallık bölüm topuz şeklinde olup, kanca kısmının da başparmağı belirgin şekilde işlenerek insan eli formu verilmiştir. Eser üzerinde yer yer korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:16	Çizim No:16
	

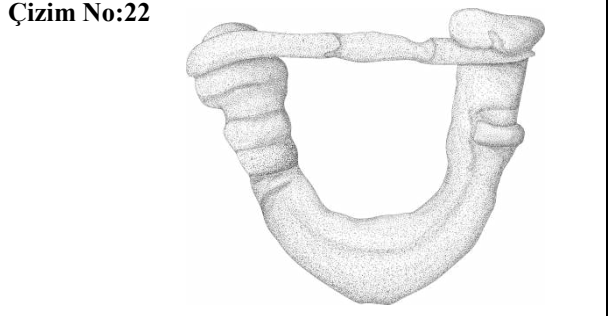
Katalog No:	17
Tip No:	3C
Müze Eser Envanter No:	2745
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	04/07/1997
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:3 cm, Yük.:2,1 cm, Göv. Çap.: 0,7x0,7 cm
Benzerleri: Genç vd. 2021, Fig. 15-9/e; Ayaz 2006, Kat. nr. 80; Öktem 2023, 74, Lev.No. VIII-1, Eser No: 36.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, “U” şeklinde bir forma sahiptir ve tamamen sade, bezemesizdir. İğne yayının ve tutamağın bulunduğu bölüm makara şeklinde işlenmiştir. Bu makaranın hemen altında, gövdeye doğru, dairesel bir silme ile gövdeye geçiş sağlanmıştır. Sarmal mafsallı İğne, topuz şeklindeki başlığın etrafında tek tur atarak, kancanın olduğu bölüme doğru incelererek uzanır. Fibulanın gövdesi şişkince olup, üzerinde yoğun bir korozyon tabakası bulunmaktadır.	
Resim No:17	Çizim No:17
	

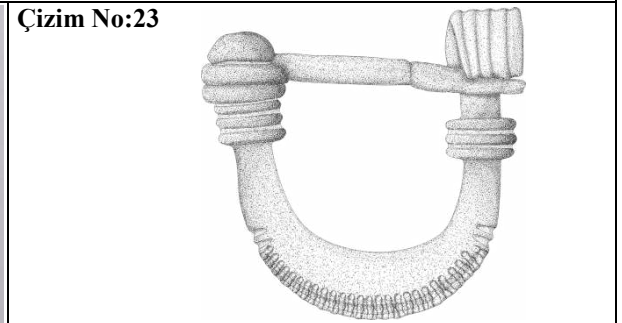
Katalog No:	18
Tip No:	3C.1
Müze Eser Envanter No:	2187
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	01/08/1996
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:2,3 cm, Yük.:2,3 cm, Göv. Çap.: 0,5x0,6 cm
Benzerleri: Genç vd. 2021, Fig. 15-9/e; Ayaz 2006, Kat. nr. 80; Öktem 2023, 74, Lev.No. VIII-1, Eser No: 36.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, gövdeye doğru şişkinleşen “U” formuna sahiptir ve tamamen sade, bezemesiz bir yapıdadır. Eserin kol bölümlerinde üçer adet yiv şeklinde bilezik bulunmaktadır. Tutamak kısmı kanca şeklinde yassılaştırılarak el biçimi verilmiştir. Sarmal mafsallı İğne yayının bulunduğu kısım ise topuz şeklinde biçimlendirilmiştir. Fibulanın iğnesi eksiktir ve üzerinde yoğun korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:18	Çizim No:18
	

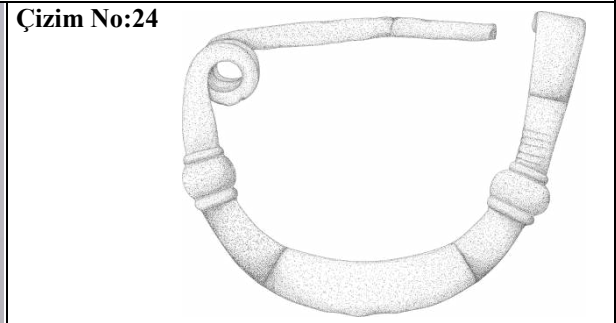
Katalog No:	19
Tip No:	3D
Müze Eser Envanter No:	2188
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	01/08/1996
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:2,6 cm, Yük.:2,5 cm, Göv. Çap.: 0,8x1,1 cm
Benzerleri: Öktem 2023, 169 Lev. XVI-171 Lev. XVIII.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, gövde bölümü “U” şeklinde şişkin ve uçlara doğru incelen bir yapıya sahiptir. Eserin kalın gövdesi, baklava dilimi şeklinde iç içe işlenmiş yüzeysel yivlerle süslenmiştir. Her iki kolda, kanca ve makara biçimli topuz başlığın hemen altında üçer adet yiv/disk bulunmaktadır. Kanca bölümü tam büküldüğü yerden kırılmıştır. Fibulanın Sarmal mafsallı iğnesi eksiktir ve üzerinde yoğun korozyon gözlemlenmektedir.	
Resim No:19 	Çizim No:19

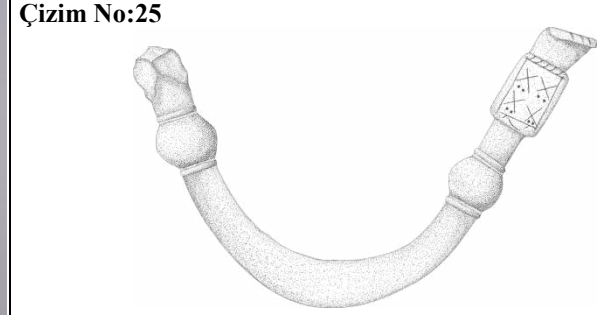
Katalog No:	20		
Tip No:	3D		
Müze Eser Envanter No:	1648 (4654)		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça		
Müzeeye Geliş Tarihi:	20/06/1993		
Müzeeye Geliş Şekli:	Hibe (Es. Es. Ve Müz. Ser. Der.)		
Müzeeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl ve MÖ 7. Yüzyıl		
Ölçüleri:	Gen:3,2 cm, Yük.:2,8 cm, Göv. Çap.: 0,5x0,6 cm		
Benzerleri: San 2006, 52, Fig.1e; Pedde 2000, Taf. 23/304; Öktem 2023, 98, Es. No. 84.			
Eserin Tanımı: Bu fibulanın gövde bölümü “U” şeklinde şişkin olup uçlara doğru incelmektedir. Eserin kalın gövdesi, birbirine paralel işlenmiş beş adet derin yiv ve bunların bitişinde bu yivlere dik olarak kesilmiş iki yivle süslenmiştir. Her iki kolda, kanca biçimli kavrayıcının ve topuz biçimli başlığın hemen altında iki ince, ortada ise bir kalın bilezik bulunmaktadır. Fibulanın menteşe ile birleştirilmiş sarmal mafsallı iğnesi tamdır ve uca doğru incelmektedir. İğnenin yay bölümü, topuz başlığa üç kez dolanarak kanca bölümüne doğru uzatılmıştır. Eser üzerinde yer yer korozyon izleri gözlemlenmektedir.			
Resim No:20		Çizim No:20	

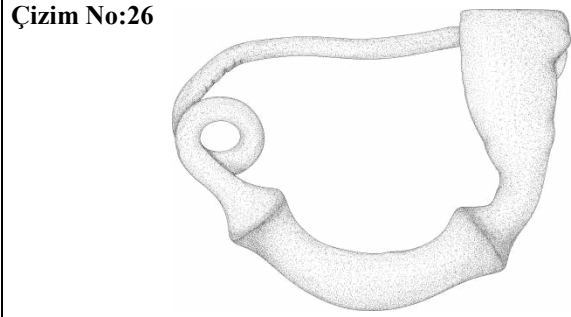
Katalog:	21
Tip No:	3D
Müze Eser Envanter No:	2479
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	07/10/1996
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:2,6 cm, Yük.:1,1 cm, Göv. Çap.: 0,7x0,9 cm
Öktem 2023, 169 Lev. XVI-171 Lev. XVIII.	
Eserin Tanımı: Bu fibulanın gövde bölümü “U” şeklinde şişkin olup uçlara doğru incelmektedir. Eserin kalın gövdesi, birbirine paralel olarak iç içe işlenmiş yivlerle süslenmiştir. Her iki kolda, kanca ve topuz başlığın hemen altında üçer adet yiv/disk bulunmaktadır. Kanca bölümü, tam büküldüğü yerden kırılmıştır. Fibulanın menteşe ile birleştirilmiş sarmal mafsallı iğnesi topuz başlıklı bölüme iki kez dolanmış durumdadır ve devamı kırıktır. Eserde yoğun korozyon gözlemlenmektedir.	
Resim No:21 	Çizim No:21

Katalog No:	22
Tip No:	3D
Müze Eser Envanter No:	2855
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	10/11/1997
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:2,2 cm, Yük.:1,7 cm, Göv. Çap.: 0,5x0,7 cm
Benzerleri: Öktem 2023, 169 Lev. XVI-171 Lev. XVIII.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, “U” şeklinde şişkin bir gövdeye sahip olup uçlara doğru incelmektedir. Eserin kalın gövdesi, birbirine paralel olarak iç içe işlenmiş yivlerle süslenmiştir. Fibulanın menteşe ile birleştirilmiş sarmal mafsallı iğnesi topuz başlıklı bölüme iki kez dolanarak kanca biçimli tutamağa doğru uzanmaktadır. Ancak iğne sonradan yapıştırılmış gibi durmaktadır. Eser üzerinde yoğun korozyon gözlemlenmekle birlikte, bu durum fibulanın bazı detaylarının tam olarak anlaşılamamasına neden olmaktadır.	
Resim No:22	Çizim No:22
	

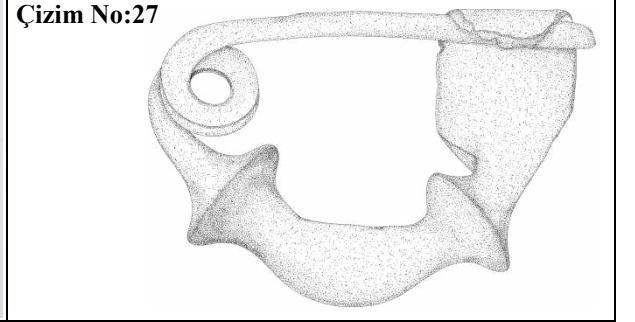
Katalog No:	23		
Tip No:	3D.1		
Müze Eser Envanter No:	2631		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça		
Müzeeye Geliş Tarihi:	25/12/1996		
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl ve MÖ 7. Yüzyıl		
Ölçüleri:	Gen:1,9 cm, Yük.:1,7 cm, Göv. Çap.: 0,4x0,5 cm		
Benzerleri: San 2006, 52, Fig. 1e; Pedde 2000, Taf. 23/304; Öktem 2023, 98, Es. No. 84.			
Eserin Tanımı: Bu fibula, “U” şeklinde şişkin bir gövdeye sahip olup uçlara doğru incelmektedir. Eserin kalın gövdesi, birbirine paralel olarak iç içe işlenmiş tırtıklı yivlerle süslenmiştir. Her iki kolda da el biçimli kancanın ve makara biçimli topuz başlığın hemen altında üçer adet yiv/disk bulunmaktadır. Fibulanın menteşe ile birleştirilmiş sarmal mafsallı iğnesi topuz başlıklı bölüme iki kez dolanarak el biçimli kancaya doğru uzanmıştır. Eserin iğnesi sonradan yapıştırılmış gibi durmaktadır ve üzerinde yoğun korozyon gözlemlenmektedir.			
Resim No:23		Çizim No:23	

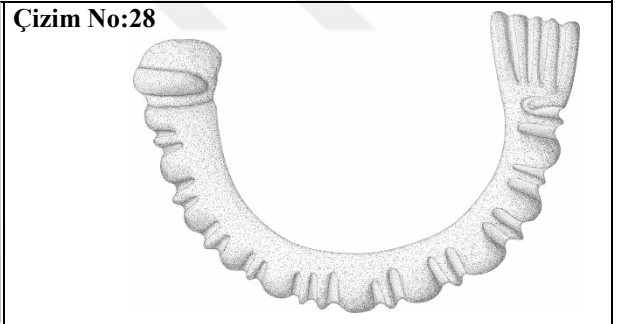
Katalog No:	24		
Tip No:	4A		
Müze Eser Envanter No:	4678(4677)		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça		
Müze Geliş Tarihi:	Bilinmiyor		
Müze Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müze Nerden Geldiği:	Bilinmiyor		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl.		
Ölçüleri:	Gen:5,4 cm, Yük.:4,4 cm, Göv. Kal.: 0,3x0,9 cm		
Benzerleri: Caner 1983, Taf.70, Fig. 1208A-H.			
Eserin Tanımı: Bu fibula, oval formunda ve sade bir yapıya sahiptir. Eserin gövde kesiti dikdörtgen şeklindedir. Tutamak işlevi gören kancanın ve spiral (helezonik) iğne yayının hemen altında, kol kısmında birbirine simetrik olarak karşılıklı yerleştirilmiş, ortada boncuk şeklinde bir torus ve iki yanında birer disk şeklinde bilezik bulunmaktadır. Üç sarmallı zembereği sağlam olan eserin iğnesi, kanca kısmına yakın bir yerden uç kısmından kırılmıştır. Eser üzerinde patina, çatlaklar ve korozyon izleri gözlemlenmektedir.			
Resim No:24		Çizim No:24	

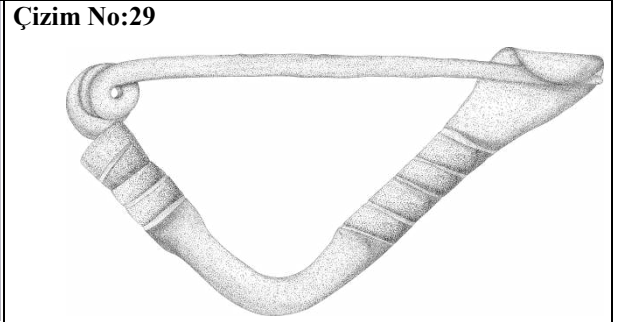
Katalog No:	25		
Tip No:	4B		
Müze Eser Envanter No:	4680		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça		
Müzeye Geliş Tarihi:	Bilinmiyor		
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyıl		
Ölçüleri:	Gen:7,8 cm, Yük.:6,5 cm, Göv. Çap.: 0,6x0,8 cm		
Benzerleri: Caner 1983, Taf.,3 Fig. 30.			
Eserin Tanımı: Bu fibulanın gövdesi oval formda, dairesel kesitli sadedir. El biçimli tutamak yassılaştırılarak içe doğru bükülmüştür; fakat kıvrım noktası korozyon sebebiyle deforme olmuştur. Tutamağın bükülmüş iç kısmında kazıma tekniğiyle yapılmış dört adet “X” işareti ile süsleme yapılmıştır. Fibulanın iğnesi eksiktir. Menteşe ile birleştirilmiş sarmal mafsallı iğne yay bölümü topuz şeklindedir ancak bu kısım da korozyon nedeniyle deforme olmuştur. Topuz bölümünün ve tutamağın hemen alt kol bölümünde, karşılıklı ve aynı aksta olmayan boncuk şeklinde toruslar ve bunların etrafında torusa geçiş sağlayan bilezik şeklinde ikişer silme görülmektedir. Eserin üzerinde patina ve yoğun korozyon izleri görülmektedir.			
Resim No:25		Çizim No:25	

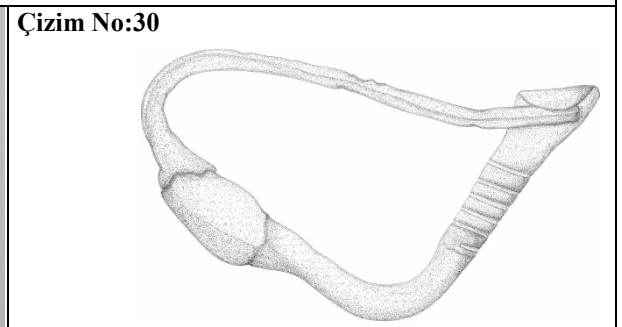
Katalog No:	26		
Tip No:	4C		
Müze Eser Envanter No:	1493 (4499)		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça		
Müzeye Geliş Tarihi:	16/06/1993		
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyılın sonu MÖ 7. yüzyılın başı		
Ölçüleri:	Gen:4,5 cm, Yük.:3,3 cm, Göv. Çap.: 0,6x0,6 cm		
Benzerleri: Muscarella 1967: pl. I, fig 4-pl. II; Öktem 2023, 185, Lev. XXXII-190 Lev. XXXII; Özcan 2025, 33, Görsel 9; Omura 1991, 322, Res. 7-2.			
Eserin Tanımı: Bu fibulanın gövdesi oval formunda ve dairesel kesitlidir. Eserin her iki kolunda, zemberek ve kanca bölümüne geçiş öncesinde esere omurga şekli veren birer adet bilezik/disk bulunmaktadır. İğneyi tutan kanca bölümü levha şeklinde yassılaştırılmış ve ucu kıvrıktır. İğne, gövdeye bükülerek spiral (helezonik) bir yay şeklinde iğne tutucuya bağlanmıştır. Dairesel kesite sahip fibulaların her iki kolunda da kabarık birer bant (silme) yer almaktadır. İğnenin sivri ucu, kürek formunda kıvrım yapan plakaya yerleştirilmiştir. Eser üzerinde yer yer korozyon izleri gözlemlenmektedir.			
Resim No:26		Çizim No:26	

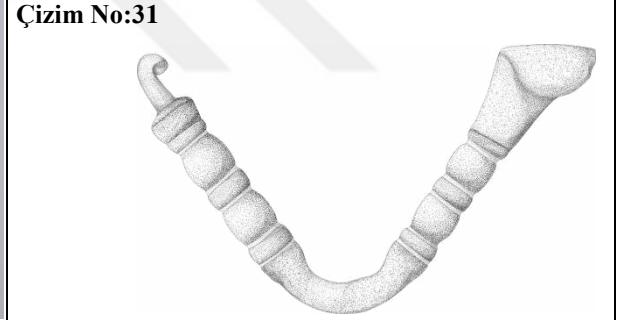
Katalog No:	27
Tip No:	4C
Müze Eser Envanter No:	1510 (4516)
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	16/06/1993
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Patnos/Ağrı
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyılın sonu MÖ 7. yüzyılın başı
Ölçüleri:	Gen:3 cm, Yük.:2,1 cm, Göv. Çap.: 0,6 cm
Benzerleri: Muscarella 1967: pl. I, fig 4-pl. II; Öktem 2023, 185, Lev. XXXII-190 Lev. XXXII; Özcan 2025, 33, Görsel 9; Omura 1991, 322, Res. 7-2.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, oval formlu ve daire kesitli bir gövdeye sahiptir. Eserin her iki kolunda, zemberek ve kanca bölümüne geçişten önce esere omurga şekli veren birer adet bilezik veya disk bulunmaktadır. İğneyi tutan kanca bölümü levha şeklinde yassılaştırılmış ve ucu kıvrıktır. Spiral (helezonik) iğnesi sağlam ve tamdır; iğne dairesel bir tur atarak kanca/tutamak bölümüne doğru uzanmaktadır. Eserin üzerinde yer yer korozyon izleri görülmektedir.	
Resim No:27	Çizim No:27

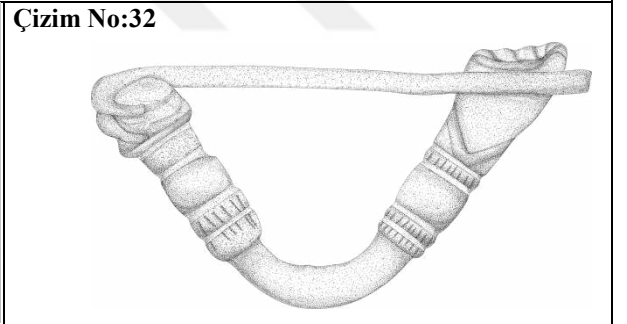

Katalog No:	28
Tip No:	4D
Müze Eser Envanter No:	2480
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	07/10/1996
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyılın sonu MÖ 7. yüzyılın başları
Ölçüleri:	Gen:3,7 cm, Yük.:2,7 cm, Göv. Kal.: 0,5 cm
Benzerleri: Ögün 1976, 185, Abb.10.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, oval formlu ve dairesel kesitlidir. Eserin tüm gövdesi, on adet simit şeklinde dairesel bezemelerle süslenmiştir. Fibulanın kanca kısmı beş parmaklı şekilde, adeta bir insan eline benzetilerek yapılmıştır. Menteşe ile birleştirilmiş sarmal mafsallı iğnesi eksik olan fibulanın, iğnenin çıkış noktasındaki yay bölümündeki detaylar ise korozyon nedeniyle tam olarak anlaşılamamaktadır. Eserin genelinde korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:28	Çizim No:28
	

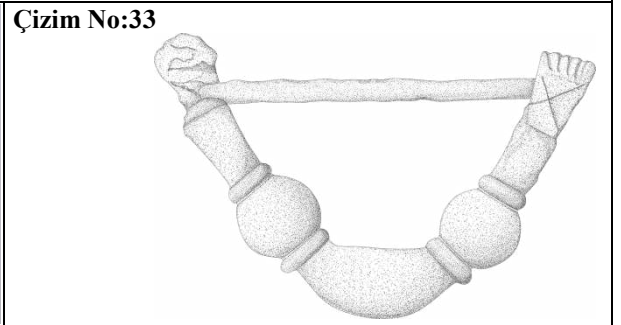
Katalog No:	29
Tip No:	5A
Müze Eser Envanter No:	4732
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	Bilinmiyor
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:4 cm, Yük.:2 cm, Göv. Çap.: 0,3x0,4 cm
Benzerleri: Stronach 1959, 194, Fig. 7, No. 6, 196(Examples).	
Eserin Tanımı: Fibula, kısa gövdeli, dairesel kesitli ve üçgen formdadır. Kol bölümlerinde, her iki yanda simetrik olmayan boyutlarda, insize (çizgisel) bezemeler yer almaktadır. Tutamak kısmı, parmak detaylarıyla işlenmiş olup, silmelerle stilize edilmiş bir el formu şeklinde tasarlanmıştır. Spiral (helezonik) iğnesi korunmuş olan eserde, iğne üç tur dolanarak kanca biçimindeki tutamak bölümüne doğru uzanmaktadır. Ancak yüzeydeki yoğun korozyon ve patina tabakası nedeniyle, iğnenin zemberek ile tutamak kısmı birbirine kaynamış durumdadır. Eserin genelinde, korozyon ve yeşil patina tabakası gözlemlenmektedir.	
Resim No:29	Çizim No:29
	

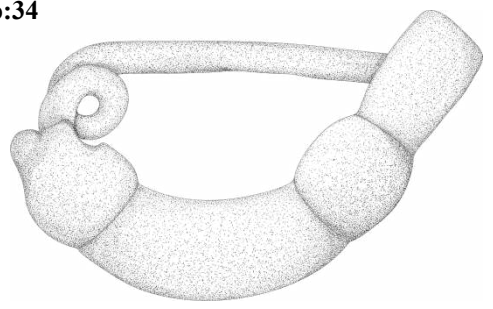
Katalog No:	30		
Tip No:	5A.1		
Müze Eser Envanter No:	4681		
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz		
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça		
Müzeye Geliş Tarihi:	Bilinmiyor		
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma		
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor		
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl		
Ölçüleri:	Gen:4 cm, Yük.:3 cm, Göv. Çap.: 0,2x0,6 cm		
Benzerleri: Stronach 1959, 194, Fig. 7, No. 6, 196(Examples).			
Eserin Tanımı: Fibula, kısa gövdeli, dairesel kesitli olup oval formda tasarlanmıştır. İğne, gövdeden kanca bölümüne doğru uzanan, yekpare bir biçimde şekillendirilmiştir. Kanca kısmına yakın olan kol bölümünde, beş adet çizgisel (insize) süsleme yer almaktadır. İğne bölümü, spiralli (helozonik) fibulalarda olduğu gibi bir daire oluşturmada; oval bir kavis yaparak kanca biçimindeki tutamağa ulaşmaktadır. İğnenin çıktığı kısma yakın olan kol üzerinde, tam olarak işlevi ya da niteliği belirlenemeyen, bronz bir çıkıntı veya topaklanma olduğu değerlendirilen bir oluşum mevcuttur. Bu topaklanma bir bezeme olmamakla birlikte bir çeşit üretim hatası üretim artığı olarak değerlendirilmiştir. Eserin genel yüzeyinde, doğal süreçler sonucu oluşmuş korozyon ve yeşilimsi patina tabakası bulunmaktadır.			
Resim No:30		Çizim No:30	

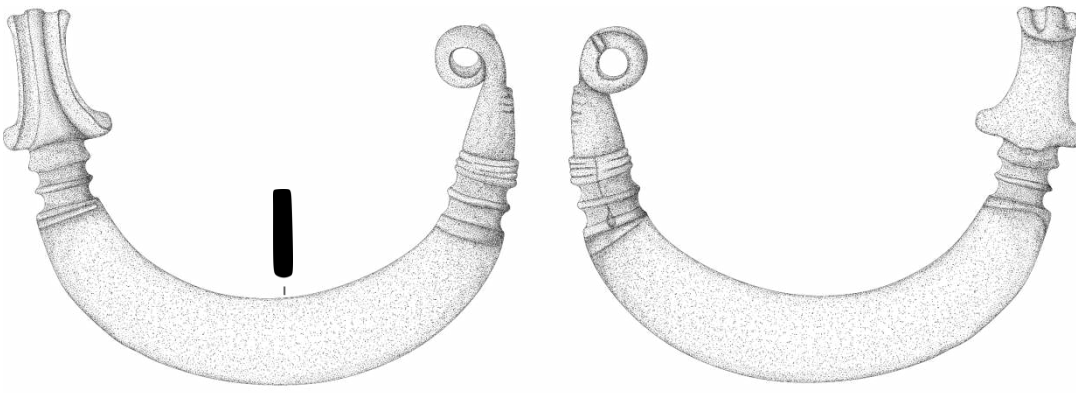
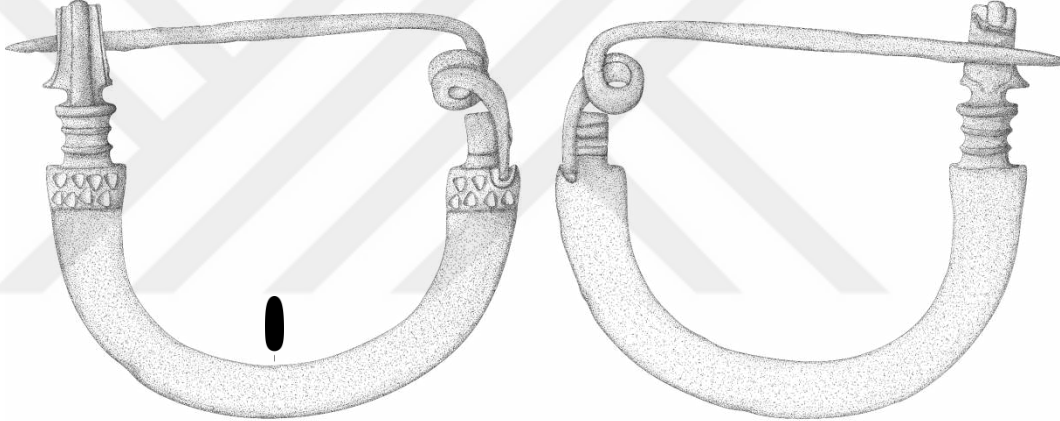
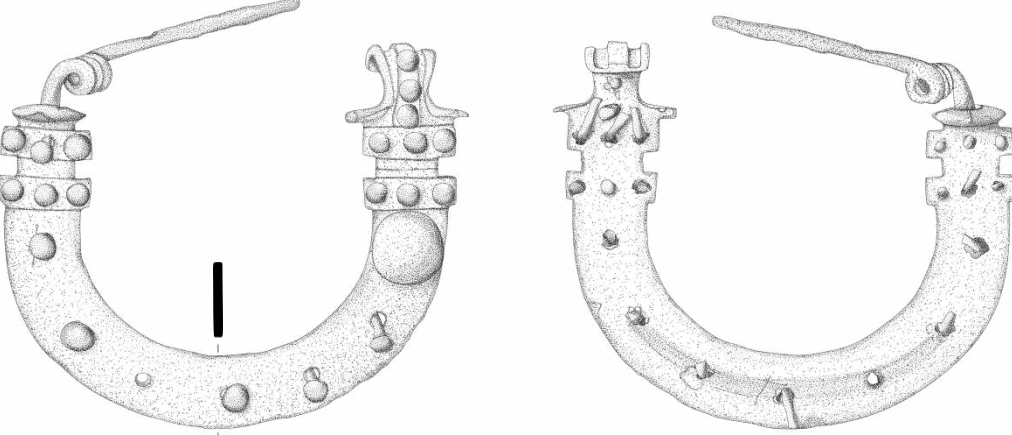
Katalog No:	31
Tip No:	5B
Müze Eser Envanter No:	4682
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeeye Geliş Tarihi:	Bilinmiyor
Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:6,1 cm, Yük.:4,1 cm, Göv. Çap.: 0,5x0,6 cm
Benzerleri: Öktem 2023, 183, Lev. XXX-1,2.	
Eserin Tanımı: Bu fibula, üçgen formunda olup, gövdesi yuvarlak kesitlidir. Eserin kol bölümünde, her iki kolda da simetrik olmayan boyutlarda, boncuk bezemeler yer almaktadır. Fibulanın tutamak kısmı kanca şeklindedir. Eserin iğnesi spiral kısımdan kırılmış ve eksiktir. Fibula üzerinde korozyon ve patina tabakası gözlemlenmektedir.	
Resim No:31 	Çizim No:31

Katalog No:	32
Tip No:	5B.1
Müze Eser Envanter No:	4510
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müze Geliş Tarihi:	Bilinmiyor
Müze Geliş Şekli:	Satın Alma
Müze Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:4,7 cm, Yük.:2,3 cm, Göv. Çap.: 0,4x0,6 cm
Benzerleri: Öktem 2023, 183, Lev. XXX-1,2; Pınarcık 2021, 25, Fig. 4.	
Eserin Tanımı: Bu fibula üçgen formda olup, gövdesi dairesel kesitli ve boncuk bezemelidir. Eserin kol bölümünde, her iki kolda da simetrik olmayan boyutlarda boncuklar yer almaktadır. Fibulanın tutamak kısmına parmak detayları verilmiş ve bu bölüm el şeklindedir. İğnesi mevcut olsa da yoğun korozyon nedeniyle iğnenin spiral (helozonik) yayı ve el şeklindeki tutamak bölümü iğneye kaynamış durumdadır. Eserde korozyon tabakası oldukça fazladır.	
Resim No:32	Çizim No:32
	

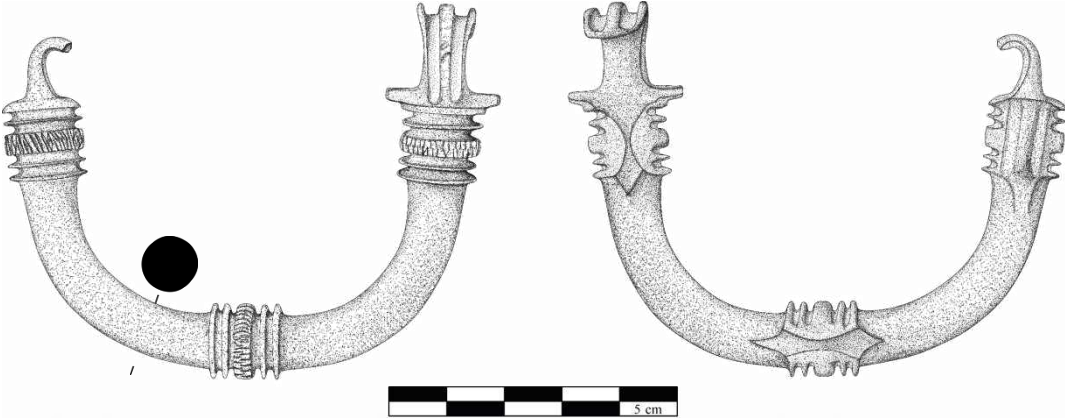
Katalog No:	33
Tip No:	5C
Müze Eser Envanter No:	4679
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Kapalı Kalıba Döküm Tekniği/ İki Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. yüzyılın sonu MÖ 7. yüzyılın başı
Ölçüleri:	Gen:5,9 cm, Yük.:3,2 cm, Göv. Çap.: 1x1,1 cm
Benzerleri: Caner 1983, Taf. 68 Fig. 1189,1190,1192.	
Eserin Tanımı: Fibula, kısa yaylı, üçgen kesitli, uzun yay gövdeli ve üçgen formludur Tutamak işlevi gören kancaya, beş parmağı da belirgin şekilde görülebilen bir insan eli biçimi verilmiştir. İnsan eli şeklindeki kancanın hemen alt kol kısmında üç adet bilezik şeklinde yiv bulunmaktadır. Kol bölümlerinde ise birbirine simetrik olarak karşılıklı yerleştirilmiş, ortada boncuk şeklinde bir torus ve iki yanında birer disk ve oluk yer almaktadır. Yayı ve iğnesi sağlam olan eserin sarmal menteşeli iğne ve tutamak bölümleri, korozyon nedeniyle bulundukları yere kaynamış ve hareket edemez durumdadır. El biçimi verilmiş iğne tutucunun görünen dış bölümünde “X” işareti görülmektedir. Fibula üzerinde patina ve korozyon izleri gözlemlenmektedir.	
Resim No:33	Çizim No:33

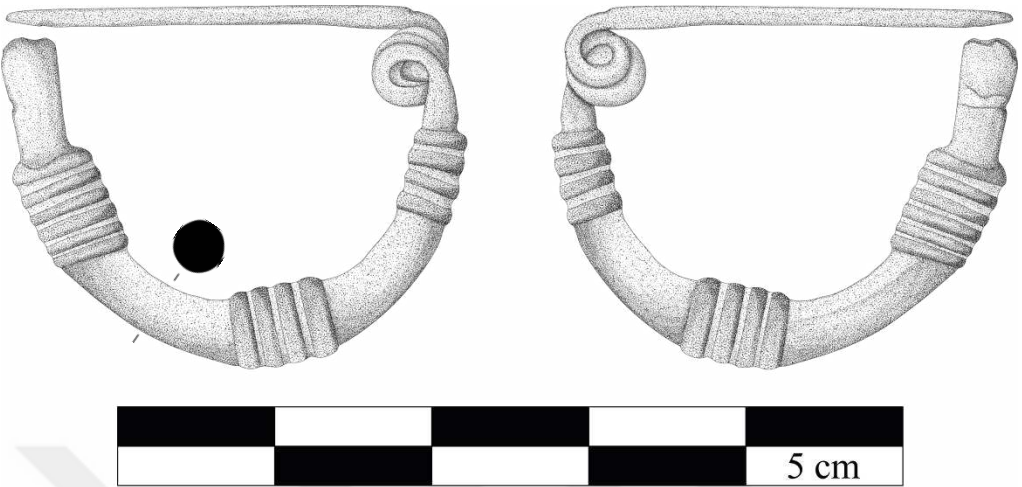
Katalog No:	34
Tip No:	Tip 6
Müze Eser Envanter No:	4270
Eserin Adı ve Cinsi:	Fibula- Bronz
Eserin Yapım Tekniği:	Açık Kalıba Döküm Tekniği/Tek Parça
Müzeye Geliş Tarihi:	Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
Müzeye Nerden Geldiği:	Bilinmiyor
Eserin Dönemi:	MÖ 8. Yüzyıl ve 7. Yüzyıl
Ölçüleri:	Gen:3 cm, Yük.:1,9 cm, Göv. Kal.: 0,7x0,8 cm
Benzerleri: Pedde 2001, 488, Fig. 2(17-18); Stronach 1959, 186, Fig. 2, Examples; Caner 1983, Taf. 69, Fig. 1198E, 1198I.	
Bu fibulanın gövde yayı, nispeten kısa ve üçgene yakın “D” formunda olup genel hatlarıyla sade bir görünüme sahiptir. Gövde kesiti, kareye yakın dikdörtgen biçimindedir. Spiral (helelezonik) iğnesi korunmuş olan bu örnekte, iğnenin yay bölümü, koldan çıkıyormuş izlenimi veren bir konumda yer almakta; spiral formda iç içe geçmiş iki dairesel tur yaptıktan sonra kanca şeklindeki tutamak bölümüne doğru uzanmaktadır. Eserin yüzeyinde, doğal oksidasyon süreci sonucu oluşmuş yoğun yeşil-kahverengi patina tabakası gözlemlenmektedir.	
Resim No:34 	Çizim No:34

TİP 1A	
Kat. No.1	
TİP 1A.1	
Kat. No.2	
TİP 1B	
Kat. No.3	

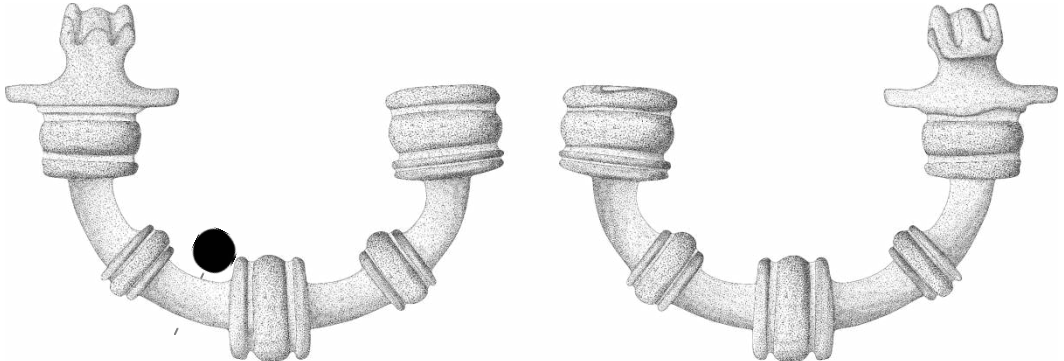
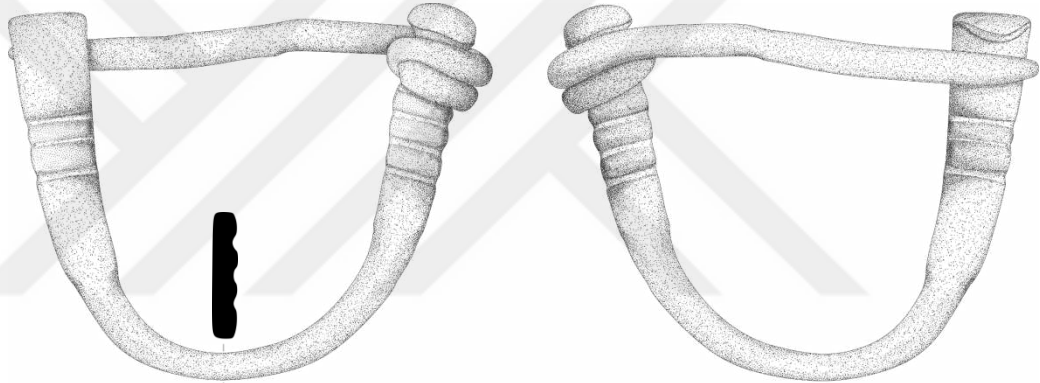
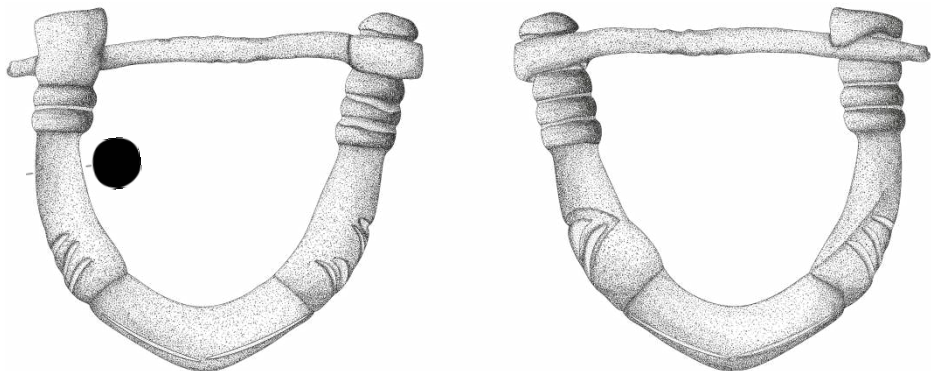
LEVHA II

TİP 1C	
Kat. No.4	
TİP 1D	
Kat. No.5	
TİP 2A	
Kat. No.6	

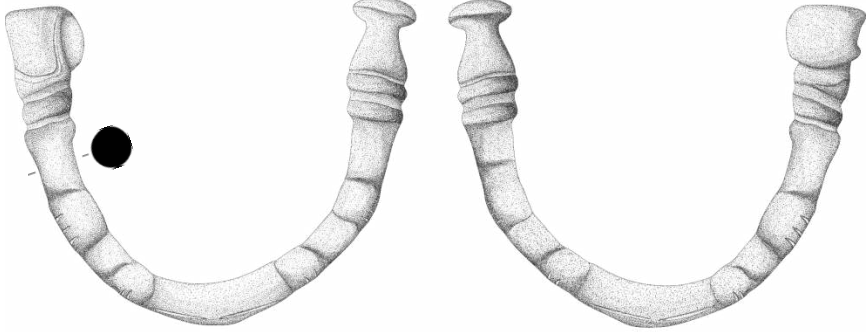
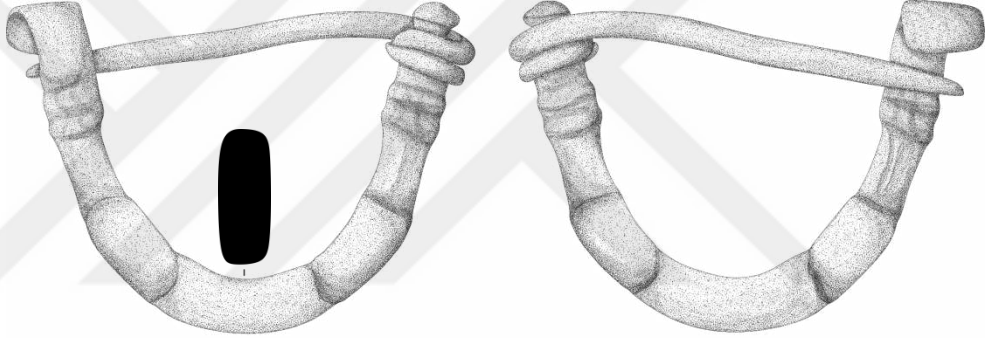
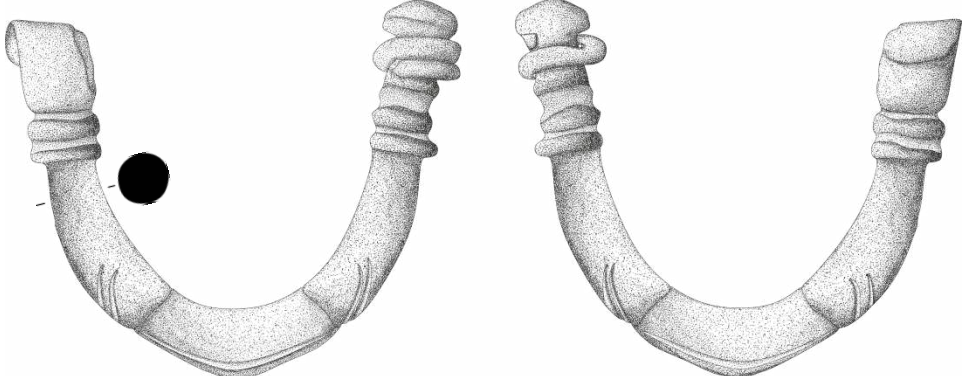
LEVHA III

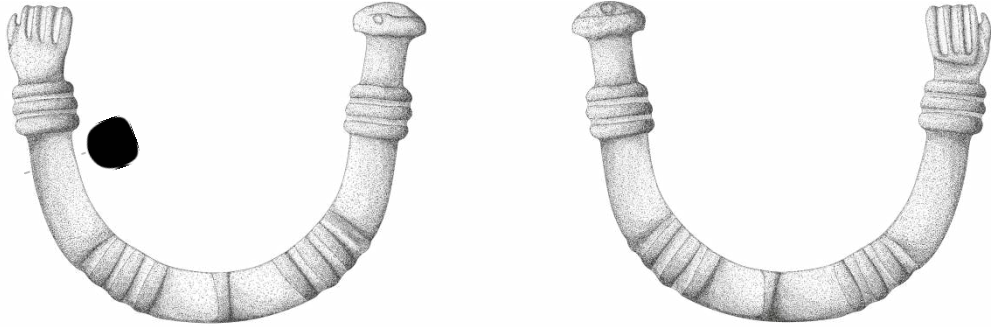
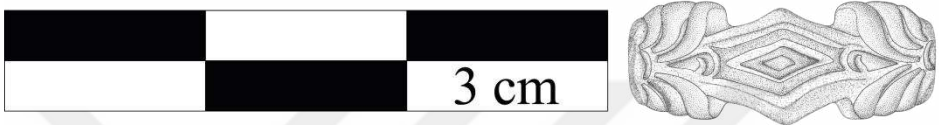
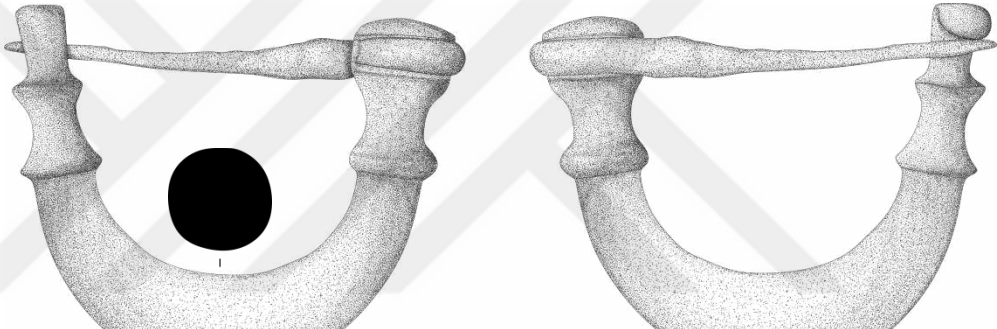
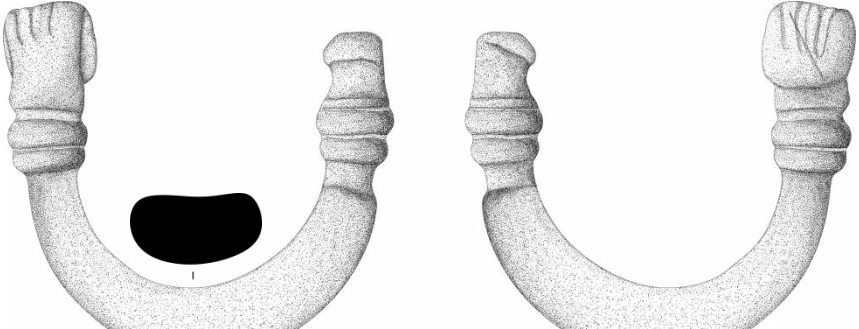
TİP 2A	
Kat. No.7	
TİP 2B	
Kat. No.8	
TİP 2C	
Kat. No.9	

LEVHA IV

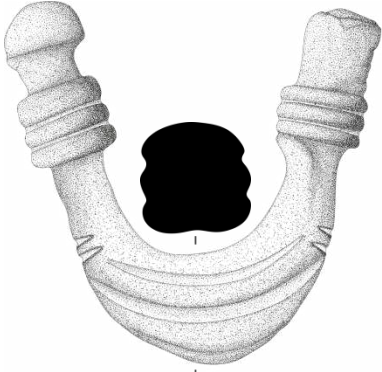
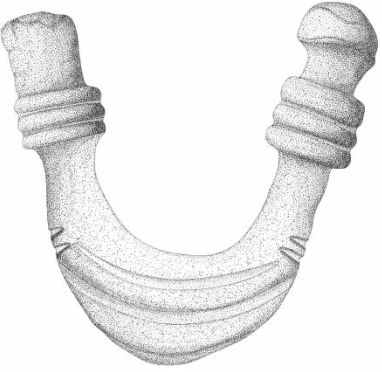
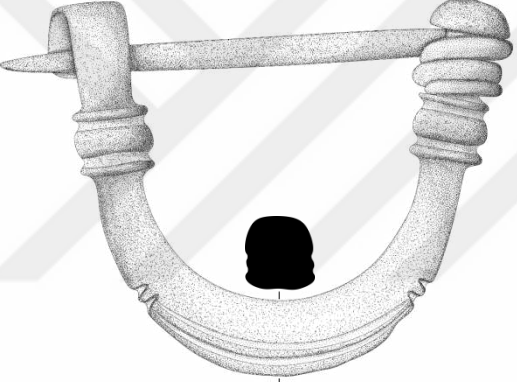
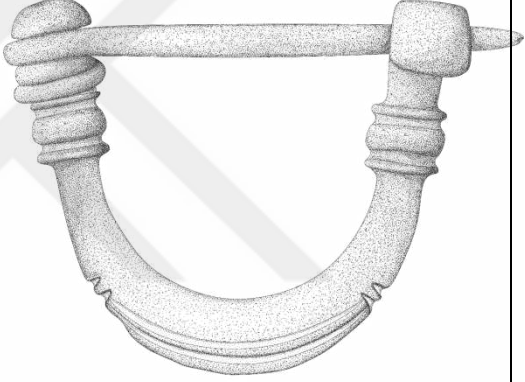
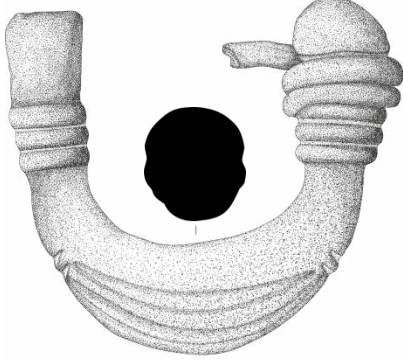
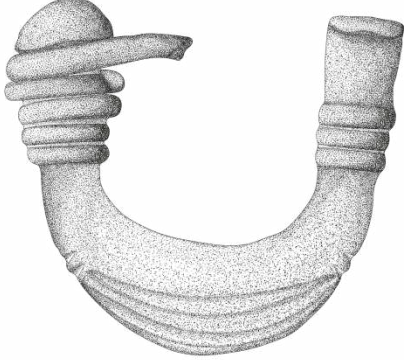
TİP 2D	
Kat. No.10	
TİP 3A	
Kat. No.11	
TİP 3B	
Kat. No.12	

LEVHA V

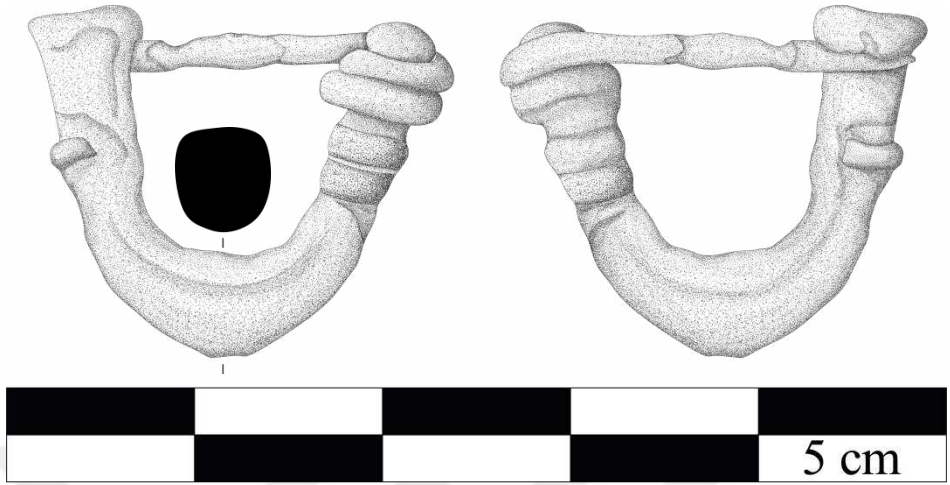
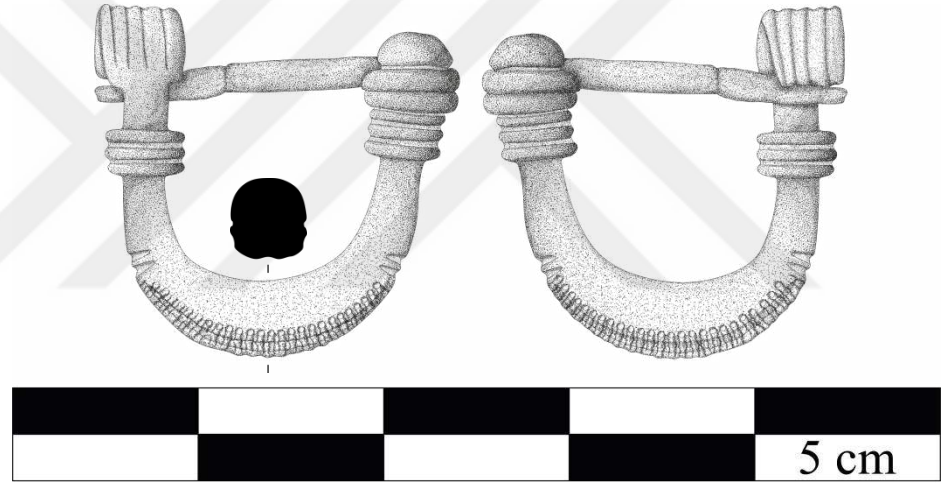
TIP 3B	
Kat. No.13	
TIP 3B	
Kat. No.14	
TIP 3B	
Kat. No.15	

TİP 3B.1	
Kat. No.16	
TİP 3C	
Kat. No.17	
TİP 3C.1	
Kat. No.18	

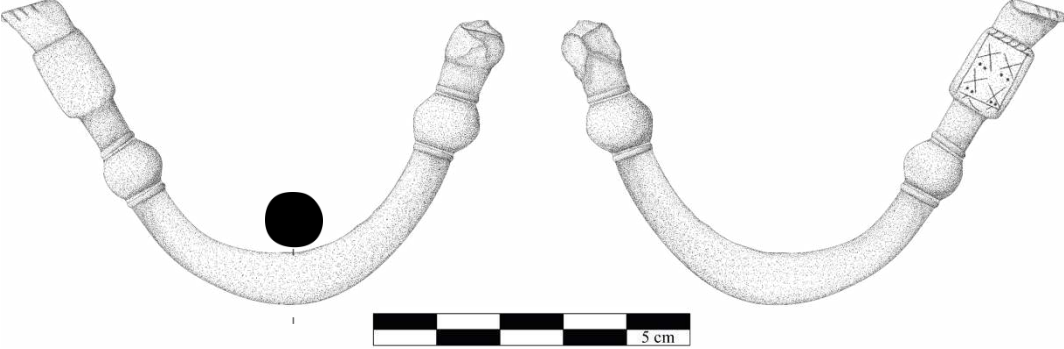
LEVHA VII

TİP 3D	
Kat. No.19	
TİP 3D	
Kat. No.20	
TİP 3D	
Kat. No.21	

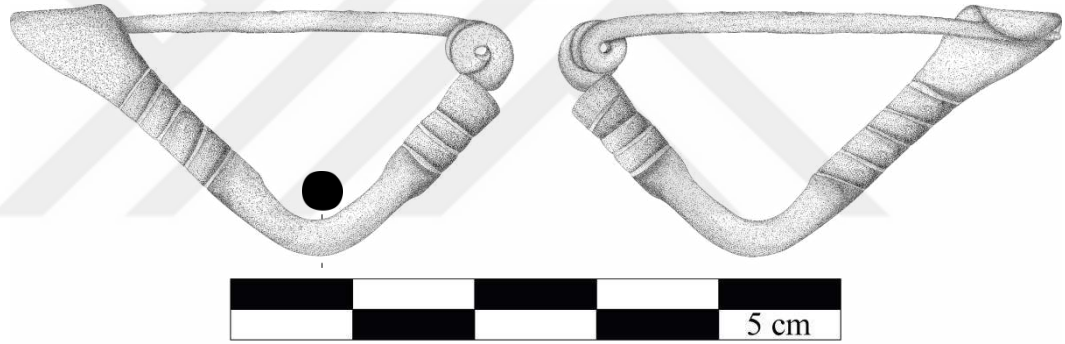
LEVHA VIII

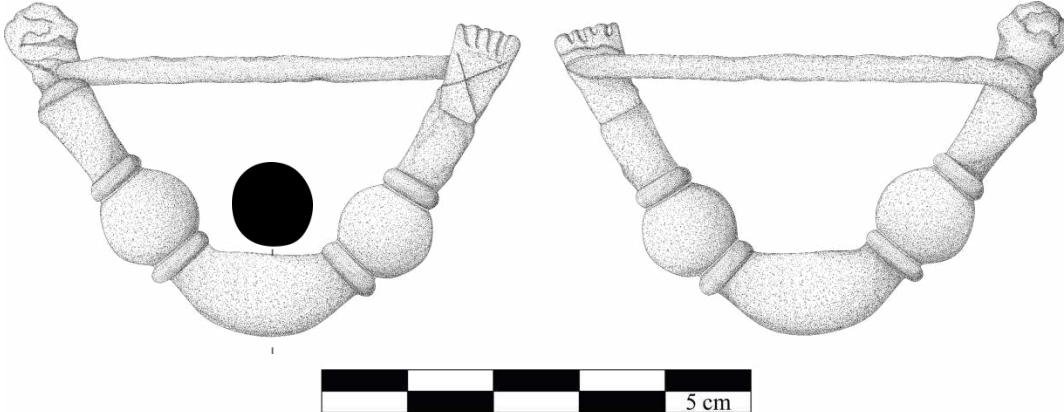
TİP 3D	
Kat. No.22	
TİP 3D.1	
Kat. No.23	
TİP 4A	
Kat. No.24	

LEVHA IX

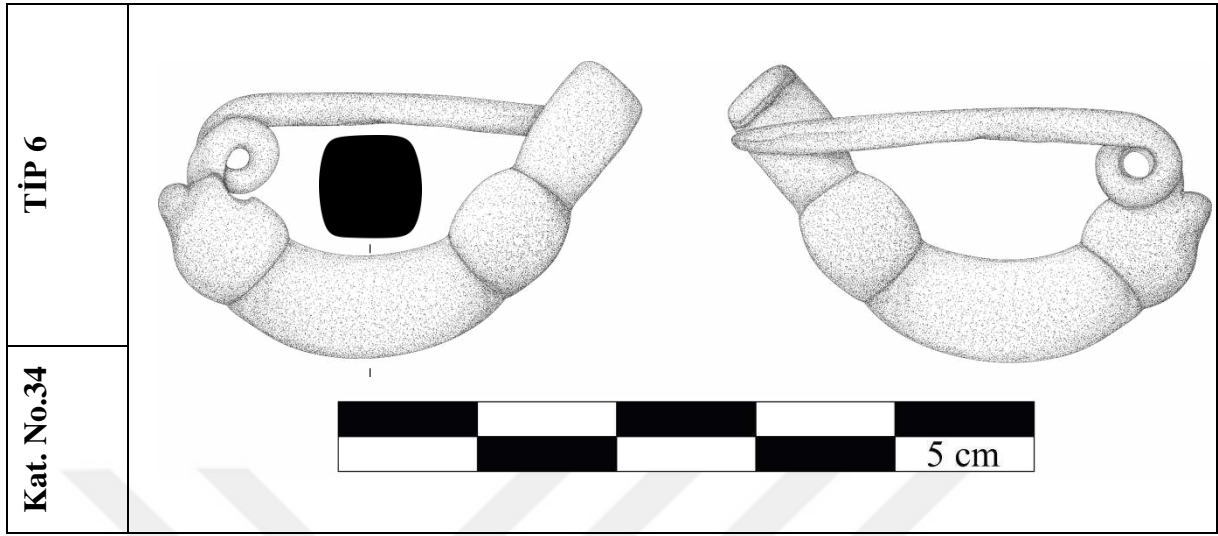
TIP 4B	
Kat. No.25	
TIP 4C	
Kat. No.26	
TIP 4C	
Kat. No.27	

LEVHA X

TİP 4D	
Kat. No.28	
TİP 5A	
Kat. No.29	
TİP 5A.1	
Kat. No.30	

TİP 5B	
Kat. No.31	
TİP 5B.1	
Kat. No.32	
TİP 5C	
Kat. No.33	

LEVHA XII

EK 3. Resim Levhaları

LEVHA I

TİP 1A		
Kat. No.1		
TİP 1A.1		
Kat. No.2		
TİP 1B		
Kat. No.3		

LEVHA II

TİP 1C		
Kat. No.4		
TİP 1D		
Kat. No.5		
TİP 2A		
Kat. No.6		

TİP 2A		
Kat. No.7		
TİP 2B		
Kat. No.8		
TİP 2C		
Kat. No.9		

LEVHALAR

LEVHA IV

TİP 2D		
Kat. No.10		
TİP 3A		
Kat. No.11		
TİP 3B		
Kat. No.12		

LEVHALAR

LEVHA V

TİP 3B		
Kat. No.13		
TİP 3B		
Kat. No.14		
TİP 3B		
Kat. No.15		

LEVHALAR

LEVHA VI

TİP 3B.1		
Kat. No.16		
TİP 3C		
Kat. No.17		
TİP 3C.1		
Kat. No.18		

LEVHALAR

LEVHA VII

TİP 3D		
Kat. No.19		
TİP 3D		
Kat. No.20		
TİP 3D		
Kat. No.21		

LEVHALAR

LEVHA VIII

TİP 3D		
Kat. No.22		
TİP 3D.1		
Kat. No.23		
TİP 4A		
Kat. No.24		

LEVHALAR

LEVHA IX

TİP 4B		
Kat. No.25		
TİP 4C		
Kat. No.26		
TİP 4C		
Kat. No.27		

LEVHALAR

LEVHA X

TİP 4D		
Kat. No.28		
TİP 5A		
Kat. No.29		
TİP 5A.1		
Kat. No.30		

TİP 5B		
Kat. No.31		
TİP 5B.1		
Kat. No.32		
TİP 5C		
Kat. No.33		

LEVHALAR

LEVHA XII

TiP 6		
Kat. No.34		

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Penpe GÜRSOY

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Yüksek Lisans: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı (Halen)

Mesleki Deneyim

Arkeolojik kazılarda Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi ve yetkili uzmanı olarak görev yapmak, ayrıca müzecilik alanında deneyim sahibi olmak.

Yayınlar:

Esen, İ., Gürsoy, P., Gölbaş, A., Akbudak, İ. K., & Başbüyük, Z. (2017, Mayıs 10–13). *Kırşehir Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi envanterinde bulunan İslami ve Osmanlı dönemine ait boncuk ve pendantların jeoarkeolojik ve arkeogemolojik incelemesi*. Geçmişten Günümüze Kuyumculuk Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye.

Erkman, A. C., Esen, İ., Taş, A., Gürsoy, P., Şener, E., İncir, M., & Orhan, T. (2020). Kaman Ömerhacılı Geç Doğu Roma Dönemi İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) / The Journal of International History Researches*, 4(1). ISSN: 2618-5873.

Gürsoy, P. (2024, Aralık 19–20). *Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi sorumluluk alanlarında gerçekleştirilen kaçak kazılar ve eski eser kaçakçılığı*. Her Yönüyle Kaman Sempozyumu, Kaman, Türkiye.